

Magdalena Kowalska, Anna Misztal

Zrównoważona przedsiębiorczość i jej determinanty – przypadek Polski

**Zrównoważona przedsiębiorczość
i jej determinanty – przypadek Polski**

Magdalena Kowalska, Anna Misztal

**Zrównoważona przedsiębiorczość
i jej determinanty – przypadek Polski**

Poznań 2023

Projekt okładki:
Wydawnictwo Rys

Recenzent:
prof. dr hab. inż. Tomasz Węgrzyn

Copyright by:
Anna Misztal
Magdalena Kowalska

Copyright by:
Wydawnictwo Rys

Wydanie I
Poznań 2023

ISBN 978-83-68006-20-9

DOI 10.48226/978-83-68006-20-9

Wydanie:

Wydawnictwo Rys
ul. Kolejowa 41
62-070 Dąbrówka
tel. 600 44 55 80
e-mail: tomasz.paluszynski@wydawnictworys.com
www.wydawnictworys.com

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I. Przedsiębiorczość – wybrane problemy teoretyczne.....	9
1.1. Przedsiębiorczość – przegląd definicji.....	9
1.2. Przedsiębiorczość – zadania, zalety i wady, obszary, funkcje ...	14
1.3. Rodzaje przedsiębiorczości	17
1.4. Czynniki wpływające na rozwój przedsiębiorczości.....	20
Rozdział II. Zrównoważona przedsiębiorczość – konceptualizacja terminu	23
2.1. Zrównoważony rozwój i ekorozwój – konceptualizacja terminów	23
2.2. Przedsiębiorczość a zrównoważony rozwój – istota, rola, zadania	29
2.3. Rodzaje przedsiębiorczości w kontekście zrównoważonego rozwoju	32
2.3.1. Przedsiębiorczość społeczna.....	32
2.3.2. Przedsiębiorczość ekologiczna	35
2.3.3. Zrównoważona przedsiębiorczość	38
2.4. Pomiar zrównoważonej przedsiębiorczości.....	43
2.5. Czynniki wpływające na rozwój zrównoważonej przedsiębiorczości.....	45
Rozdział III. Modele i strategie zrównoważonej przedsiębiorczości..	49
3.1. Model zrównoważonej przedsiębiorczości	49
3.2. Strategia zrównoważonej przedsiębiorczości	54
3.3. Marketing zrównoważony	56
Rozdział IV. Zrównoważona przedsiębiorczość oraz jej determinanty w Polsce w latach 2008-2021 – ocena statystyczno-ekonometryczna	61
4.1. Metodyka badania.....	61
4.2. Zrównoważona przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021 – wskaźniki analityczne.....	69
4.3. Zrównoważona przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021 – wskaźnik syntetyczny	78

4.4. Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 – wskaźniki analityczne	84
4.5. Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 – wskaźnik syntetyczny	91
4.6. Modele wpływu determinant na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021.....	99
4.6.1. Badanie wpływu determinant na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021 – wyniki korelacji oraz estymacji klasyczną metodą najmniejszych kwadratów (KMNK)	99
4.6.2. Ocena zależności między zrównoważoną przedsiębiorczością a zrównoważoną przedsiębiorczością z okresu wcześniejszego w Polsce w latach 2008-2021 – model VAR	103
Zakończenie	105
Bibliografia	109

Wstęp

Zrównoważona przedsiębiorczość jest siłą napędową realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju przez przedsiębiorców. Przyczynia się ona do prowadzenia odpowiedzialnych badań, wspiera innowacyjność oraz kształtuje ekologiczne postawy wśród prowadzących działalność gospodarczą, ich pracowników oraz lokalnych społeczności. Jej mianem można określić zakładanie i prowadzenie biznesu, którego podstawą jest uwzględnianie w strategiach, modelach biznesowych oraz stylu i sposobie zarządzania organizacją trzech kluczowych aspektów: ekonomicznego, społecznego i środowiskowego.

Zrównoważony rozwój jest źródłem nowych możliwości przedsiębiorczych, generowania nowych zysków oraz rozwiązywania problemów społecznych i ekologicznych. Stanowi on wyzwanie dla przedsiębiorcy, jest szansą, a zarazem wymaga zmiany w postrzeganiu i rozumieniu jego roli w rozwoju współczesnych systemów gospodarczych.

W literaturze przedmiotu, polskiej i zagranicznej, występuje wielość definicji, poglądów i stanowisk dotyczących istoty, zadań i wyzwań zrównoważonej przedsiębiorczości. Należy jednak podkreślić, że u podstaw jej rozwoju leży zmiana w sposobie postrzegania zasobów środowiska naturalnego, rola przedsiębiorcy w kształtowaniu wartości dodanej oraz rozwój nowych technologii i rozwiązań pozwalających na wdrażanie ekoinnowacji. Zmienność otoczenia rynkowego, bardziej restrykcyjne przepisy dotyczące ochrony środowiska naturalnego oraz ciągły postęp społeczny i technologiczny powodują, że zrównoważona przedsiębiorczość zmienia się nieustannie i nie da się jej opisać za pomocą jednej definicji.

Prezentowane opracowanie poświęcone jest w szczególności istocie zrównoważonej przedsiębiorczości, modelom i strategiom jej prowadzenia, ocenie jej rozwoju oraz czynnikom ją kształtującym w Polsce. Wpisuje się ono w nurt analiz dotyczących zarządzania współczesną organizacją, w której kwestie ekonomiczne, społeczne i środowiskowe traktowane są na równi.

Monografia składa się z czterech rozdziałów, w trzech pierwszych główny nacisk położono na kwestie teoretyczne związane ze zrównoważoną przedsiębiorczością, jej determinantami, modelami i strate-

giami prowadzenia zrównoważonego biznesu. W rozdziale czwartym, empirycznym, przedstawiono wyniki badań nad oceną zrównoważonej przedsiębiorczości i czynnikami ją kształtującymi w Polsce.

Rozdział I, zatytułowany *Przedsiębiorczość – wybrane problemy teoretyczne*, poświęcony został kluczowym zagadnieniom związanym z konceptualizacją terminu „przedsiębiorczość”, jej zadaniami, funkcjami, rodzajami oraz czynnikami wpływającymi na jej rozwój.

Rozdział II, *Zrównoważona przedsiębiorczość – konceptualizacja terminu*, opisuje zagadnienia związane z rolą przedsiębiorczości dla zrównoważonego rozwoju, zdefiniowano przedsiębiorczość społeczną, ekologiczną i zrównoważoną, problemy jej pomiaru oraz wskazano na czynniki ją kształtujące.

W rozdziale III, *Modele i strategie zrównoważonej przedsiębiorczości*, zilustrowano teoretyczne podstawy budowania modeli i strategii zrównoważonej przedsiębiorczości, opisano również rolę marketingu zrównoważonego.

Rozdział IV, *Zrównoważona przedsiębiorczość oraz jej determinanty w Polsce w latach 2008-2021 – ocena statystyczna – ekonometryczna*, stanowi ocenę zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce oraz wskazuje, które czynniki ekonomiczne i finansowe, są dla niej istotne. W tym celu stworzono syntetyczne wskaźniki zrównoważonej przedsiębiorczości oraz opracowano modele ekonometryczne pozwalające na ocenę analizowanego zjawiska.

Prezentowana praca jest wycinkiem szerokiej, złożonej oraz podlegającej ciągłej ewolucji problematyki zrównoważonej przedsiębiorczości. Zaprezentowane problemy teoretyczne i analizy empiryczne, wykorzystane metody, techniki i narzędzia mają charakter wybranych zagadnień, opisujących jakże szeroki zakres podjętej problematyki. Autorki podjęły próbę materii ważnej zarówno z punktu widzenia ekonomii, jak i zarządzania. Opracowanie może stanowić kompendium wiedzy dotyczącej zrównoważonej przedsiębiorczości. W tym znaczeniu ma charakter podręcznika akademickiego.

Publikacja adresowana jest do szerokiego grona odbiorców, w tym dla studentów kierunków ekonomicznych, zarządzania i ochrony środowiska naturalnego, a także wszystkich zainteresowanych omawianą problematyką, którzy chcą zdobyć wiedzę na temat zrównoważonej przedsiębiorczości

Rozdział I

Przedsiębiorczość – wybrane problemy teoretyczne

1.1. Przedsiębiorczość – przegląd definicji

Pojęcie „przedsiębiorczość” jest definiowane na wiele różnych sposobów. Jej mianem można określić jedną z cech osobowościowych, sposób działania, czy też zdolność do radzenia sobie w trudnych sytuacjach. W naukach ekonomicznych bardzo często utożsamiana jest z funkcją jaką pełni przedsiębiorca¹. Przedsiębiorczość może być rozumiana jako proces kreowania czegoś nowego, sposób zarządzania ukierunkowany na wzrost wartości dodanej dzięki efektywnemu gospodarowaniu zasobami, cechy osobowościowe podejmujących działalność gospodarczą, w tym skłonność do ryzyka, bądź też jako innowacyjność w tworzeniu nowych projektów, towarów i usług².

Termin ten może być rozpatrywany w dwóch wymiarach, w ujęciu procesowym, bądź też jako zespół cech. W ujęciu pierwszym stanowi on zespół czynności, które ukierunkowane są na zbudowanie czegoś nowego. Z tego punktu widzenia konieczna jest zdolność przedsiębiorcy do kreowania i praktycznej realizacji pomysłów i idei oraz wykorzystanie nadarzających się okazji, przy jednoczesnym zrozumieniu i zdefiniowaniu ryzyka jakie wiąże się z prowadzeniem działalności gospodarczej.

Z kolei patrząc przez pryzmat cech osobowościowych przedsiębiorcy ważne są jego umiejętności, aktywność, dynamizm, poziom absorpcji ryzyka, umiejętność wykorzystania szans oraz przewidywania zagrożeń,

¹ Makiela Z. J. (2018). *Przedsiębiorczość i innowacyjność – wprowadzenie*. [w:] Z. J. Makiela, M. M. Stuss (red.). *Przedsiębiorczość i zarządzanie innowacjami. Wiedza, technologia, konkurencja, przedsiębiorstwo*. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa.

² Korol J., Kusideł E., Szczuciński P. (2016). *Przedsiębiorczość, produktywność i konkurencyjność regionów Polski*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 56; Augustyńczyk J. (2020). *Przedsiębiorczość w wybranych teoriach ekonomicznych*. [w:] E. Gruszevska (red.). *Współczesne problemy ekonomiczne w badaniach młodych naukowców. T.4, Teoria i praktyka*. Białystok, s. 28-42.

niezwykle istotne jest również nastawienie, innowacyjność, otwartość na nowe pomysły, koncepcje i idee³.

Przedsiębiorczość, zgodnie z najczęściej występującym podejściem w teoriach ekonomicznych, to osobliwa forma pracy lub też odrębny, czwarty czynnik produkcji. Ma ona kluczowe znaczenie dla stabilnego i trwałego rozwoju gospodarczego⁴.

Analizując dostępną literaturę przedmiotu należy odnotować, że występują dwa podejścia do definiowania terminu „przedsiębiorczość” (Tabela 1.1). Pierwsze, kompleksowe, stanowi swoistą syntezę teoretycznych podejść reprezentowanych przez różne nauki, w tym ekonomię, zarządzanie, czy też psychologię. Zgodnie z nim podkreśla się takie kwestie jak niepewność, umiejętność wykorzystania szans, innowacyjność, kompleksowość⁵.

Drugie ujęcie wskazuje na szeroką perspektywę definiowania przedsiębiorczości i konieczność jej opisu w konkretnych ramach, które to mogą dotyczyć charakterystyki statusu organizacyjnego, zachowań przedsiębiorczych, wyników finansowych. Konieczne jest tutaj dokładne przeanalizowanie bogatej literatury przedmiotu i odniesienie się do konkretnej dziedziny badań⁶.

³ Janowski A. (1998). *Słownik ekonomiczny*. Wydawnictwo Instytutu GSMiE, Kraków.

⁴ Makiela Z. J. (2018). *Przedsiębiorczość i innowacyjność – wprowadzenie*. op. cit., s. 16.

⁵ McKenzie B., Ugbah S.D., Smothers N. (2007). Who is an entrepreneur? is it still the wrong question?. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 13, 1, pp. 23-43.

⁶ Audretsch D.B., Kuratko D.F., Link A.N. (2015). Making sense of the elusive paradigm of entrepreneurship. *Small Business Economics*, 45, 4, pp. 703-712.

Tabela 1.1. Wybrane definicje „przedsiębiorczości”

Autor	Definicje „przedsiębiorczości”
A. Cooper (2003)	Umiejętność korzystania z pojawiających się sposobności w otoczeniu społeczno-ekonomicznym
P. D. Reynolds (2005)	Przedsiębiorczość – funkcja przedsiębiorcza – może być konceptualizowana jako odkrycie możliwości, a następnie stworzenie nowej działalności gospodarczej, często poprzez tworzenie nowej organizacji
D. Stos (2005)	Umiejętność dostrzeżenia i wykorzystania nowych możliwości, dających szansę na relatywnie duże korzyści w stosunku do poniesionych nakładów w warunkach braku pewności co do sukcesu całego przedsięwzięcia
T. Kruszewski, Z. Kruszewski (2005)	Przedsiębiorczość to zdolność do tego, żeby być przedsiębiorczym: posiadanie ducha inicjatywy, obrotność, rzutkość, zaradność
K.B. Matusiak (2006)	Oznacza takie łączenie i angażowanie do prowadzonego w warunkach niepewności i ryzyka biznesu wymaganych czynników wytwórczych, aby zapewnić zysk osobie lub grupie osób pełniących funkcje przedsiębiorcy
J. Klich (2007)	Entuzjastyczna wiara w innowacyjność i generowanie pomysłów, które są z pasją realizowane w celu osiągnięcia ponadprzeciętnych korzyści
A. Cuervo, D. Ribeiro, S. Roig (2007)	Przedsiębiorczość jest zasadniczym elementem postępu gospodarczego, umożliwia: a) poprzez identyfikację, ocenę i wykorzystanie możliwości biznesowych; b) poprzez tworzenie nowych firm i/lub odnawianie istniejących poprzez uczynienie ich bardziej dynamicznymi; oraz c) napędzanie gospodarki do przodu – dzięki innowacjom, kompetencjom, tworzeniu miejsc pracy oraz ogólnej poprawie dobrobytu społeczeństwa
K. Safin, T. Cebrowska (2008)	Zespół cech opisujących szczególnie sposób postępowania zespołów ludzkich, instytucji czy całej gospodarki

Autor	Definicje „przedsiębiorczości”
D.F. Kuratko, R. M. Hodgetts (2008)	Dynamiczny proces dostrzegania, przekształcania oraz tworzenia, który wymaga zaangażowania energii i pasji w celu kreowania, a także wdrażania nowych pomysłów lub rozwiązań
P. Drucker (2014)	Proces kierowniczy przyczyniający się do kreowania i zarządzania innowacjami
A. Kurczewska (2014)	Przedsiębiorczość to proces współoddziaływania sposobności i intencji przedsiębiorczych
H. Barot (2015)	Przedsiębiorczość to praktyka zaczynająca się od działania i stworzenia nowej organizacji
K. Wach (2015)	Cechy osobowości menedżerów i działań podejmowanych przez tych menedżerów, organizacje i rynek
P. Kopyciński (2019)	To znajdowanie i wykorzystywanie szans rynkowych na wprowadzenie nowych produktów (usług) jest jak najbardziej powiązana z innowacyjnością
D. Diandra, A. Azmy (2020)	Przedsiębiorczość jest naturalnym zjawiskiem w biznesie. To część życia biznesowego. Pokazuje, że biznes jest zdrowy, gdy istnieją umiejętności przedsiębiorcze, a zarządzanie jest przystosowane do zmian i uczenia się
D. B. Audretsch, P. Moog (2022)	Przedsiębiorczość jest nierozzerwalnie związana z fundamentalną wartością wspólną dla rozwiniętych gospodarek zachodnich, jaką jest demokracja

Źródło: Cooper A. (2003). *Entrepreneurship: The Past, the Present, the Future*. [In:] Z. J. Acs, D.B. Audretsch (eds) *Handbook of Entrepreneurship Research*. International Handbook Series on Entrepreneurship, 1. Springer, Boston, MA; Reynolds P.D. (2005). Understanding business creation: Serendipity and scope in two decades of business creation studies. *Small Business Economics*, 24, pp. 359-364; Stos D. (2005). *Podstawowe zasady przedsiębiorczości*. [w:] Z.P. Kruszewski, A. Kansy (red.). *Przedsiębiorczość polska w warunkach Unii Europejskiej*. Towarzystwo Naukowe Płockie, Płock; Kruszewski T., Kruszewski Z. (2005). *Wybrane uwarunkowania przedsiębiorczości polskiej w warunkach Unii Europejskiej*. [w:] Z.P. Kruszewski, A. Kansy (red.). *Przedsiębiorczość polska w warunkach Unii Europejskiej*, red, Towarzystwo Naukowe Płockie, Płock, s. 12; Matusiak K.B. (2006). *Rozwój systemów wsparcia przedsiębiorczości – przesłanki, praktyka i instytucje*. Łódź: Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji PIB, Łódź, s. 28; Klich J. (2007). *Przedsiębiorczość w reformowaniu systemu ochrony zdrowia w Polsce. Niedoceniane interakcje*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków; Cuervo Á., Ribeiro D., Roig S. (2007). *Entrepreneurship: Concepts, Theory and*

Perspective. Introduction. [In:] A. Cuervo, D. Ribeiro, S. Roig, (eds). *Entrepreneurship*. Springer, Berlin, Heidelberg; Safin K., Cebrowska T. (2008). *Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław, s. 11–12; Kuratko D. F., Hodgetts R. M. (2008). *Entrepreneurship in the Millennium*. New Delhi. Akash Press, India: South Western; Drucker P. (2014). *Innovation and Entrepreneurship*, Routledge; Kurczewska A. (2014). Przedsiębiorczość i ekonomia – separacja czy integracja?, *E-mentor*, 2 (54), s. 18–22; Barot H. (2015). Entrepreneurship – A Key to Success. *The International Journal of Business and Management*, 3, 1, pp. 163-165; Wach K. (2015). Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego: przegląd literatury. *Przedsiębiorczość–Edukacja*, 11, pp. 26-28; Kopyciński P. (2019). Przedsiębiorczość a innowacyjność : rozumienie i delimitacja pojęć. [w:] T. Rachwał (red.). *Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych : obszary : przedsiębiorczość jako kompetencja kluczowa, kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych w edukacji, doświadczenia międzynarodowe w zakresie kształtowania kompetencji przedsiębiorczych*. Wydawnictwo FRSE, Warszawa, s. 50-63; Diandra D., Azmy A. (2020). Understanding Definition of Entrepreneurship. *International Journal of Management, Accounting and Economics*, 7(5), pp. 301- 306; Audretsch D. B., Moog P. (2022). Democracy and Entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 46(2), 368–392.

Przedsiębiorczość może być rozumiana jako kreacja biznesu, wówczas podkreśla się znaczenie jego otwierania. Należy przy tym zaznaczyć, że przedsiębiorczość na tym się nie kończy, gdyż konieczne jest również uwzględnienie kwestii związanych z wdrażaniem i rozwijaniem pomysłów, przekonaniem zarządu do realizacji takich, a nie innych działań, czy też wprowadzaniem nowych elementów do strategii biznesowej⁷.

Przedsiębiorczość oznacza działanie w warunkach niepewności, co więcej sukces jednego pomysłu, czy też idei nie gwarantuje, że sprawdzi się ona w innych przedsiębiorstwach. Tym samym należy zauważyć, że nie ma jednej strategii działania czy modelu biznesowego, który będzie efektywny w różnych warunkach prowadzenia działalności gospodarczej⁸.

⁷ Antoncic B., Hisrich R.D. (2001). Intrapreneurship: construct refinement and cross-cultural validation. *Journal of Business Venturing*, 16, 5, pp. 495-527; Phan P.H., Wright M., Ucbasaran D., Tan W.L. (2009). Corporate entrepreneurship: current research and future directions. *Journal of Business Venturing*, 24, 3, pp. 197-205.

⁸ Cope J. (2005). Toward a dynamic learning perspective of entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29, 4, pp. 373-397; Parker S.C. (2011). Intrapreneurship or entrepreneurship?. *Journal of Business Venturing*, 26, 1, pp. 19-34.

Przedsiębiorczość bardzo często omawiana jest w kontekście innowacyjności, choć należy wskazać, że owe nowatorstwo nie jest warunkiem koniecznym, aczkolwiek niewątpliwie istotnym dla osiągnięcia sukcesu⁹.

Termin ten można zdefiniować przez pryzmat wykorzystania szans, wówczas jej mianem można określić odkrywanie, ocenę oraz wykorzystanie nadarzających się możliwości¹⁰.

Przedsiębiorczość może być również rozpatrywana, jako sposób na kreowanie wartości dla innych. Mogą one dotyczyć następujących kategorii wartości, w tym obejmować wartość ekonomiczną, społeczną, harmonię oraz wpływ na otoczenie¹¹.

Przedsiębiorczość to generowanie pomysłu, jego rozwój oraz weryfikacja. Proces przedsiębiorczości ma charakter interakcyjny, charakteryzuje go niepewność, zróżnicowany poziom innowacyjności, dążenie do tworzenia wartości dodanej, odkrywanie, ocena i wykorzystanie pojawiających się sposobności¹².

1.2. Przedsiębiorczość – zadania, zalety i wady, obszary, funkcje

Przedsiębiorczość ma kluczowe znaczenie dla rozwoju społeczno-gospodarczego krajów, jej wyższy poziom oznacza podniesienie aktywności ekonomicznej ludności, wzrost jakości usług oraz przyczynia się do zwiększenia poziomu konkurencyjności. Sprzyja ona tworzeniu nowych rozwiązań, produktów i usług, które będą spełniały oczekiwania konsumentów.

⁹ Welter F., Baker T., Audretsch D.B., Gartner W.B. (2017). Everyday entrepreneurship—a call for entrepreneurship research to embrace entrepreneurial diversity. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 41, 3, pp. 311-321.

¹⁰ Shane S. (2000). Prior knowledge and the discovery of entrepreneurial opportunities. *Organization Science*, 11, 4, pp. 448-469.

¹¹ Lackeus M. (2018). What is value?—A framework for analyzing and facilitating entrepreneurial value creation. *Uniped*, 41, 01, pp. 10-28.

¹² Prince S., Chapman S., Cassey P. (2021). The definition of entrepreneurship: is it less complex than we think?. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 27, 9, pp. 26-47.

Przedsiębiorczość niesie za sobą wiele pozytywnych efektów, które można rozpatrywać na następujących poziomach¹³:

- na szczeblu przedsiębiorcy – umożliwia osiągnięcie zysku, rozwój kariery zawodowej, wzrost umiejętności, poszerzanie horyzontów myślowych, zdobywanie nowych doświadczeń, rozwój wiedzy i naukę poprzez mierzenie się z pojawiającymi problemami;
- na poziomie przedsiębiorstwa, organizacji, umożliwia jego rozwój poprzez poprawianie ilościowych i jakościowych parametrów, wdrażanie innowacji, ulepszanie modeli i strategii rozwojowych, naukę zarządzania, poszukiwanie nowych rozwiązań rynkowych i dotarcie na nowe rynki zbytu, podniesienie poziomu konkurencyjności;
- gospodarki kraju, wzrost postaw przedsiębiorczych wpływa na poprawę dobrobytu i jakości życia mieszkańców, zwiększa dochody budżetu państwa, przedsiębiorcy odgrywają kluczową rolę dla rynku pracy tworząc miejsca pracy, rozwój przedsiębiorczości wpływ również na innowacyjność, rozwój nowych technologii i pomysłów.

Przedsiębiorczość pełni szereg różnych funkcji. W wąskim ujęciu można wskazać na zadania przedsiębiorczości w kontekście sytuacji i pozycji przedsiębiorstwa, wówczas można wyróżnić funkcje podstawowe, pomocnicze i regulacyjne¹⁴.

W szerszym ujęciu można wyodrębnić następujące jej zadania¹⁵:

- intensyfikacja wykorzystania zasobów wiedzy, kapitału;
- podstawowy mechanizm rynkowy jako zdolność przedsiębiorcy do sprawnego reagowania na zmiany w otoczeniu rynkowym;
- mechanizm dostosowania się do zmian w popycie na dobra i usługi;
- wyznaczanie i formowanie nowych kierunków i wizji dla przyszłego rozwoju gospodarczego i społecznego;
- tworzenie buforu ochronnego w postaci kreowania i rozwiązywania działalności gospodarczej;
- budowanie relacji i powiązań pomiędzy przedsiębiorstwem, a jego otoczeniem, wspieranie tworzenia sieci powiązań oraz struktur sieciowych.

¹³ Makiela Z. J. (2018). *Przedsiębiorczość i innowacyjność – wprowadzenie*. op. cit., s. 19.

¹⁴ Klonowska-Matynia M., Palinkiewicz J. (2013). Przedsiębiorczość w teorii ekonomicznej. *Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej*, 17, ss. 29–40.

¹⁵ Koźmiński A.K. (2004). *Zarządzanie w warunkach niepewności*. PWN, Warszawa, s. 165-166.

W innym holistycznym podejściu można wskazać, że przedsiębiorczość pełni takie funkcje jak¹⁶:

- kształtowanie cech osobowościowych, rozwój osobisty, absorpcja wiedzy, rozwój umiejętności miękkich;
- ekonomiczne, związane z poprawą jakości życia i kształtowaniem wzrostu gospodarczego;
- organizacyjne i zarządcze, w tym umiejętność tworzenia modeli i strategii biznesowych, zdolność reagowania na zmiany w otoczeniu zewnętrznym, wybór stylu zarządzania;
- społeczne związane z poprawą jakości życia, rozwojem relacji interpersonalnych;
- edukacyjne, kształtowanie i rozwój postaw przedsiębiorczych;
- instytucjonalne, związane z funkcjonowaniem instytucji wspierających tworzenie i funkcjonowanie nowych działalności gospodarczych;
- kulturowe, wspierające rozwój określonych idei, koncepcji i wzorców zachowań.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć cztery obszary przedsiębiorczości odnosząc je do kluczowych funkcji zarządzania, w tym planowania, organizowania, motywowania i kontroli. W pierwszym z nich można wyróżnić takie obszary przedsiębiorczości, jak tworzenie strategii przedsiębiorstwa, określenie celów i sposobów ich realizacji, wskazanie mocnych i słabych stron a także szans i zagrożeń, optymalizacja decyzji operacyjnych w kluczowych obszarach analizy finansowo-majątkowej¹⁷.

Z punktu widzenia organizowania działalności gospodarczej, do istotnych obszarów przedsiębiorczości należy zaliczyć tworzenie struktury organizacyjnej podmiotu gospodarczego, rekrutacja pracowników, wybór metod i technik produkcji, wdrażanie usprawnień techniczno-organizacyjnych.

Obszarem przedsiębiorczości w zakresie motywowania jest wybór metod oceny pracowników, tworzenie efektywnych planów w zakresie motywowania pracowników, sposobów komunikacji i rozwiązywania problemów i konfliktów w zakresie funkcjonowania kadr.

¹⁶ Siuta-Tokarska B. (2022). Istota przedsiębiorczości i jej funkcje. Ujęcie personalistyczne w świetle holizmu. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 70 (2), s. 24.

¹⁷ Stróžki M. (2002). *Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem*. Wydawnictwo Difin S.A., Warszawa, s. 119.

W sferze kontrolowania kluczowe znaczenie mają takie obszary przedsiębiorczości, jak tworzenie mechanizmu kontrolowania pracowników, wybór odpowiednich zadań, technik i metod kontroli, które będą sprzyjały realizacji celów przed jakimi stoi przedsiębiorstwo.

Przedsiębiorczość jest kluczowa dla współczesnych systemów społeczno-gospodarczych, a samo prowadzenie działalności gospodarczej wiąże się z szeregiem zalet, wśród których na plan pierwszy wysuwają się swoboda w podejmowaniu decyzji i określaniu celów oraz sposobów ich realizacji, możliwość doboru współpracowników oraz kontrahentów do współpracy, sposobność do wdrażania własnych rozwiązań i realizacji idei, wyższe dochody, własna organizacja czasu pracy, czy też podniesienie własnego statusu społecznego.

Do wad przedsiębiorczości należy zaliczyć duży poziom ryzyka, wysoki poziom odpowiedzialności w stosunku do zatrudnionych pracowników, nienormowany czas pracy, wysoki poziom stresu, niepewność dochodu i ponoszenie odpowiedzialności osobistej i majątkowej za wyniki przedsiębiorstwa¹⁸.

1.3. Rodzaje przedsiębiorczości

Przedsiębiorczość ze względu na brak jednorodnej definicji i jej holistyczny charakter może być dzielona według różnych kryteriów. Uwzględniając jako czynnik podziału to, czy przedsiębiorca działa sam, czy też działalność gospodarcza prowadzona jest przez grupę ludzi należy wyodrębnić¹⁹:

¹⁸ Deakins D., Whittam G. (2000). *Business Start-up: Theory, Practice and Policy*. [w:] S. Carter, D. Jones-Evans. *Enterprise and Small Business. Principles, Practice and Policy*. Harlow: Financial Times; Grzenkowicz N., Kowalczyk J., Kusak A., Podgórski Z., Ambroziak M. (2008). *Podstawy funkcjonowania przedsiębiorstw*. Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa; Szarucki M., Ericsson B., Larsson P. (2007). Motywy przedsiębiorczości w Polsce i w Szwecji. *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*, 10, s. 32; Glinka B. (2007). *Kulturowe uwarunkowania przedsiębiorczości w Polsce*. Wydawnictwo PWE, Warszawa, s. 25.

¹⁹ Wiatrak A.P. (2003). *Pojęcie przedsiębiorczości, jej cele i rodzaje*. [w:] K. Jarremczuk. *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości- szanse i zagrożenia*. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg, s. 33.

- przedsiębiorczość indywidualną, wówczas przedsiębiorstwo zakłada i prowadzi jeden przedsiębiorca, który ma pełny wpływ na kierunki rozwoju podmiotu gospodarczego;
- przedsiębiorczość zespołową, której podstawą jest współpraca co najmniej dwóch przedsiębiorców, którzy określają jej cel, a następnie środki jego realizacji.

Biorąc pod uwagę cechy osobowościowe przedsiębiorcy, jego podejście do ryzyka i do zmian można wyróżnić²⁰:

- przedsiębiorczość ewolucyjną, opartą w znacznie mierze na spokojnym, etapowym podejściu do rozwoju biznesu, jej cechą charakterystyczną jest postępowanie według małych kroków, stały rozwój przedsiębiorcy, inwestowanie;
- przedsiębiorczość żywiołową, która charakteryzuje się szybką dynamiką decyzji, wysokim poziomem ryzyka, wykorzystaniem luk prawnych dotyczących prowadzenia działalności gospodarczej, kwestią kluczową jest tu maksymalizacja zysków w możliwie jak najkrótszym czasie;
- przedsiębiorczość etyczną, opartą o normy i wartości, lojalność wobec pracowników i kontrahentów, podstawą jest tu rzetelna, uczciwa praca na rzecz rozwoju przedsiębiorstwa;
- przedsiębiorczość systemową, mającą miejsce w wysoce rozwiniętych gospodarkach rynkowych, gdzie władze państwowe tworzą dogodne warunki dla prowadzenia biznesu, wspierają firmy ważne z punktu widzenia stabilnego wzrostu gospodarczego i rozwoju społecznego.

Rozróżnienie rodzajów przedsiębiorczości według Ch. Handy'ego wskazuje na jej następujące rodzaje²¹:

- przedsiębiorczość komercyjną, której celem jest maksymalizacja bogactwa właścicieli;
- korporacyjną (wewnętrzzną, intraprzsiębiorczość), której podstawą jest rozwój średnich i dużych przedsiębiorstw oraz pomnażanie bogactwa właścicieli i interesariuszy;

²⁰ Haber L. H. (1996). Działania przedsiębiorcze w biznesie. *Przedsiębiorczość i Rynek*, 1, s. 9-35.

²¹ Piecuch T. (2013). *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*. Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa, s. 49.

- przedsiębiorczość intelektualną oraz akademicką, polegającą na zaangażowaniu pracowników naukowo-badawczych oraz studentów w prowadzenie działalności gospodarczej;
 - społeczną, ukierunkowaną na rozwój określonej grupy społecznej, jej wsparcie;
 - polityczną, której celem jest wprowadzenie idei politycznej, etycznej i moralnej, ukierunkowana jest ona na osiągnięcie sukcesu politycznego i dotarcie do jak największej grupy wyborców.
- Ze względu na charakter działalności można wyróżnić:
- przedsiębiorczość technologiczną, której mianem można określić proces wykorzystania szans technologicznych, poprzez reorganizację struktury wewnętrznej i zewnętrznej w ramach procesów biznesowych²²;
 - międzynarodową, która jest procesem odkrywania oraz umiejętnego wykorzystania szans i możliwości poza krajowym rynkiem w celu uzyskania przewagi konkurencyjnej²³;
 - przedsiębiorczość ekologiczną, określaną jako aktywność przedsiębiorcy, której podstawowym celem jest osiągnięcie korzyści dla środowiska naturalnego²⁴;
 - przedsiębiorczość intelektualną, która podkreśla znaczenie wiedzy i umiejętności w prowadzeniu działalności gospodarczej²⁵;
 - przedsiębiorczość akademicką, prowadzoną przez ludzi nauki.

Z kolei z punktu widzenia osoby przedsiębiorcy możemy mówić o przedsiębiorczości kobiet i mężczyzn, przedsiębiorczości rodzinnej, przedsiębiorczości młodych osób i seniorów, przedsiębiorczości imigrantów²⁶.

²² Kordel P. (2014). Przedsiębiorczość technologiczna jako mechanizm rozwoju strategicznego organizacji. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 356, s. 21.

²³ Duliniec E. (2013). Ujęcia teoretyczne wczesnej i szybkiej internacjonalizacji przedsiębiorstw. *Gospodarka Narodowa*, 21(1-2), s. 33.

²⁴ Hendrickson L. U., Tuttle D. (1997). Dynamic management of the environment at enterprises: a qualitative Analysis. *Journal of Organizational Change Management*, 10, 4, s. 360-363.

²⁵ Wyrzykowska B. (2012). Przedsiębiorczość intelektualna jako kompetencja współczesnego menedżera. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 100, s. 25-36.

²⁶ Glinka B. (2015). Przedsiębiorczość i kultura. *Zarządzanie w kulturze*, 16, 1, s. 1-13; Kurczewska A. (2013). *Przedsiębiorczość*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

Z kolei ze względu na etap rozwoju przedsiębiorstwa wyróżnić należy przedsiębiorczość typu start-up, która dotyczy wczesnego stadium cyklu życia podmiotu gospodarczego oraz przedsiębiorczość w firmach o silnym wzroście²⁷.

1.4. Czynniki wpływające na rozwój przedsiębiorczości

Rozwój przedsiębiorczości odbywa się w ściśle określonych warunkach prawnych, ekonomicznych i społecznych. Z jednej strony wpływa on pozytywnie na rozwój społeczno-gospodarczy, w tym jakość życia obywateli, z drugiej zaś to otoczenie wewnętrzne ma decydujący wpływ na kształtowanie warunków prowadzenia biznesu²⁸.

Ogólnie rzecz ujmując można wskazać, że na rozwój przedsiębiorczości wpływ mają uwarunkowania związane z samym przedsiębiorcą, jego wiedzą, praktycznymi umiejętnościami, cechami osobowościowymi, podejściem do innowacyjności i ryzyka²⁹. Drugą grupę czynników stanowią uwarunkowania zewnętrzne, zarówno o charakterze mikro-, jak i makroekonomicznym.

Niewątpliwie to właśnie uwarunkowania zewnętrzne pełnią kluczową rolę nie tylko dla przedsiębiorców rozpoczynających prowadzenie działalności gospodarczej, jak i tych, których celem jest rozwój przedsiębiorstwa i budowa marki i przyjaznego otoczeniu wizerunku.

Do czynników z mikrootoczenia przedsiębiorstwa należy zaliczyć te związane z wewnętrznymi rozwiązaniami i regulacjami w danym sektorze, czy też branży, poziom infrastruktury lokalnej, dostępność

²⁷ Kałowski A., Wysocki J. (2017). *Start-up a uwarunkowania sukcesu. Wymiar teoretyczno-praktyczny*. Oficyna Wydawnicza SGH. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.

²⁸ Gobena A. E., Kant S. (2022). Assessing the Effect of Endogenous Culture, Local Resources, Eco-Friendly Environment and Modern Strategy Development on Entrepreneurial Development. *Journal of Entrepreneurship, Management, and Innovation*, 4(1), pp. 118-135.

²⁹ Amiruddin M. H., Sumarwati S., Suib S. N., Ibrahim A. C., Jalil A. A. (2020). Determining The Factors Influencing Indigenous Youth Become A Successful Entrepreneurs. 23(June), 6–12; Collins J., Norman H. (2018). Indigenous entrepreneurship and indigenous employment in Australia. *Journal of Australian Political Economy*, (82), pp. 149-170.

do wykwalifikowanej siły roboczej na lokalnych rynkach, rozwój rynku zbytu oraz popyt na produkty³⁰.

Wśród czynników makrootoczenia na rozwój przedsiębiorczości wpływ mają regulacje prawne w zakresie prowadzenia biznesu, przepisy dotyczące obciążeń fiskalnych przedsiębiorstw, klimat gospodarczy i perspektywy dla jego rozwoju w przyszłości, uwarunkowania geopolityczne, sytuacja na krajowych i zagranicznych rynkach zbytu.

Sukces przedsiębiorcy, którego przejawem jest wzrost wartości przedsiębiorstwa i powiększanie poziomu dochodów, uzależniony jest od determinant³¹:

- wewnętrznych, w tym odpowiedniego wyboru lokalizacji przedsiębiorstwa, zdolności finansowej przedsiębiorstwa (zdolności kredytowej), sposobu organizacji i zarządzania, umiejętności rozwiązywania problemów i wykorzystania pojawiających się szans, kreatywności przedsiębiorcy, efektywnego wykorzystania zasobów, tworzenia nowoczesnych i sprawnych struktur organizacyjnych, innowacyjności, umiejętności odpowiedniego prowadzenia negocjacji i sposobu motywowania pracowników, prowadzenia kontroli, wdrażania nowych rozwiązań technologicznych;
- zewnętrznych, skuteczności przedsiębiorstw konkurencyjnych, poziomu rozwoju rynku, zapotrzebowania na konkretne produkty i usługi, rodzaju rynku, krajowych strategii rozwoju przedsiębiorstw i wsparcia dla konkretnych sektorów gospodarki.

³⁰ Hameed K., Arshed N., Grant K.A. et al. (2022). Forces of Dynamic Capability and Incidence of Entrepreneurship: A Macroeconomic Policy Intervention Approach. *J Knowl Econ*; Apostu S.A., Mukli L., Panait M., Gigauri I., Hysa E. (2022). Economic Growth through the Lenses of Education, Entrepreneurship, and Innovation. *Administrative Sciences*, 12(3):74.

³¹ Griffin R.W. (1996). *Podstawy zarządzania organizacjami*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 341-353; Chmieliński P. (2006). *Wspieranie przedsiębiorczości w działalności gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, [w:] M. Strużycki (red.). *Przedsiębiorczość w teorii i praktyce*. Wydawnictwo SGH, Warszawa, s. 169-176; Hameed I., Irfan Z. (2019). Entrepreneurship education: a review of challenges, characteristics and opportunities. *Entrep Educ*, 2, pp. 135–148; Staniewski M. W., Awruk K. (2019). Entrepreneurial success and achievement motivation – A preliminary report on a validation study of the questionnaire of entrepreneurial success. *Journal of Business Research*, 101, pp. 433-440.

Rozdział II

Zrównoważona przedsiębiorczość – konceptualizacja terminu

2.1. Zrównoważony rozwój i ekorozwój – konceptualizacja terminów

Rozwój przedsiębiorczości powinien sprzyjać realizacji zadań społecznie i ekologicznie odpowiedzialnych, tym samym wpisywać się w cele, jakie stawia współczesnym gospodarkom koncepcja zrównoważonego rozwoju. Niezbędnym jest tu posiadanie wiedzy oraz odpowiednie nastawienie przedsiębiorców do prowadzenia działalności gospodarczej, która będzie w możliwie najmniejszy sposób wpływać negatywnie na środowisko naturalne oraz podnosić komfort i jakość życia lokalnych społeczności³².

Niewątpliwie przedsiębiorczość ma wpływ na kształtowanie postaw społecznych, rozwój społeczno-gospodarczy i ekologiczny. W ostatnich latach władze państwowe, jak i zwykli obywatele coraz częściej zdają sobie sprawę z konieczności podejmowania aktywnych działań na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatu, po to, aby umożliwić rozwój nie tylko obecnego, ale również przyszłych pokoleń³³.

Na gruncie przemian społeczno-gospodarczych i presji ze strony społecznej na konieczność przeciwdziałania zmianom klimatu narodziła się koncepcja zrównoważonego rozwoju. Należy odnotować, że ze względu na swoją wieloaspektowość może być ona różnorodnie definiowana.

³² Hull B. (2015). Paradygmat ekologiczny a idea zrównoważonego rozwoju. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, t. XI; Baran B. (2017). Współczesne wyzwania ekologiczne – w kierunku homo oecologicus?. *Optimum Studia Ekonomiczne*, 6 (90); Ciszek M. (2020). „Ekologizm” jako nowy nurt polityczny. Implikacje filozoficzno-etyczne. *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 8, 2.

³³ Jabłońska M., Burzyńska D. (2016). Zależność między przedsiębiorczością a rozwojem gospodarczym. Przykład regionów przygranicznych Polski Wschodniej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin-Polonia*, L, 4 Sectio H.

W literaturze przedmiotu pojawia się ona bardzo często obok takich idei jak rozwój ekologiczny (ekorozwój), społeczna odpowiedzialność biznesu i ESG³⁴. Część badaczy wręcz utożsamia ekorozwój ze zrównoważonym rozwojem, choć wydaje się, że takie podejście nie w pełni odzwierciedla właściwego zakresu owych idei. Ekorozwój jest jedną ze składowych zrównoważonego rozwoju, gdyż opiera się na kwestiach środowiskowych, które stanowią centrum rozważań i centralny punkt odniesienia dla rozwoju gospodarczego³⁵.

Termin zrównoważony rozwój został wprowadzony przez Hansa Carla von Carlowitza i odnosił się do racjonalnego gospodarowania lasami. Następnie przyjął i wprowadził go do szerokiej debaty publicznej ruch ochrony środowiska naturalnego. Prawdziwy rozkwit idei miał miejsce pod koniec XX wieku.

Najbardziej rozpowszechniona definicja pochodzi z raportu Brundtland z 1987 r., który wskazuje, że zrównoważony rozwój to „rozwój, który zaspokaja potrzeby obecne, nie zagrażając możliwościom zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń”.

Podstawą zrównoważonego rozwoju jest jednoczesny rozwój w trzech obszarach ekonomicznym, społecznym i środowiskowym³⁶. Jego głównym celem jest zapewnienie sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej, międzypokoleniowej oraz sprawiedliwości wobec istot pozaludzkich, zatem ochrona zwierząt oraz roślin ma tu kluczowe znaczenie³⁷.

³⁴ Misztal A. (2023). Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw, CSR i ESG w dobie kryzysu makroekonomicznego i geopolitycznego. *Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie*, 2.

³⁵ Kowalska M., Misztal A. (2019). *Ekologiczny rozwój przedsiębiorstwa*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź; Andronicceanu A., Kinnunen J., Georgescu I. (2021). Circular economy as a strategic option to promote sustainable economic growth and effective human development. *Journal of International Studies*, 14(1), pp. 60–73; Pimenowa O., Pimenov S., Fyliuk H., Sitnicki M.W., Kolosha V., Kurinskyi D. (2023). Sustainable Business Model of Modern Enterprises in Conditions of Uncertainty and Turbulence. *Sustainability*, 15(3):2654.

³⁶ Misztal A. (2016). *Wpływ unijnej polityki regionalnej na zrównoważony rozwój euroregionów zachodniego pogranicza Polski*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

³⁷ Pearce D. (1988). Economics, Equity and Sustainable Development. *Futures*, 20, 6; Kielczewski D. (2009). *Rozwój zrównoważony w skali regionalnej*. Śró-

Zrównoważony rozwój to rozwój obejmujący wzrost gospodarczy, poprawę warunków i jakości życia ludzi, ochronę zasobów środowiska naturalnego. Przy czym trzy kluczowe obszary, ekonomiczny, społeczny i środowiskowy są ze sobą ściśle połączone, a pozytywne efekty z realizacji koncepcji wymagają zaangażowania ze strony państw, instytucji i organizacji krajowych i międzynarodowych, społeczności oraz sektora przedsiębiorstw³⁸.

Z kolei ekorozwój wydaje się być pojęciem węższym od zrównoważonego rozwoju, gdyż najczęściej akcentowany jest tu filar ekologiczny rozwoju. Choć nie brakuje definicji wskazujących, że jest on ważny dla zrównoważonego rozwoju, przykładem może być tu jego określenie jako „rozwoju społeczno-gospodarczego zharmonizowanego ze środowiskiem przyrodniczym zarówno lokalnym, jak i szerszym – włączając w to różne ekosystemy oraz zasoby i struktury: glebowe, wodne, geologiczne i atmosferyczne oraz ogólnie rozumianą urodę krajobrazu w celu zachowania ich walorów w możliwie najdłuższych odcinkach czasu³⁹”.

Ekorozwój może być określany z dwóch perspektyw ekologicznej i cywilizacyjnej. Zgodnie z pierwszą z nich na plan pierwszy wysuwają się kwestie związane z kształtowaniem polityki ekologicznej i zmianami w zakresie postrzegania i tworzenia przepisów ochrony środowiska naturalnego. Z perspektywy cywilizacyjnej odnosi się on do takiego sposobu prowadzenia działalności gospodarczej, tworzenia ram prawnych i wyznaczania jego kierunków rozwoju⁴⁰.

Rozwój ekologiczny oznacza nie tylko produkcję, która spełnia wymagania stawiane przez przepisy ochrony środowiska naturalne-

dowisko przyrodnicze – czynnik czy bariera rozwoju?. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.

³⁸ Endris E., Kassegn A. (2022). The role of micro, small and medium enterprises (MSMEs) to the sustainable development of sub-Saharan Africa and its challenges: a systematic review of evidence from Ethiopia. *J Innov Entrep* 11, 20.

³⁹ Bojarski W. (1988). *Koncepcja badań nad zharmonizowanym rozwojem społeczno-gospodarczym z poszanowaniem dóbr przyrody*. [w:] Filozoficzne postawy ekorozwoju. Problemy rozwoju społeczno-gospodarczego z poszanowaniem dóbr przyrody. Biuletyn Komitetu Ochrony Środowiska PAN, Ossolineum, 11.

⁴⁰ Kołodziejcki J. (1995). *Kształtowanie polityki przestrzennej państwa w procesie transformacji systemowej. Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju POLSKA 2000 PLUS, Hipoteza*, 1, Warszawa, s. 29.

go, ale również zrównoważoną konsumpcję, gdyż to popyt na dobra wytwarzane zgodnie z przyjętymi normami ekologicznymi wpływa na produkcję i podaż tych dóbr⁴¹.

W tabeli 2.1. przedstawiono wybrane definicje zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw. Ich przegląd wskazuje na to, że termin ten na poziomie podmiotu gospodarczego jest różnorodnie definiowany, w zależności od prezentowanego podejścia badawczego, perspektywy oraz rozumienia koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Tabela 2.1. Wybrane definicje „zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstwa”

Autor	Definicja zrównoważonego rozwoju
J. Elkington (1998)	Koncentracja nie tylko na maksymalizacji zysków, ale w równym stopniu na kwestiach środowiskowych i społecznych
G. Hilsen, B. Murcka (2000)	Opiera się on na trzech filarach: ekonomicznym, społecznym i środowiskowym oraz niesie za sobą konieczność wdrażania innowacji oraz nowoczesnych technologii
D.M. Payne, C. A Raiborn, (2001)	Zrównoważony rozwój biznesu jest warunkiem przetrwania firmy w długim okresie i strategicznego jej rozwoju
A. Wilkinson (2001)	Zrównoważony rozwój obejmuje etyczny wymiar, uczciwość kompromisu między obecną presją gospodarczą a przyszłymi potrzebami w zakresie środowiska
M. E. Porter, M.R. Kramer (2002)	Zrównoważony rozwój obejmuje działania, które mają na celu zwiększyć efektywność ekologiczną oraz wyniki w zakresie zdrowia i bezpieczeństwa
T. Dyllick, K. Hockerts (2002)	Zrównoważony rozwój to zaspokajanie potrzeb obecnych interesariuszy, bez uszczerbku dla potrzeb przyszłych interesariuszy

⁴¹ Kłos L. (2005). *Ekorozwój jako podstawa aplikacyjna założeń polityki ekologicznej*. [w:] D. Kopycińska. (red.). *Teoretyczne aspekty gospodarowania*. Wydawnictwo Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.

Autor	Definicja zrównoważonego rozwoju
J.P. MacDonald (2005)	Zrównoważony rozwój określa ogólne ramy prowadzenia biznesu, które można zapisać w normie ISO14001
A. Witek-Crabb (2005)	Podejmowanie decyzji umożliwiających osiągnięcie celów operacyjnych bez naruszania zdolności organizacji do osiągnięcia zysków w długim okresie czasu
E. Majewski (2008)	Obejmuje wszystkich i wszystko, a jego realizacja wymaga współdziałania ludzi i instytucji reprezentujących odmienne profesje, punkty wyjściowe i wizje przyszłości
D. Kiełczewski (2010)	Oznacza on rozwój społeczno-ekonomiczny współgrający z ochroną środowiska naturalnego
B. Piontek (2010)	Konieczność zaspokajania jakości życia obecnego i przyszłych pokoleń poprzez zachowanie odpowiednich relacji między kapitałem ekonomicznym, społecznym i środowiskowym
W.M. Grudzewski i inni, (2010)	Zrównoważony rozwój przedsiębiorstwa jest koncepcją uwzględniającą interesy bieżących i przyszłych interesariuszy przedsiębiorstwa
G.F. Dias (2015)	Zrównoważony rozwój to sposób dla firm i rządów, aby odwrócić negatywne skutki spowodowane przez model wzrostu gospodarczego
D. Ożelienė (2017)	Holistyczne podejście do myślenia o biznesie, które ma na celu zintegrowanie rozważenia trzech aspektów zrównoważonego rozwoju – społecznego, środowiskowego i ekonomicznego
P. Taticchi, M. Demartini (2021)	Zrównoważony rozwój firm to integralne podejście do biznesu mające na celu wzmocnienie przewagi konkurencyjnej i rentowności poprzez trwałe tworzenie wspólnej wartości w wyniku ścisłej współpracy z wszystkimi interesariuszami oraz integrację czynników ESG w procesie podejmowania decyzji

Źródło: Elkington J. (1998). *Cannibals with Forks. The Triple Bottom Line of the 21st Century*, Capstone Publishing, Oxford; Hilson G., Murcka B. (2000). Sustainable development in the mining industry: clarifying the corporate perspective. *Resources*

Policy, 26; Payne D. M., Raiborn C. A. (2001). Sustainable Development: The Ethics Support the Economics. *Journal of Business Ethics*, 32, 2, pp. 157-168; Wilkinson A. et al. (2001). The sustainability debate. *International Journal of Operations & Production Management*, 21, 12, pp. 1492-1592; Porter M.E., Kramer M.R. (2002). The competitive advantage of corporate philanthropy. *Harv Bus Rev*, 80(12), pp. 56–68; Dyllick T., Hockerts K. (2002). Beyond the Business Case for Corporate Sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 11, pp. 130-141; MacDonald J. P. (2005). Strategic sustainable development using the ISO 14001 Standard. *Journal of Cleaner Production*, 13, pp. 631-643; Witek-Crabb A. (2005). *Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw – więcej niż ekorozwój*, [w:] H. Brdulak, T. Gołębiowski, *Trans '05 Wspólna Europa, Zrównoważony rozwój przedsiębiorstwa a relacje z interesariuszami*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa; Majewski E. (2008). *Trwały rozwój i trwale rolnictwo: teoria a praktyka gospodarstw rolniczych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa; Kielczewski D. (2010). *Zrównoważony rozwój – istota, interpretacje, związek ze społeczeństwem wiedzy*, [w:] B. Poskrobko (red.), *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Materiały do studiowania*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok; Piontek B. (2010). Współczesne uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego (ujęcie systematyczne. *Problemy Ekorozwoju*, 2; Grudzewski W.M., Hejduk I.K., Sankowska A., Wańtuchowicz M. (2010). *Sustainability w biznesie, czyli przedsiębiorstwo przyszłości – zmiany paradygmatów i koncepcji zarządzania*. Wydawnictwo Poltext, Warszawa; Dias G.F. (2015). *Ecoperception: A Didactic Summary of Social and Environmental Challenges*, Gaia Publishing House, São Paulo, Brazil, 2; Oželenič D. (2017). *A review of enterprise sustainable development models: Critical appraisal, scientific proceedings*, International Scientific conference “High technologies. Business. Society.,” Taticchi P., Demartini M. (2021). *Corporate Sustainability in Practice: A Guide for Strategy Development and Implementation (Management for Professionals)* 1st ed. 2021 Edition, Springer.

Z kolei mianem ekorozwoju przedsiębiorstwa można określić „nowe sposoby organizacji i zarządzania jednostkami gospodarczymi, przejawiające się zastępowaniem technologii uciążliwej dla środowiska, urządzeniami technologicznymi, które są dla niego przyjazne oraz zapewniają bezpieczeństwo i komfort ludzi⁴²”. W obszarze produkcji rozwój ekologiczny oznacza optymalizację procesów pod względem zużycia energii, surowców, wody oraz zmniejszenie negatywnego wpływu na środowisko naturalne⁴³.

Zrównoważony rozwój, czy też ekorozwój jest wspierany przez władze krajowe i międzynarodowe. Ze względu na restrykcyjne re-

⁴² Poskrobko B. (1997). Teoretyczne aspekty ekorozwoju. *Ekonomia i Środowisko*, (10), s. 7.

⁴³ Nowicki S. (2003). *Problemy ekorozwoju Polski*. Akademia Polonijna, Częstochowa, s. 5.

gulacje prawne w zakresie konieczności przestrzegania norm ochrony przyrody nakładany jest na przedsiębiorców obowiązek uwzględniania kwestii ekologicznych i społecznych w ich strategiach biznesowych.

Do instrumentów stosowanych przez władze państwowe, których celem jest niejako wymuszenie wprowadzania przez przedsiębiorstwa rozwiązań społecznie i ekologicznie odpowiedzialnych należy zaliczyć⁴⁴:

- instrumenty prawne;
- instrumenty ekonomiczne:
- instrumenty zasilania, w tym subwencje, ulgi i zwolnienia podatkowe;
- instrumenty motywacyjno-sankcyjne, w tym opłaty i kary.

Instrumenty prawne wymuszają od przedsiębiorców realizację określonych zadań i przestrzeganie regulacji w zakresie ochrony środowiska naturalnego. Należą do nich normy emisji, warunki koncesji i pozwoleń na prowadzenie określonego rodzaju działalności.

Instrumenty ekonomiczne wpływają na wyniki finansowe przedsiębiorstw poprzez wprowadzenie kar za szkody za niszczenie środowiska naturalnego, lub też zapewniają ulgi za działania wspierające jego ochronę.

2.2. Przedsiębiorczość a zrównoważony rozwój – istota, rola, zadania

Implementacja zrównoważonego rozwoju w sposób myślenia przedsiębiorców jest ważna dla stabilnego rozwoju społeczno-gospodarczego odbywającego się w zgodzie z ochroną przyrody. Wynika to z tego, iż to właśnie przedsiębiorcy odgrywają istotną rolę w tworzeniu miejsc pracy, dobrobytu lokalnego i wpływają na stan ochrony środowiska naturalnego⁴⁵.

⁴⁴ Piontek B., Piontek F., Piontek W. (1997). *Ekorozwój i narzędzia jego realizacji*. Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 1997; Sekuła A. (2002). *Wpływ ekologicznej polityki lokalnej na działalność przedsiębiorstw*. [w:] A. Turbielewicz (red.). *Współczesne problemy zarządzania przedsiębiorstwem*. Politechnika Gdańska, Gdańsk, s. 47-56.

⁴⁵ Pieloch-Babiarz A., Misztal A., Kowalska M. (2021). An impact of macroeconomic stabilization on the sustainable development of manufacturing enterpris-

Inkorporacja idei dbania o społeczeństwo i środowisko naturalne w działalność gospodarczą przyczynia się do tworzenia stabilnych warunków do rozwoju społeczno-gospodarczego, wpływając na sposób i kierunki prowadzenia odpowiedzialnych badań i innowacji. Przedsiębiorcze myślenie ma znaczenie dla dążenia do zrównoważonego rozwoju oraz kreowania rozwiązań pozwalających na sprostanie wyzwaniom przyszłości⁴⁶.

Zrównoważony rozwój w praktyce gospodarczej związany jest z koniecznością realizacji następujących zadań⁴⁷:

- wsparciem dla rozwoju lokalnych społeczności;
- zminimalizowaniem emisji negatywnych substancji do otoczenia zewnętrznego;
- ograniczeniem zużycia zasobów odnawialnych;
- nieprzekraczaniem granic w eksploatacji ziemi;
- edukacją ekologiczną pracowników i lokalnych społeczności;
- zmianą praktyki prowadzenia działalności gospodarczej, odejściem od skupienia się na generowaniu możliwie jak najwyższego zysku w krótkim okresie do realizacji społecznych i ekologicznych zadań;
- wybieraniem kontrahentów, którzy przestrzegają zasad i norm ekologicznych;
- eliminowaniem z procesów gospodarczych substancji toksycznych i niebezpiecznych;
- uspołecznieniem procesów podejmowania decyzji, uwzględnianiem aspektów związanych z dobrem, zdrowiem i rozwojem pracowników.

Przedsiębiorcy w zakresie rozumienia i postrzegania środowiska naturalnego mogą zmieniać swoje nastawienie, przy czym można wy-

es: the case of Central and Eastern European Countries. *Environ Dev Sustain*, 23, pp. 8669–8698.

⁴⁶ Geissdoerfer M., Vladimirova D., Evans S. (2018). Sustainable business model innovation: A review. *Journal of Cleaner Production*, 198, pp. 401-416; Kurek J., Brandli L.L., Leite Frandoloso M.A., Lange Salvia A., Mazutti J. (2023). Sustainable Business Models Innovation and Design Thinking: A Bibliometric Analysis and Systematic Review of Literature. *Sustainability*, 15(2):988.

⁴⁷ Siemiński J. L. (2001). *Koncepcja „sustainable development” – rozwoju zrównoważonego i trwałego obszarów wiejskich w Polsce (szanse i możliwości)*. Materiały konferencyjne, Puławy; Misztal A. (2019). Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw a stopień rozwoju społeczno-gospodarczego. *Studia i Prace. Kolegium Zarządzania i Finansów*, 174.

różnić trzy etapy uwzględniania kwestii ekologicznych w tradycyjną działalność⁴⁸:

- ograniczenie emisji zanieczyszczeń do środowiska naturalnego;
- analiza cyklu życia produktów pod kątem ich wpływu na środowisko naturalne we wszystkich fazach jego istnienia;
- włączenie wszystkich przedsiębiorstw tworzących łańcuch produkcji do działań na rzecz ochrony środowiska naturalnego.

Wprowadzenie efektywnego mechanizmu i systemu zarządzania środowiskowego przez przedsiębiorców wiąże się z pojawieniem szeregu korzyści, w tym ze spadkiem kosztów działalności gospodarczej dzięki racjonalizacji zużycia surowców, energii i wody, zmniejszeniem ilości generowanych odpadów i ścieków, budową pozytywnego wizerunku marki oraz prowadzi do poprawy pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstwa na rynku⁴⁹.

Adaptacja zrównoważonego rozwoju w przedsiębiorczość wymaga ciągłego uczenia się, rozwoju, rewitalizacji, rekonstrukcji oraz reorientacji⁵⁰. Realizacja celów zrównoważonego rozwoju związana jest z oferowaniem nabywcom ponadprzeciętnej wartości, uwzględnianiem różnych grup interesów, co ma przyczynić się do utrzymania silnej i trwałej pozycji konkurencyjnej na rynku i tworzenia zależności pomiędzy trwałością biznesu a zrównoważonym zarządzaniem relacjami z interesariuszami⁵¹.

⁴⁸ Hart S. (1995). A natural-resource-based view of the firm. *Academy of Management Review*, 20 (4); Zuzek D. K., Mickiewicz B. (2014). Aktywność przedsiębiorstw w kontekście wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w Województwie Małopolskim. *Optimum. Studia Ekonomiczne*, 1(67).

⁴⁹ Mazur-Wierzbicka E. (2007). *Wpływ zachowań proekologicznych na konkurencyjność przedsiębiorstw*. [w:] T. Bernat (red.). *Przedsiębiorstwo i państwo – wybrane problemy konkurencyjności*. Print Group Daniel Krzanowski, Szczecin.

⁵⁰ Grudzewski W.M., Hejduk I.K., Sankowska A., Wańtuchowicz M. (2010). *Sustainability w biznesie czyli przedsiębiorstwo przyszłości, zmiany paradygmatów i koncepcji zarządzania*. Wydawnictwo Poltext, Warszawa.

⁵¹ Svenson G., Wood G., Callaghan M. (2010). A corporate model of sustainable business practices: An ethical perspective. *Journal of World Business*, 45.

2.3. Rodzaje przedsiębiorczości w kontekście zrównoważonego rozwoju

Dla zrównoważonego rozwoju kluczowe znaczenie mają trzy rodzaje przedsiębiorczości: społeczna, ekologiczna i zrównoważona. Przedsiębiorczość społeczna to aktywność gospodarcza, która łączy cele ekonomiczne z działalnością pożytku publicznego, celem nie jest sama maksymalizacja bogactwa właścicieli, a realizacja misji społecznej i troska o wartości istotne z punktu widzenia rozwoju społeczeństwa.

Przedsiębiorczość ekologiczna to działania przedsiębiorstwa, które odbywają się z korzyścią dla środowiska naturalnego⁵². Wymaga ona zaangażowania ze strony przedsiębiorców na rzecz ochrony środowiska naturalnego, proaktywności środowiskowej oraz innowacyjności ekologicznej. Na przedsiębiorczość ekologiczną wpływ mają coraz to bardziej restrykcyjne przepisy o ochronie środowiska naturalnego, ekologiczne wartości konsumentów, proekologiczne bodźce rynku oraz strategiczny rozwój przedsiębiorstwa.

Zrównoważona przedsiębiorczość odnosi się do takiego sposobu prowadzenia działalności gospodarczej, który uwzględnia maksymalizację zysku przy jednoczesnym podejmowaniu działań ukierunkowanych na rozwój społeczny i środowiskowy. Może być ona definiowana jako „wszechstronna koncepcja zakładająca występowanie wzajemnych relacji zachodzących między przedsiębiorstwem a rynkiem, społeczeństwem i środowiskiem⁵³”. Ten rodzaj przedsiębiorczości może być realizowany we wszystkich sektorach gospodarki, niesie konieczność stworzenia zrównoważonych modeli i strategii biznesowych.

2.3.1. Przedsiębiorczość społeczna

Przedsiębiorczość społeczna stanowi niezwykle ważny czynnik rozwoju współczesnych społeczeństw, jest źródłem innowacyjnych

⁵² Hendricson L. U., Tuttle D. B. (1997). Dynamic Management of the Environmental Enterprise: a Qualitative Analysis. *Journal of Organizational Change Management*, 10, 4, p. 363.

⁵³ Bajdor P. (2022). *Zrównoważona przedsiębiorczość. Analiza i model*. Wydawnictwo Politechnika Częstochowska, Częstochowa.

rozwiązań, których zadaniem jest rozwiązywanie problemów społecznych, podnoszenie jakości życia obywateli, wzbudzanie proaktywnych postaw na rzecz budowania dobra wspólnego⁵⁴.

Przedsiębiorczość społeczna to działania innowacyjne, których zadaniem jest rozwój społeczny, może być ona realizowana w ramach tzw. trzeciego sektora, jak i w przedsiębiorstwach z innych sekcji⁵⁵.

Dla przedsiębiorców społecznych to misja społeczna jest jasno określonym i głównym celem działania⁵⁶. Polega ona na „znajdowaniu nowych i lepszych sposobów tworzenia oraz utrzymywania wartości społecznych⁵⁷”. Przedsiębiorczość społeczna to aktywizowanie kapitału społecznego oraz sieci kooperacji pomiędzy grupami i organizacjami, po to, aby uzyskać określone zyski społeczne⁵⁸.

Przedsiębiorczość społeczna to „przyjęty i starannie rozwijany sposób wykorzystywania instrumentów ekonomicznych do realizacji ważnych celów społecznych takich jak: walka z ubóstwem i bezrobociem, aktywizacja społeczna osób w trudnej sytuacji życiowej i integracja lokalnych społeczności⁵⁹”.

Przedsiębiorstwa społeczne jako podmioty ekonomii społecznej mogą działać w różnej formie prawnej, w tym jako spółdzielnie socjalne, stowarzyszenia, fundacje, koła gospodyń wiejskich, kościelne osoby prawne, stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego, spółki z o.o. oraz spółki akcyjne⁶⁰.

⁵⁴ Ziolo K. (2014). Przedsiębiorczość społeczna: kluczowe czynniki rozwoju. *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, 37/2, s. 147-156.

⁵⁵ Chell E., Nicolopoulou K., Karatas-Ozkan M. (2010). Social entrepreneurship and enterprise: International and innovation perspectives. *Entrepreneurship & Regional Development*, 22 (6), s. 485.

⁵⁶ Peterson R. (1988). Understanding and Encouraging Entrepreneurship Internationally. *Journal of Small Business Management*, 26(2).

⁵⁷ Anderson B. B., Dees J.G. (2002). *Developing Viable Earned Income Strategies*. [w:] J.G. Dees, J. Emerson, P. Economy. *Strategic Tools for Social Entrepreneurs: Enhancing the Performance of Your Enterprising Nonprofit*. John Wiley & Sons, Inc., New York, s. 192.

⁵⁸ Ziolo K. (2014). Przedsiębiorczość społeczna..., op. cit., s. 149.

⁵⁹ Wyrzykowska B. (2011). Przedsiębiorczość społeczna i jej rozwój w Polsce. *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 13, 2, s. 542.

⁶⁰ Ofierska M. (2020). *Przedsiębiorczość społeczna w praktyce*. Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej w Nidzicy, Nidzica.

U podstaw rozwoju przedsiębiorczości społecznej znajdują się niezaspokojone potrzeby indywidualne oraz społeczne. Stanowią one źródło działań w jej zakresie, które nie jest dostrzeżone i zaspokojone przez przedsiębiorstwa działające na wolnym rynku. Przedsiębiorcy społeczni dostrzegają w działaniach społecznych określoną wartość, potencjał oraz ekonomiczne możliwości dla prowadzenia określonych inicjatyw społecznych⁶¹. Kwestią kluczową w przypadku przedsiębiorczości społecznej jest prymat korzyści społecznych, które same w sobie są ich misją⁶².

W przypadku przedsiębiorczości społecznej działalność gospodarcza ma służyć realizacji celów społecznych, określają ją trzy kluczowe elementy⁶³:

- rozpoznanie równowagi, która jest niesprawiedliwa społecznie i prowadzi do marginalizacji i wykluczenia części niemogącej sprostać wyzwaniom ludności;
- znalezienie okazji w tejże równowadze i na tej podstawie stworzenie oferty społecznej po to, aby sprostać wyzwaniom;
- tworzenie nowej równowagi, poprzez realizację zadań ukierunkowanych na poprawę warunków i jakości życia, a tym samym stworzenie przyjaznego ekosystemu wokół równowagi, której celem ma być poprawa warunków grupy docelowej, a przez to budowanie trwałego i stabilnego rozwoju społeczeństwa.

Przedsiębiorczość społeczna realizuje wartość społeczną, odbywa się z jego udziałem, łączy w sobie cele społeczne z innowacyjnością, ma znaczenie dla stabilnego i trwałego wzrostu gospodarczego i budowania sprawiedliwego podziału społecznego. Przedsiębiorstwa społeczne powinny charakteryzować się odpowiednim poziomem stabilności finansowej, po to, aby mogły realizować swoje statutowe działania.

⁶¹ Pacut A. (2020). Przedsiębiorczość społeczna- ujęcie procesowe. *Przedsiębiorczość-Edukacja*, 16(2).

⁶² Milarczyk A. (2008). *Fenomen przedsiębiorczości społecznej*. [w:] M. Kostera (red.). *Nowe kierunki w zarządzaniu*. Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne Spółka z.o.o., Warszawa, s. 286-288.

⁶³ Wyrzykowska B. (2011). *Przedsiębiorczość społeczna...*, op. cit., s. 543.

2.3.2. Przedsiębiorczość ekologiczna

Przedsiębiorczość ekologiczna, określana również mianem zielonej i ekopresiębiorczości, jest terminem trudnym do zdefiniowania ze względu na jej szeroki zakres pojęciowy oraz różne podejście do jej konceptualizacji. Należy również nadmienić, że w literaturze przedmiotu dość często utożsamiana jest ona ze zrównoważoną przedsiębiorczością. Jednakże ze względu na to, że koncentruje się ona w sposób wyraźny na rozwoju ekologicznym, takie ujęcie wydaje się być nieadekwatne.

W szerokim ujęciu oznacza ona wszelkie działania podejmowane przez przedsiębiorców ze wszystkich sektorów gospodarki w celu zmniejszenia negatywnego wpływu na środowisko naturalne⁶⁴.

W wąskim znaczeniu zieloną przedsiębiorczość odnieść należy do „zielonego sektora”, który może być rozumiany jako następujące sekcje gospodarki, w tym recykling, zbieranie, oczyszczanie i dystrybucję wody, wywóz ścieków i śmieci, usługi sanitarne i tym podobne⁶⁵. Zielona przedsiębiorczość związana jest tu z wytwarzaniem przez przedsiębiorstwo produktów i dostarczaniem usług ekologicznych oraz zielonych technologii⁶⁶.

W tabeli 2.2. przedstawiono przegląd wybranych definicji zielonej przedsiębiorczości.

⁶⁴ Isaak R. (2005). *The making of the ecopreneur*. [in:] M. Schaper (ed.) *Making ecopreneurs, developing sustainable entrepreneurship*. Corporate Social Responsibility. London; Fan Y., Wu S., Lu Y., Zhao Y. (2019). Study on the effect of the environmental protection industry and investment for the national economy, An input-output perspective. *J. Clean. Prod.*, 227, 1093–1106.

⁶⁵ Grillitsch M., Hansen T. (2019). Green industry development in different types of regions. *European Planning Studies*, 27.

⁶⁶ Haldar S. (2019). Green entrepreneurship in the renewable energy sector – a case study of Gujarat. *Journal of Science and Technology Policy Management*, 10, 1.

Tabela 2.2. Wybrane definicje przedsiębiorczości zielonej

Autor	Definicja zielonej przedsiębiorczości
D.J. Lober (1998)	Zielona przedsiębiorczość to tworzenie nowych produktów, usług lub organizacji w celu spełnienia możliwości rynkowych
E.E. Walley, D.W. Taylor (2002)	Zieloni przedsiębiorcy wykorzystują perspektywy i rozpoczynają działalność komercyjną na rzecz trwałego wzrostu, który zwykle polega na radykalnych zmianach struktur, poświęconych sprawie społecznej, z wykorzystaniem zaawansowanej technologii; produkt/usługa jest zazwyczaj przyjazna dla środowiska i jest produktem środowiskowym
E. Nikolaou, D. Ierapetritis, K. Tsagarakis (2011)	Zieloną przedsiębiorczość można zdefiniować jako strategię za pomocą, której firma o ugruntowanej pozycji wdraża praktyki przyjazne dla środowiska w celu wyróżnienia swoich produktów lub wprowadza innowacje w procesach produkcji za pomocą zielonych praktyk w celu uzyskania przewagi konkurencyjnej
F. Farinelli, M. Bottini, S. Akkoyunlu, P. Aerni, (2011)	Zielona przedsiębiorczość wdraża innowacje związane ze zrównoważonym rozwojem, z naciskiem na promowanie zielonej gospodarki wśród klientów
M. Rutkowska, A. Sulich, J. Pakulska (2018)	Zielona przedsiębiorczość to po prostu podejmowanie świadomych działań w celu rozwiązania problemów środowiskowych
A.A. Makki, H. Alidrisi, A. Iqbal, B. O. Al-Sasi (2020)	Zielona przedsiębiorczość to nowatorski termin dotyczący zrównoważonego rozwoju. Niedawno zaproponowano strategię, aby uczynić biznes bardziej ekologicznym poprzez minimalizowanie szkodliwego wpływu na środowisko i zaangażowanie w zrównoważony rozwój przy jednoczesnym utrzymaniu finansowej niezniszczalności
M. Zhao, J. Liu, C. Shu (2021)	Zielona przedsiębiorczość to proces opracowywania i dystrybucji zbywalnych produktów lub usług, z naciskiem na ochronę środowiska, programy i procesy

Autor	Definicja zielonej przedsiębiorczości
J. Amankwah, J., H. Sesen (2021)	Zielona przedsiębiorczość to celowe i zaplanowane zachowanie, wieloetapowy proces, w którym jednostka po raz pierwszy staje się zielonym przedsiębiorcą w wyniku określonego celu zielonej przedsiębiorczości
J.Maroušek, A.Maroušková, T. Zoubek, P. Bartoš (2021)	Zielona przedsiębiorczość łączy postęp technologiczny z nastawieniem na zysk, aby złagodzić wpływ działalności człowieka na środowisko naturalne i rozwiązać problemy środowiskowe, takie jak degradacja gleby
L. Speckemeier, D. Tsvirikos (2022)	Zielona przedsiębiorczość ma potencjał kształtowania w przyszłości dobrobytu gospodarczego i społecznego, a ostatecznie odgrywa kluczową rolę w zapewnieniu lekarstwa na przejście w kierunku bardziej ekologicznego społeczeństwa
P. Chitrao, P.K. Bhojar, R. Divekar (2023)	Zielona przedsiębiorczość to przede wszystkim biznes, który wykorzystuje nową innowację zasadniczo do rozwiązania problemu społecznego całkowicie lub w pewnym stopniu, dbając jednocześnie o to, aby nie była szkodliwa dla środowiska. Podstawowym celem takiego biznesu jest nie tylko zysk, ale rozwiązanie problemu społecznego lub środowiskowego

Źródło: Lober D.J. (1998). Pollution prevention as corporate entrepreneurship. *J. Organ. Chang. Manag.*, 11; Walley E.E., Taylor D.W. (2002). Opportunists, champions, mavericks? A typology of green entrepreneurs. *Greener Manag Int, Theme Issue Environ Entrepreneurship* 38; Nikolaou E., Ierapetritis D., Tsagarakis K. (2011). An evaluation of the prospects of green entrepreneurship development using a SWOT analysis. *Int. J. Sustain. Dev. World Ecol.*, 18; Farinelli F., Bottini M., Akkoyunlu S., Aerni P. (2011). Green entrepreneurship: The missing link towards a greener economy. *ATDF J.*, 8; Rutkowska M., Sulich A., Pakulska J. (2018). Green Entrepreneurship in Chosen EU Countries. In Staničková, M., L. Melecký, E. Kovářová and K. Dvoroková (eds.). *Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018*. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava; Makki A.A., Alidrisi H., Iqbal A., Al-Sasi B.O. (2020). Barriers to Green Entrepreneurship: An ISM-Based Investigation. *J. Risk Financial Manag.*, 13, 249; Zhao M., Liu J., Shu C. (2021). Pursuing sustainable development through green entrepreneurship: An institutional perspective. *Bus. Strategy Environ.*, 30; Amankwah J., Sesen H. (2021). On the Relation between Green Entrepreneurship Intention and Behavior. *Sustainability*, 13(13):7474; Maroušek J., Maroušková A., Zoubek T., Bartoš P. (2021). Economic impacts of soil fertility degradation by traces of iron from drinking water treatment. *Environ. Dev. Sustain.*, 24; Speckemeier L., Tsvirikos D. (2022). Green Entrepreneurship: Should Legislators Invest in the Formation of Sustainable Hubs?

Sustainability,14(12):7152; Chitrao P., Bhojar P.K., Divekar R. (2023). Bee Basket Pvt. Ltd—An Example of Green Entrepreneurship for a Sustainable Social System. In: Kaiser, M.S., Xie, J., Rathore, V.S. (eds) Information and Communication Technology for Competitive Strategies (ICTCS 2021). Lecture Notes in Networks and Systems, 401. Springer, Singapore.

Rozwój zielonej przedsiębiorczości jest ważny również dla realizacji celów zrównoważonego rozwoju, gdyż to właśnie zieloni przedsiębiorcy odgrywają ważną rolę w tworzeniu ekologicznych innowacji oraz technologii przyjaznych środowisku naturalnemu⁶⁷. Wdrażanie nowych rozwiązań sprzyja transferowi innowacji do innych sektorów gospodarki i jest wsparciem dla nich w realizacji zadań ekologicznych⁶⁸.

Zielona przedsiębiorczość to osiągnięcie zysków z ekologicznej działalności gospodarczej, może ona stanowić cenne źródło przewagi konkurencyjnej oraz wzmacnia świadomość ekologiczną ludności, co jest szczególnie ważne dla stabilnego rozwoju społeczno-gospodarczego⁶⁹.

2.3.3. Zrównoważona przedsiębiorczość

W literaturze przedmiotu termin zrównoważona przedsiębiorczość definiowany jest w różny sposób, co wynika z dość dużego zakresu oraz jego wieloznaczności. Dodatkowo termin ten jest stosunkowo nowy, a jego wielowątkowość wymaga zastosowania podejścia, które w możliwie najlepszy sposób będzie odpowiadało rzeczywistości społeczno-gospodarczej⁷⁰.

⁶⁷ Rodríguez-García M., Guijarro-García M., Carrilero-Castillo A. (2019). An Overview of Ecopreneurship, Eco-Innovation, and the Ecological Sector. *Sustainability*, 11(10), 2909.

⁶⁸ Mazzanti M. (2018). Eco-innovation and sustainability, dynamic trends, geography and policies. *Journal of Environmental Planning and Management*, 61,11.

⁶⁹ Zameer H., Wang Y., Humaira Y. (2020). Reinforcing green competitive advantage through green production, creativity and green brand image, Implications for cleaner production in China. *Journal of Cleaner Production*, 247; Nawaz F. (2021). *Environment, Climate Change and Green Entrepreneurship. A Journey Towards Sustainable Development*. Nova Science Publisher.

⁷⁰ Xu G., Hou G., Zhang J. (2022). Digital Sustainable Entrepreneurship: A Digital Capability Perspective through Digital Innovation Orientation for Social and Environmental Value Creation. *Sustainability*, 14, 11222.

Zrównoważona przedsiębiorczość to sposób prowadzenia działalności gospodarczej, która będzie oparta na trzech filarach ekonomicznym, społecznym i środowiskowym. Zadaniem przedsiębiorcy jest nie tylko generowanie dodatniego wyniku finansowego, wzrost bogactwa czy też wzrost wartości przedsiębiorstwa, ale również poprawa warunków pracy dla zatrudnionych, ich rozwój, wsparcie lokalnych społeczności oraz podejmowanie działań ograniczających negatywny wpływ działalności gospodarczej na środowisko naturalne.

Definicje zrównoważonej przedsiębiorczości przedstawiono w tabeli 2.3.

Tabela 2.3. Wybrane definicje zrównoważonej przedsiębiorczości

Autor	Definicje zrównoważonej przedsiębiorczości
C. Fussler, P. James (1996)	Zrównoważona przedsiębiorczość to „przełomowa dyscyplina dla innowacji”
A.R. Anderson (1998)	Zrównoważona przedsiębiorczość to wyjątkowa perspektywa, która łączy tworzenie wartości środowiskowych, społecznych i ekonomicznych, która koncentruje się na zapewnieniu dobrobytu przyszłym pokoleniom
S.L. Hart, M.B. Milstein (1991)	Zrównoważona przedsiębiorczość jest „źródłem twórczej destrukcji”
T. J. Dean, J. S. McMullen (2007)	To proces odkrywania, oceniania i wykorzystywania możliwości ekonomicznych, które są obecne w niedoskonałościach rynku, które szkodzą zrównoważonemu rozwojowi, w tym tych, które są istotne dla środowiska
B. Cohen, M.I. Winn (2007)	Zrównoważona przedsiębiorczość to odkrywanie, tworzenie i wykorzystanie możliwości tworzenia przyszłych dóbr i usług z konsekwencjami ekonomicznymi, psychologicznymi, społecznymi i środowiskowymi

Autor	Definicje zrównoważonej przedsiębiorczości
D.F. Pacheco, T.J. Dean, D.S. Payne (2010)	Polega ona na rozszerzeniu koncepcji zrównoważonego przedsiębiorcy od odkrywcy możliwości w istniejących strukturach ekonomicznych do agenta strukturalnego, który rozwija instytucje w celu zmiany „reguł gry” i w ten sposób napędza zrównoważone zachowania
K. Hockerts, R. Wüstenhagen (2010)	Zrównoważona przedsiębiorczość polega na połączeniu tworzenia wartości gospodarczej, społecznej i środowiskowej
D. A. Shepherd, H. Patzelt (2011)	Celem zrównoważonej przedsiębiorczości jest ochrona przyrody, podtrzymywanie życia i społeczności w pogoni za dostrzeganymi możliwościami tworzenia przyszłych produktów, procesów i usług dla zysku, gdzie zysk jest szeroko rozumiany jako obejmujący korzyści ekonomiczne i pozaekonomiczne dla jednostek, gospodarki i społeczeństwa
S. Schaltegger, M. Wagner (2011)	To innowacyjna, zorientowana na rynek i oparta na osobowościach forma tworzenia wartości ekonomicznej i społecznej za pomocą przełomowych rynków korzystnych dla środowiska lub społeczeństwa lub innowacji instytucjonalnych
K. Groot, J. Pinkse (2015)	To odkrywanie, tworzenie i wykorzystywanie możliwości przedsiębiorczych, które przyczyniają się do zrównoważonego rozwoju poprzez generowanie korzyści społecznych i środowiskowych dla innych członków społeczeństwa
I.A. Davies, L. Chambers (2018)	Zrównoważona przedsiębiorczość może wnieść znaczący wkład w poprawę zrównoważenia środowiskowego przy jednoczesnym prowadzeniu dochodowego biznesu
K. Fichter,, I. Tiemann (2020)	To odkrywanie, tworzenie, ocena i wykorzystywanie możliwości dla tworzenia innowacyjnych towarów i usług, które są zgodne z celami regionalnego, krajowego i zrównoważonego rozwoju

Autor	Definicje zrównoważonej przedsiębiorczości
P. Gregori, P. Holzmann (2020)	Zrównoważona przedsiębiorczość to potencjalne rozwiązanie wielkich wyzwań społecznych i środowiskowych, takich jak zmiana klimatu i nierówności społeczne
M.A. Roomi, J.M Saiz- Alvarez, A. Coduras (2021)	Zrównoważona przedsiębiorczość jest konsekwentnie uznawana za ważny motor rozwoju gospodarczego i pozagospodarczego, siłę napędową tworzenia miejsc pracy oraz dostawcę innowacyjnych produktów i usług
M.P. Johnson, J. Hörisch (2021)	Zrównoważona przedsiębiorczość ma ogromny potencjał, aby przyczynić się do zrównoważonego rozwoju, zwłaszcza w zakresie zastępowania niezrównoważonych produktów i usług zrównoważonymi, tworzenia dodatkowej wartości środowiskowej i społecznej oraz przekształcania rynków i społeczeństw w kierunku zrównoważonego rozwoju
G. Xu, G. Hou, J. Zhang (2022)	Koncentracja na ochronie przyrody, podtrzymywaniu życia i społeczności w dążeniu do postrzegania możliwości tworzenia przyszłych produktów, procesów i usług, gdzie pogonić za szansami przynosi zysk, który jest szeroko rozumiany, aby uwzględnić ekonomiczne i pozagospodarcze korzyści dla jednostek, gospodarki i społeczeństwa

Źródło: Fussler C., James P. (1996). *Driving eco-innovation: a breakthrough discipline for innovation and sustainability*. Financial Times/Prentice Hall; Anderson A.R. (1998). *Journal of Organizational Change Management*. Bradford, 11, 2, (1998); Hart S.L., Milstein M.B. (1999). Global sustainability and the creative destruction of industries. *Sloan Management Review*, 41 (1); Dean T.J., McMullen J.S. (2007). Toward a theory of sustainable entrepreneurship: reducing environmental degradation through entrepreneurial action. *J. Bus. Ventur.*, 21 (1); Cohen B., Winn M.I. (2007). Market imperfections, opportunity and sustainable entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 22 (1); Pacheco, D.F., Dean, T.J., Payne, D.S. (2010). Escaping the green prison: Entrepreneurship and the creation of opportunities for sustainable development. *Journal of Business Venturing*, 25, 5; Hockerts K., Wüstenhagen R. (2010). Greening Goliaths versus emerging Davids — Theorizing about the role of incumbents and new entrants in sustainable entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 25, 5; Shepherd D. A., & Patzelt H. (2011). The New Field of Sustainable

Entrepreneurship: Studying Entrepreneurial Action Linking “What is to be Sustained” with “What is to be Developed.” *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35(1); Schaltegger S.; Wagner M. (2011). Sustainable entrepreneurship and sustainability innovation: Categories and interactions. *Bus. Strategy Environ.*, 20; Groot K., Pinkse J. (2015). Sustainable entrepreneurship and corporate political activity: Overcoming market barriers in the clean energy sector. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 39(3); Davies, I.A., Chambers, L. (2018). Integrating hybridity and business model theory in sustainable entrepreneurship. *Journal of Cleaner Production*, 177; Fichter K., Tiemann I. (2020). Impacts of promoting sustainable entrepreneurship in generic business plan competitions. *Journal of Cleaner Production*, 267, 122076; Gregori P., Holzmann P. (2020). Digital sustainable entrepreneurship: A business model perspective on embedding digital technologies for social and environmental value creation. *Journal of Cleaner Production*, 272, 122817; Roomi M.A., Saiz-Alvarez J.M., Coduras A. (2021). Measuring Sustainable Entrepreneurship and Eco-Innovation: A Methodological Proposal for the Global Entrepreneurship Monitor (GEM). *Sustainability*, 13, 4056; Johnson M.P., Hörisch J. (2021). Reinforcing or counterproductive behaviors for sustainable entrepreneurship? The influence of causation and effectuation on sustainability orientation. *Business Strategy and the Environment*, 31, 3; Xu G., Hou G., Zhang J. (2022). Digital Sustainable Entrepreneurship: A Digital Capability Perspective through Digital Innovation Orientation for Social and Environmental Value Creation. *Sustainability*, 14, 11222.

Zadaniem zrównoważonej przedsiębiorczości jest rozpoczęcie działalności gospodarczej oraz takie funkcjonowanie, które pozwoli na generowanie zysków bez szkody dla społeczeństwa i ochrony środowiska naturalnego⁷¹.

Zrównoważona przedsiębiorczość wykorzystuje szanse, zagrożenia i dostępne zasoby⁷². Wymaga ona wdrażania programów wsparcia i podejmowania politycznych inicjatyw społeczno-gospodarczych, wsparcia finansowego i promowania działań związanych z ochroną środowiska naturalnego⁷³.

⁷¹ Biggeri M., Colucci D., Doni N., Valori V. (2022). Sustainable Entrepreneurship: Good Deeds, Business, Social and Environmental Responsibility in a Market Experiment. *Sustainability*, 14(6):3577; Mansouri S., Momtaz, P.P. (2022). Financing sustainable entrepreneurship: ESG measurement, valuation, and performance. *Journal of Business Venturing*, 37, 6.

⁷² Bajdor P., Pawełoszek I., Fidlerova H. (2021). Analysis and Assessment of Sustainable Entrepreneurship Practices in Polish Small and Medium Enterprises. *Sustainability*, 13(7):3595.

⁷³ Davies I.A., Chambers L. (2018). Integrating hybridity and business model theory in sustainable entrepreneurship. *Journal of Cleaner Production*, 177.

Zrównoważona przedsiębiorczość może być prowadzona w każdym sektorze gospodarki, przy czym należy podkreślić, że ma ona często charakter twórczy i nowatorski, stąd też wymaga zaangażowania i wsparcia ze strony instytucji, klastrów, sieci innowacji i ekosystemów przedsiębiorczości, a ważnym elementem ją pobudzającym są interesariusze, którzy powinni być zainteresowani realizacją celów społecznie i ekologicznie odpowiedzialnych⁷⁴.

2.4. Pomiar zrównoważonej przedsiębiorczości

Pomiar zrównoważonej i zielonej przedsiębiorczości jest zagadnieniem ciekawym, aktualnym i ważnym, przy czym wśród badaczy nie ma konsensusu, co do sposobu wyznaczania wskaźników. W dużej mierze jest to wynikiem tego, że nie ma jednej powszechnie akceptowalnej definicji tego terminu a zatem w zależności od przyjętego ujęcia pomiar zrównoważonej i zielonej przedsiębiorczości może być dokonywany za pomocą różnych miar⁷⁵.

Pomiaru zielonej przedsiębiorczości można dokonać za pomocą wskaźników finansowych i pozafinansowych odnoszących się do zielonego sektora przedsiębiorstw. Przykładem może być tu wskazanie jako wskaźnika zielonej przedsiębiorczości liczby przedsiębiorstw z zielonego sektora przypadającą na 100 tys. mieszkańców, lub też udział zielonych przedsiębiorstw w całym sektorze przedsiębiorstw, wskaźnik zmiany liczby przedsiębiorstw, wskaźnik zmiany liczby pracujących, wskaźniki finansowe związane z rozwojem i likwidacją zielonego przemysłu w latach, tempo wzrostu lub spadku mierzone wartością sprzedaży netto⁷⁶.

⁷⁴ Bischoff K., Volkman Ch. K. (2018). Stakeholder support for sustainable entrepreneurship – a framework of sustainable entrepreneurial ecosystems. *International Journal of Entrepreneurial Venturing*, 10, 2; Fichter K., Tiemann I. (2020). Impacts of promoting sustainable entrepreneurship in generic business plan competitions. *Journal of Cleaner Production*, 267, 122076.

⁷⁵ Parente R., El Tarabishy A., Botti A., Vesci M., Feola R. (2020). Humane entrepreneurship, Some steps in the development of a measurement scale. *Journal of Small Business Management*.

⁷⁶ OECD. (2011). *Measuring Green Entrepreneurship*. Entrepreneurship at a Glance.

Pomiar zrównoważonej przedsiębiorczości podobnie, jak w przypadku zielonej przedsiębiorczości, uzależniony jest od jej konceptualizacji, stąd też w literaturze przedmiotu istnieje szereg wskaźników ją oceniających.

Uwzględniając podejście uznające, że zrównoważona przedsiębiorczość odbywa się we wszystkich sektorach gospodarki można wyznaczyć jej wskaźnik wykorzystując jedną z tradycyjnych metod normalizacji, gdzie uwzględnić należy wyniki uzyskiwane przez przedsiębiorstwa w wymiarze ekonomicznym, społecznym i środowiskowym i odnieść je do liczby mieszkańców.

Podobne podejście prezentują badacze wskazujący na konieczność wyróżnienia filarów zrównoważonej przedsiębiorczości dodatkowo akcentując znaczenie ekoinnowacyjności. Wówczas za pomocą równania strukturalnego można określić poziom zrównoważonej przedsiębiorczości w skali kraju, świata⁷⁷.

Przykładem wyznaczenia wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości może być jego wyznaczenie na podstawie 69 wskaźników analitycznych odnoszących się do takich obszarów jak społeczno-kulturowy, ekonomiczny, etyczny⁷⁸.

Zrównoważoną przedsiębiorczość można również określać na bazie analizy trzech regresji, gdzie zmiennymi objaśnianymi są wyniki ekonomiczne, społeczne i środowiskowe. Wykorzystując podejście Triple Bottom Line można wyodrębnić takie zmienne jak wartość ekonomiczna, ekologiczna, społeczna, innowacyjność, biznes oraz zdolność do podejmowania decyzji⁷⁹.

Wskaźniki zrównoważonej przedsiębiorczości można podzielić na jakościowe lub ilościowe, ogólne lub szczegółowe oraz bezwzględne lub względne. Ogólne wskaźniki obejmują wyniki finansowe, zużycie energii i wody oraz emisję szkodliwych substancji. Wskaźniki te można

⁷⁷ Roomi M.A., Saiz-Alvarez J.M., Coduras A. (2021). Measuring Sustainable Entrepreneurship and Eco-Innovation: A Methodological Proposal for the Global Entrepreneurship Monitor (GEM). *Sustainability*, 13, 4056.

⁷⁸ Soleymani A., Farani A.Y., Karimi S., Azadi H., Nadiri H., Scheffran J. (2021). Identifying sustainable rural entrepreneurship indicators in the Iranian context. *Journal of Cleaner Production*, 290, 125186.

⁷⁹ Gu W., Wang J. (2022). Research on index construction of sustainable entrepreneurship and its impact on economic growth. *Journal of Business Research*, 142.

wykorzystać do porównania wyników podmiotów gospodarczych. Konkretnie wskaźniki są definiowane w różny sposób i mierzone zgodnie z charakterystyką każdej branży lub firmy⁸⁰.

2.5. Czynniki wpływające na rozwój zrównoważonej przedsiębiorczości

Rozwój zrównoważonej przedsiębiorczości determinowany jest przez szereg czynników, które można podzielić na dwie podstawowe grupy: zewnętrzne i wewnętrzne. Czynniki zewnętrzne to te, na które przedsiębiorca nie ma lub ma jedynie mocno ograniczony wpływ, należą do nich uwarunkowania makroekonomiczne, techniczne, polityczne, społeczne, instytucjonalne i środowiskowe, czynniki związane z zachowaniem i oczekiwaniami konsumentów, poziom konkurencyjności rynkowej. Z kolei do kluczowych czynników wewnętrznych należy zaliczyć te, które związane są z samym przedsiębiorcą, jego wiedzą, nastawieniem do realizacji kwestii społecznych i środowiskowych, zasoby majątkowe, poziom rozwoju kapitału ludzkiego i intelektualnego, zdolności adaptacji do zmieniających się uwarunkowań rynkowych⁸¹.

Czynniki ekonomiczne i techniczne decydują o poziomie rozwoju społeczeństwa, warunkują popyt na dobra i usługi, są niezwykle istotne dla stabilności i prędkości rozwoju. Niewątpliwie dobra koniunktura gospodarcza, wysoki poziom PKB, odpowiedni poziom inflacji i niska stopa bezrobocia są tu ważne. Poziom zależności pomiędzy sytuacją przedsiębiorstw a wzrostem gospodarczym ma charakter dwukierunkowy, gdyż z jednej strony to przedsiębiorstwa generują dochody do budżetu, z drugiej strony to poziom i dynamika wzrostu gospodarczego wpływają na zachowania konsumentów i popyt na dobra i usługi oferowane przez przedsiębiorstwa.

Czynniki społeczne to poziom wiedzy i edukacji ekologicznej, oczekiwania wobec przedsiębiorców odnośnie wdrażania przyjaznych

⁸⁰ Bae H., Smardon R. S. (2011). *Indicators of Sustainable Business Practices*. [in:] (Ed.), *Environmental Management in Practice*. IntechOpen.

⁸¹ Misztal A., Kowalska M. (2020). Determinants of Sustainable Development of Industrial Enterprises in Poland in the Period from 2010 to 2019 – a Statistical Evaluation. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 1 (64).

środowisku naturalnemu technologii⁸². Znaczenie mają tu również poziom rozwoju kapitału ludzkiego oraz wiedzy odnośnie zagrożeń dla klimatu. Czynnikiem pobudzającym rozwój zrównoważonej i zielonej przedsiębiorczości jest coraz to większe zapotrzebowanie na zielone produkty i usługi⁸³.

Wprowadzanie nowoczesnych rozwiązań technicznych i technologicznych również znacząco wpływa na jakość prowadzenia działalności gospodarczej. Ekoinnowacyjność gospodarek ma znaczenie i stanowi ważny czynnik pobudzający rozwój nowych, przyjaznych środowisku naturalnemu form prowadzenia działalności gospodarczej.

Uwarunkowania instytucjonalne, w tym regulacje prawne w zakresie norm ochrony środowiska naturalnego, odgrywają ważną rolę w budowaniu zrównoważonego biznesu. Restrykcyjne przepisy niosą za sobą konieczność wdrażania przez podmioty gospodarcze przyjaznych środowisku naturalnemu technologii.

Ważną rolę w budowaniu nowego porządku odgrywają instrumenty ekonomiczne polityki energetycznej, w tym nakłady finansowe na ochronę środowiska naturalnego, podatki środowiskowe, nakłady na odnawialne źródła energii, ceny kontraktów terminowych na emisje CO₂, nakłady na B&R oraz unijny system handlu uprawnieniami do emisji⁸⁴.

Czynnikiem pobudzającym rozwój przedsiębiorczości zielonej i zrównoważonej jest również dostępność do zewnętrznych źródeł finansowania. Kraje, które oferują bardziej korzystne pożyczki i kredyty na działalność ekologiczną posiadają zazwyczaj wyższy udział inicjatyw gospodarczych wspierających ochronę środowiska naturalnego⁸⁵.

⁸² Baresel-Bofinger A.C., Ketikidis P.H., Koh S.L., Cullen J. (2011). Role of 'green knowledge' in the environmental transformation of the supply chain: The case of Greek manufacturing. *Int. J. Knowl.-Based Dev.*, 2.

⁸³ Walczak W. (2012). Czynniki i uwarunkowania wpływające na decyzje w zarządzaniu organizacją. *E-mentor*, 3; Ratajczak Z. (red.). (2012). *Przedsiębiorczość. Źródła i uwarunkowania psychologiczne*. Difin, Warszawa; Middermann L.H., Kratzer J., Perner S. (2020). The Impact of Environmental Risk Exposure on the Determinants of Sustainable Entrepreneurship. *Sustainability*, 12, 1534.

⁸⁴ Miształ A. (2022). Instrumenty ekonomiczne a zrównoważony rozwój przedsiębiorstw energetycznych w Polsce. *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, 16; Konys A. (2019). Towards Sustainable Entrepreneurship Holistic Construct. *Sustainability*, 11, 6749.

⁸⁵ Bergset L. (2015). The Rationality and Irrationality of Financing Green Start-Ups. *Adm. Sci.*, 5.

Niewątpliwie czynniki psychologiczne oraz świadomość ekologiczna przedsiębiorców również wpływają na sposób i kierunki rozwoju biznesu. Zarządzający przedsiębiorstwami dla których dobro wspólne i ochrona środowiska naturalnego są ważne powinni wprowadzać zrównoważone modele i strategie biznesowe⁸⁶. Ważne znaczenie ma również posiadanie stabilnej sytuacji finansowej, która pozwoli nie tylko na bieżące funkcjonowanie, ale i również rozwój działalności gospodarczej⁸⁷.

⁸⁶ Wang Y.-B., Ho C.-W. (2017). No Money? No Problem! The Value of Sustainability: Social Capital Drives the Relationship among Customer Identification and Citizenship Behavior in Sharing Economy. *Sustainability*, 9, 1400.

⁸⁷ Orobia L.A., Tusiime I., Mwesigwa R., Ssekiziyivu B. (2020). Entrepreneurial framework conditions and business sustainability among the youth and women entrepreneurs. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 14, 1.

Rozdział III

Modele i strategie zrównoważonej przedsiębiorczości

3.1. Model zrównoważonej przedsiębiorczości

Zmienność otoczenia oraz wyzwania rynkowe związane z globalizacją oraz rozwojem koncepcji zrównoważonego rozwoju powodują, że przedsiębiorcy chcąc sprostać wyzwaniom rynkowym i nasilającej się konkurencji muszą funkcjonować w oparciu o efektywne modele biznesowe. Modele biznesowe powinny odzwierciedlać to czym przedsiębiorstwo jest, jakie są jego cele, kluczowe zasoby, jak wygląda relacja przychody-koszty.

Zrównoważone modele biznesowe są ciekawym i aktualnym problemem badawczym, ich zadaniem jest generowanie określonych korzyści ekonomicznych, społecznych i środowiskowych dla przedsiębiorstwa. Innymi słowy model biznesowy w przypadku przedsiębiorczości zrównoważonej powinien zawierać opis tego, jak przedsiębiorca wytwarza wartość dodaną z punktu widzenia wyniku finansowego oraz w jaki sposób wspiera rozwój swoich pracowników i lokalnych społeczności oraz jakie jest jego podejście do ochrony środowiska naturalnego⁸⁸.

Zrównoważony model biznesowy pozwala uzyskać status quo pomiędzy rozwojem ekonomicznym, społecznym i środowiskowym. Powinien on zawierać odpowiedzi na trzy pytania⁸⁹:

- co? – czyli jaką wartość dodatkową generuje przedsiębiorca dla swoich klientów w odniesieniu do kwestii ekonomicznych, społecznych i środowiskowych;
- kto? – jaka jest grupa docelowa klientów, czy są dla nich ważne aspekty stanowiące fundament dla zrównoważonego rozwoju;
- jak? – w jaki sposób przedsiębiorca generuje wartość dodaną dla siebie, pracowników, lokalnych społeczności i środowiska naturalnego.

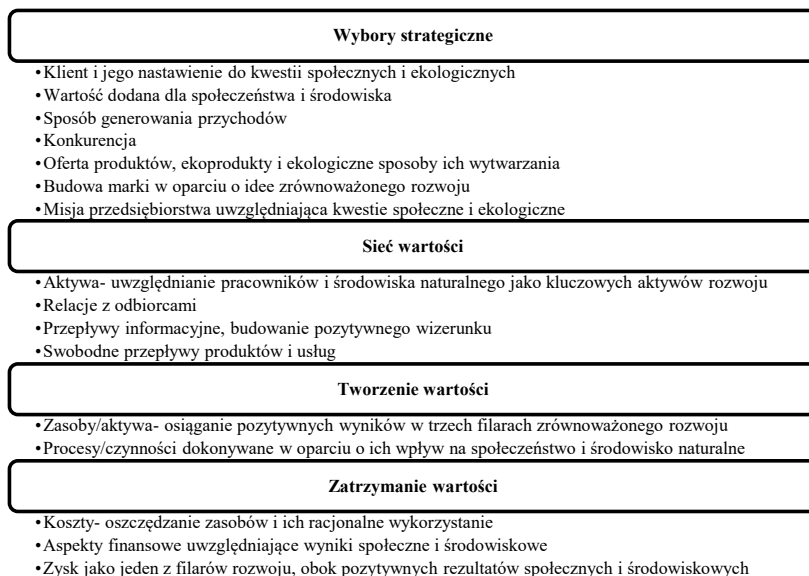
⁸⁸ Nosratabadi S., Mosavi A., Shamshirband S., Kazimieras Zavadskas E., Raktontirainy A., Chau KW. (2019). Sustainable Business Models: A Review. *Sustainability*, 11(6):1663.

⁸⁹ Misztal A. (2018). *Funkcjonowanie e-biznesu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s.55.

Jego zadaniem jest opis tego w jaki sposób przedsiębiorstwo działa na rynku, jak dostarcza wartość dodaną dla interesariuszy, w tym dostawców i klientów⁹⁰. Kluczową rolę odgrywa podejmowanie odpowiedzialnych decyzji i dokonywanie wyborów strategicznych, które mają na celu tworzenie sieci wartości oraz ich utrzymanie⁹¹.

Tworząc model biznesowy przedsiębiorcy powinni podjąć kilka istotnych decyzji w każdym z czterech obszarów, dotyczących wyborów strategicznych, tworzenia sieci wartości, tworzenia wartości, zatrzymania wartości (Rysunek 3.1).

Rysunek 3.1. Decyzje przy tworzeniu modelu zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie Shafer S. M., H. Jeff Smith H.J, Linder J.C. (2005). The power of business models. *Business Horizons*, 48.

⁹⁰ Adams R., Jeanrenaud S., Bessant J., Overy P., Denyer D. (2012). *Innovating for Sustainability. A Systematic Review of the Body of Knowledge*. Network for Business Sustainability, Ontario.

⁹¹ Shafer S. M., H. Jeff Smith H.J, Linder J.C. (2005). The power of business models. *Business Horizons*, 48.

Model zrównoważonego biznesu umożliwia osiągnięcie określonych korzyści ekonomicznych, społecznych i środowiskowych. Powinien on zapewnić określone zyski, a tym samym podnosić bogactwo właścicieli przedsiębiorstwa i wypłatę godziwych wynagrodzeń dla pracowników⁹². Ważne znaczenie ma zapewnienie dobrych i bezpiecznych warunków pracy oraz rozwoju i szkoleń dla pracowników. Bez wątpienia ważne znaczenie powinno mieć również zmniejszenie negatywnego wpływu prowadzonej działalności gospodarczej na środowisko naturalne⁹³.

Na znaczeniu powinny zyskiwać innowacyjne modele biznesowe, uwzględniające nowości zarówno w odniesieniu do sposobów działania, wdrażania nowych rozwiązań oraz technologii⁹⁴. Ważne znaczenie ma tutaj również wprowadzenie odpowiedniego systemu zarządzania środowiskiem w organizacji oraz oceny i weryfikacji uzyskiwanych rezultatów⁹⁵.

Z punktu widzenia wpływu na środowisko naturalne ciekawym zagadnieniem jest rozróżnienie modelu zrównoważonego biznesu od modelu, który jest charakterystyczny dla zielonego biznesu. Przykład elementów, które powinny zawierać modele biznesowe uwzględniające funkcjonowanie w tradycyjnych sektorach gospodarki od modeli zielonego biznesu, gdzie przedsiębiorcy skupiają się na dostarczaniu produktów i usług zielonych przedstawia tabela 3.1.

⁹² Robinson C., Cloutier S., Eakin H. (2017). Examining the business case and models for sustainable multifunctional edible landscaping enterprises in the phoenix metro area. *Sustainability*, 9, 2307.

⁹³ Heyes G., Sharmina M., Mendoza J.M.F., Gallego-Schmid A., Azapagic A. (2018). Developing and implementing circular economy business models in service-oriented technology companies. *J. Clean. Prod.*, 177.

⁹⁴ Bocken N., Strupeit L., Whalen K., Nußholz J. (2019). A Review and Evaluation of Circular Business Model Innovation Tools. *Sustainability*, 11(8):2210.

⁹⁵ Stubbs W., Cocklin C. (2008). Conceptualizing a "Sustainability Business Model". *Organization & Environment*, 21(2).

Tabela 3.1. Elementy modelu zrównoważonego i zielonego biznesu

Elementy modelu	Model zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstwa	Model zielonego rozwoju przedsiębiorstwa
Wartość dla klienta	Dostarczanie produktów wytwarzanych w ramach zrównoważonych procesów biznesowych. Możliwość dostosowania oferty pod konkretnego klienta, duża oferta produktów, wygoda i dostępność	Oferowanie zielonych produktów i usług, dostosowanie się do oczekiwań klientów, szeroka zielona oferta
Segmenty klientów	Klienci indywidualni, którzy cenią przedsiębiorstwa, które realizują cele społecznej i ekologicznej odpowiedzialności biznesu, Klienci grupowi	Klienci indywidualni używający zielonych produktów i usług, Klienci grupowi
Kanały dystrybucji	Sprzedaż bezpośrednia i pośrednia uwzględniająca przyjazne środowisku naturalnemu środki transportu	
Relacje z klientami	Dotarcie do klientów wspierających zrównoważony rozwój, ceniących społeczną i ekologiczną odpowiedzialność biznesu	Dotarcie do odbiorców ukierunkowanych na zielone produkty i usługi
Strumienie przychodów	Przychody z działalności odbywającej się w zgodzie z ideą zrównoważonego rozwoju, ze sprzedaży produktów i usług zrównoważonych	Przychody ze sprzedaży zielonych produktów i usług
Kluczowe zasoby	Zasoby materialne i niematerialne, status quo pomiędzy zasobami majątkowymi, kapitałem ludzkim i środowiskowym	Środowisko naturalne i zasoby naturalne jako kluczowy zasób

Kluczowe działania	Tworzenie i dostarczanie wartości z działalności gospodarczej przestrzegając zasad zrównoważonego rozwoju	Tworzenie wartości dodanej ze sprzedaży produktów i usług zielonych, ekoinnowacyjność, dotarcie do zielonych odbiorców, promocja zielonych rozwiązań
Partnerstwa	Partnerzy ceniący sobie podmioty gospodarcze, które poza zyskiem realizują społecznie i ekologicznie odpowiedzialne działania	Partnerzy wspierający wdrażanie innowacyjnych zielonych rozwiązań w produkcji i dostarczanie dóbr i usług zielonych, kontrahenci dla których środowisko naturalne ma kluczowe znaczenie
Struktura kosztów	Koszty związane z tradycyjnym sposobem prowadzenia działalności gospodarczej, wdrażaniem programów dla pracowników i lokalnych społeczności, wydatki na wdrażanie ekorozwiązań	Koszty w znacznej mierze związane są z produkcją zielonych rozwiązań i produktów, ekoinnowacyjnością

Źródło: opracowanie własne na podstawie Stubbs W., Cocklin C. (2008). Conceptualizing a “Sustainability Business Model”. *Organization & Environment*, 21(2).

Model zrównoważonej przedsiębiorczości powinien charakteryzować się przejrzystością, jasnością, innowacyjnością, elastycznością oraz uwzględnieniem aspektów ekonomicznych, społecznych i środowiskowych⁹⁶. Stąd też przy jego tworzeniu należy brać pod uwagę zarówno obecne warunki i czynniki wpływające na sposób prowadzenia działalności gospodarczej, ale również uwzględnić to co może wydarzyć się w przyszłości. W modelu biznesowym należy zawrzeć całość procesów

⁹⁶ Bocken N., Boons F., Baldassarre B. (2019). Sustainable business model experimentation by understanding ecologies of business models. *Journal of Cleaner Production*, 208.

biznesowych, strategię przedsiębiorstwa oraz elementy gry rynkowej, które odnoszą się do strategicznych elementów rozwoju biznesu.

3.2. Strategia zrównoważonej przedsiębiorczości

Zrównoważony rozwój przedsiębiorstwa wymaga podjęcia określonych działań ukierunkowanych na stworzenie planów realizacji celów ekonomicznych, społecznych i środowiskowych. Z tego punktu widzenia konieczne jest stworzenie strategii biznesowej, która umożliwi przedsiębiorcy funkcjonowanie i rozwój w zmieniającym się otoczeniu społeczno-gospodarczym⁹⁷.

Centralnym punktem strategii zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstwa powinno być dążenie przedsiębiorców do odpowiedniego procesu budowania, wdrażania i realizacji społecznej i ekologicznej odpowiedzialności biznesu⁹⁸. Strategia powinna odpowiadać na następujące pytania:

- co powinniśmy i co chcemy robić oraz dla kogo, przy tworzeniu strategii przedsiębiorcy powinni wyraźnie zaznaczać, że we wszystkich działaniach będą uwzględniać aspekty społeczne i środowiskowe;
- gdzie jesteśmy obecnie, jakie mamy zasoby, co jest naszą mocną stroną, w jaki sposób rodzaj prowadzonej działalności wpływa na środowisko naturalne;
- gdzie chcemy być, jakie są nasze zadania, w jakim kierunku chcemy się rozwijać, dobrą praktyką byłoby tu wyznaczenie wskaźników wpływu społecznego i środowiskowego;
- jakie działania i zasoby zaangażować, aby dążyć do rozwoju ekonomicznego, społecznego i środowiskowego.

Elementy składowe zrównoważonej strategii przedsiębiorstw zaprezentowano w Tabeli 3.2.

⁹⁷ Zulkifli S.N.A., Zaidi N.F.Z., Padlee S.F., Sukri N.K.A. (2022). Eco-Innovation Capabilities and Sustainable Business Performance during the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 14(13):7525.

⁹⁸ Ben Amara D., Chen H. (2022). Driving factors for eco-innovation orientation: meeting sustainable growth in Tunisian agribusiness. *Int Entrep Manag J*, 18).

Tabela 3.2. Elementy strategii zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstwa

Elementy strategii	Strategia zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstwa	Strategia zielonego rozwoju przedsiębiorstwa
Wizja i misja organizacji	Określenie projekcji w zakresie celów ekonomicznych, społecznych i środowiskowych oraz powodów dla których organizacja powinna powstać i działać	Określenie roli produktów i usług ekologicznych jako kluczowych dla wyników jednostki oraz wskazanie dlaczego są one ważne dla potencjalnych odbiorców
Analiza i ocena otoczenia	Ocena wpływu czynników zewnętrznych na możliwości realizacji społecznie i ekologicznie odpowiednich zadań, analiza programów instytucji i organizacji wspierających realizację celów zrównoważonego rozwoju	Ocena oczekiwań konsumentów w zakresie popytu na produkty i usługi ekologiczne, ocena wsparcia zewnętrznego dla zielonych inicjatyw
Analiza sytuacji wewnętrznej	Ocena tego jaki jest stan wiedzy przedsiębiorcy i pracowników na temat zrównoważonego rozwoju, ewaluacja sytuacji finansowo- majątkowej, analiza kosztów wdrażania programów społecznych i ekologicznych	Ocena potencjału ekonomicznego i majątkowego, weryfikacja stanu wiedzy ekologicznej właścicieli i kadr
Ustalenie celu strategicznego i celów operacyjnych	Zrównoważony rozwój jako cel strategiczny, cele operacyjne związane z etapowością zadań w zakresie rezultatów ekonomicznych, społecznych i środowiskowych	Zielony rozwój jako cel strategiczny, zwiększanie przychodów ze sprzedaży zielonych produktów, budowa pozytywnego wizerunku w oczach interesariuszy

Elementy strategii	Strategia zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstwa	Strategia zielonego rozwoju przedsiębiorstwa
Określanie różnych wariantów oraz wybór najefektywniejszej strategii	Określenie różnych wariantów pozwalających na realizację określonych rodzajów zadań związanych z filarami zrównoważonego rozwoju	Określenie różnych wariantów strategii wprowadzania zielonych produktów i usług, utrzymanie zainteresowania oraz dotarcie do nowych odbiorców

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ben Amara D., Chen H. (2022). Driving factors for eco-innovation orientation: meeting sustainable growth in Tunisian agribusiness. *Int Entrep Manag J*, 18).

Strategia zrównoważonego rozwoju powinna być tworzona pod konkretne przedsiębiorstwa, dopasowana do jego możliwości i adekwatna do oczekiwań właścicieli po to, aby umożliwić uzyskanie przewagi konkurencyjnej na rynku.

Ważnym elementem tego jak powinna wyglądać strategia zrównoważonego rozwoju jest charakter i skala prowadzonej działalności oraz to w jaki sposób działalność ma być finansowana, czy ze źródeł własnych, czy obcych.

3.3. Marketing zrównoważony

Współczesne uwarunkowania rynkowe powodują, że marketing, który jest zbiorem zasad postępowania zgodnych z filozofią funkcjonowania przedsiębiorstwa, jest również jedną z funkcji organizacyjnych, która jest dziedziną wyspecjalizowanego zarządzania⁹⁹. Wraz ze zwiększeniem znaczenia idei zrównoważonego rozwoju również marketing stał się częścią odpowiedzialnego rozwoju społeczno-gospodarczego odbywającego się w poszanowaniu środowiska naturalnego.

⁹⁹ Altkorn J. (red.). (1995). *Podstawy marketingu*. Instytut Marketingu, Kraków, s. 30–31.

Marketing zrównoważony rozwijał się etapowo wraz ze zmianami jakie miały miejsce w przestrzeni publicznej. Należy wskazać, że jego ewolucja objęła trzy następujące etapy¹⁰⁰:

- lata 70-te XX wieku, rozwijał się marketing ekologiczny, w którego centrum zainteresowania były kwestie ekologiczne, w tym ochrona klimatu, zmniejszenie zanieczyszczenia powietrza, kwestie ograniczonej zasobów naturalnych, wpływ środków ochrony roślin i nawozów na stan gleb;
- lata 80-te XX wieku, rozwijał się marketing środowiskowy, nacisk położono na rozwój czystych, zielonych technologii, działania marketingowe skierowane były w głównej mierze do klientów dla których ekologia była kluczowa, zatem filozofia działania przedsiębiorstw jest ważna a nie tylko zielone wyroby;
- obecnie, marketing zrównoważony, uwzględnia potrzeby obecnych konsumentów z uwzględnieniem możliwości zaspokajania potrzeb następnych pokoleń, stąd też kładzie nacisk na wprowadzenie korzystnych zmian społecznych i środowiskowych wśród wszystkich podmiotów tworzących łańcuch wartości.

Koncepcja marketingu zrównoważonego podkreśla znaczenie integracji celów ekonomicznych, społecznych i ekologicznych. W centrum uwagi są dobre relacje z interesariuszami, a wartością nadrzędną jest zapewnienie jak najlepszych warunków życia i funkcjonowania dla obecnego i przyszłych pokoleń¹⁰¹.

Wdrażanie idei zrównoważonego rozwoju w praktykę prowadzenia działalności gospodarczej wymaga stosowania bogatego instrumentarium marketingowego, co wymaga przeprowadzenia badań marketingowych, które pozwolą na odpowiedź na następujące pytania¹⁰²:

- czy przedsiębiorca ma świadomość czym jest zrównoważony rozwój i jaki ma wpływ na prowadzenie przez niego działalności gospodarczej?;

¹⁰⁰ Kotler Ph., Lee N. (2005). Worth repeating. *Social Marketing Quarterly*, 11, 3/4, s. 8–16; Zajkowska M. (2015). Marketing zrównoważony- od tradycyjnego do innowacyjnego nurtu zarządzania marketingowego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu*, 41, 2.

¹⁰¹ Zaremba-Warneke S. (2016). Marketing zrównoważony vs niezrównoważona konsumpcja. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 255.

¹⁰² Rudawska E. (2013). Marketing zrównoważony- nowe oblicze kapitalizmu?. *Ekonomia*, 3(24).

- czy przedsiębiorstwo jest w stanie zmodyfikować swoją ofertę, procesy, wdrażać innowacje?;
- czy firma nawiązuje kontakty z organizacjami ekologicznymi, czy jej kontrahenci działają w myśl idei zrównoważonego rozwoju?;
- czy odpowiednio komunikuje się z otoczeniem społecznym podkreślając swoje zaangażowanie w realizację działań społecznie i ekologicznie odpowiedzialnych?.

Do wyróżników zrównoważonego marketingu należy zaliczyć następujące elementy¹⁰³:

- identyfikację i zaspokojenie potrzeb społecznych w wymiarze długookresowym;
- transformację tradycyjnego instrumentarium marketingowego 4P w mix marketingowy 4C, w którym to korzyść dla klienta związana jest z jego potrzebami (ang. consumer), cena zmienia się w koszt dla klienta (ang. cost), dystrybucja w wygodę zakupu (ang. convenience), a promocja w dialog z klientem oparty o wartości etyczne (ang. communications).

Działania marketingowe w zakresie realizacji celów zrównoważonego rozwoju można określić jako:

- odpowiedzialny marketing (ang. responsible marketing), który koncentruje się na promocji odpowiedzialnych zachowań;
- zielony marketing (ang. green marketing), obejmujący projektowanie, produkcję, sprzedaż oraz promocję zielonych produktów i usług;
- marketing społeczny (ang. social marketing) wspomagający rozwiązywanie problemów społecznych, skierowany jest w znacznej mierze do grup wykluczonych społecznie.

Marketing zrównoważony związany jest z występowaniem szeregu problemów, wśród których na plan pierwszy wysuwają się kwestie związane z rozwiązaniami systemowymi, utrwalającymi konsumpcję niezrównoważoną oraz niski poziom odpowiedzialności społecznej konsumentów oraz producentów¹⁰⁴.

¹⁰³ Ziółkowska M. (2017). *Zrównoważony rozwój a odpowiedzialne zarządzanie zasobami marketingowymi w małych i średnich przedsiębiorstwach*. [w:] Skowronek-Mielczarek A. *Odpowiedzialne zarządzanie w małych i średnich przedsiębiorstwach*. Oficyna Wydawnicza SGH. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.

¹⁰⁴ Jastrzębska-Smolaga H. (2000). *W kierunku trwałej konsumpcji. Dylematy, zagrożenia, szanse*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa; Kieleczewski D.

Zrównoważony marketing powinien dążyć do zapewnienia satysfakcji klientom, tworzyć ofertę produktów i usług ważnych dla społeczeństwa i nieszkodliwych dla środowiska naturalnego, uwzględniać cały cykl życia produktów. Tworząc ofertę ważne znaczenie ma uwzględnienie zasad zrównoważonego rozwoju oraz ciągłe jej doskonalenie¹⁰⁵.

(2008). *Konsumpcja a perspektywy zrównoważonego rozwoju*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.

¹⁰⁵ Zajkowska M. (2015). Marketing zrównoważony- od tradycyjnego do innowacyjnego nurtu zarządzania marketingowego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu*, 41, 2.

Rozdział IV

Zrównoważona przedsiębiorczość oraz jej determinanty w Polsce w latach 2008-2021 – ocena statystyczno-ekonometryczna

4.1. Metodyka badania

Głównym celem badania była ocena wpływu wybranych determinant na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021. W związku z tak postawionym celem przyjęto następującą hipotezę główną oraz cztery hipotezy pomocnicze:

- H0: „Siłę oraz kierunek wpływu poszczególnych determinant na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021 cechuje zróżnicowanie”;
- H1: „Trend zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 jest dodatni”;
- H2: „Wskaźnik środowiskowy w Polsce w latach 2008-2021 cechuje trend ujemny”;
- H3: „Syntetyczny wskaźnik determinant ma istotny statystycznie, dodatni wpływ na wskaźnik zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021”;
- H4: „Wszystkie wybrane determinanty mają wpływ na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021”.

Badanie przeprowadzono na podstawie danych zaczerpniętych z baz: Eurostat, the World Bank, OECD, EBAN, the Global Economy, Trading Economics, dobranych w oparciu o dostępność oraz porównywalność. Analiza obejmuje lata 2008-2021 (częstotliwość roczna), rozpoczyna ją negatywny impuls rozwojowy zaobserwowany w Polsce (wywołany kryzysem sektora finansowego oraz rynku nieruchomości w USA), natomiast kończy pandemia COVID – 19. Na potrzeby badania przeprowadzono analizę, która wymagała zastosowania pewnych założeń upraszczających, opracowania własnych wskaźników, jak i modeli ekonometrycznych. Dokonano ją w siedmiu etapach, które zaprezentowano na rysunku 4.1.

Rysunek 4.1. Etapy badania

Cel główny	
Ocena wpływu wybranych determinant na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021	
Etap 1	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Dobór oraz zaprezentowanie wskaźników analitycznych odnoszących się do zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 ✓ Podział wskaźników na stymulanty oraz destymulanty
Etap 2	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Opracowanie oraz zaprezentowanie syntetycznych wskaźników odpowiadających filarom zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 (przedsiębiorczość ekonomiczna (ZPE), społeczna (ZPS) oraz środowiskowa (ZPŚ)) ✓ Obliczenie, zaprezentowanie i interpretacja podstawowych statystyk opisowych syntetycznych wskaźników odpowiadających filarom zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 (wartość średnia, odchylenie standardowe, mediana, wartości maksymalna i minimalna) ✓ Obliczenie, zaprezentowanie i interpretacja linii trendu syntetycznych wskaźników odpowiadających filarom zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 $ZPE/ZPS/ZPŚ = \alpha_1 \text{ time} + \alpha_0$
Etap 3	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Opracowanie oraz zaprezentowanie syntetycznego wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 (ZP) ✓ Obliczenie, zaprezentowanie i interpretacja podstawowych statystyk opisowych syntetycznego wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 (wartość średnia, odchylenie standardowe, mediana, wartości maksymalna i minimalna) ✓ Obliczenie, zaprezentowanie i interpretacja linii trendu syntetycznego wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 $ZP = \alpha_1 \text{ time} + \alpha_0$

Etap 4	Wskaźnik determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 (DZP)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Dobór oraz zaprezentowanie wskaźników analitycznych odnoszących się do determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 ✓ Podział wskaźników na stymulanty oraz destymulanty
Etap 5		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Opracowanie oraz zaprezentowanie syntetycznych wskaźników odpowiadających determinantom zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 (dostęp do finansowania (Df), tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy (TiRW), możliwości przedsiębiorcze (Mp), ramy prawne (Rp), stabilizacja makroekonomiczna (PSM) oraz środowisko (Ś)) ✓ Obliczenie, zaprezentowanie i interpretacja podstawowych statystyk opisowych syntetycznych wskaźników odpowiadających determinantom zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 (wartość średnia, odchylenie standardowe, mediana, wartości maksymalna i minimalna) ✓ Obliczenie, zaprezentowanie i interpretacja linii trendu syntetycznych wskaźników odpowiadających determinantom zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 $Df/TiRW/Mp/Rp/PSM/\acute{S} = \alpha_1 \text{ time} + \alpha_0$
Etap 6		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Opracowanie oraz zaprezentowanie syntetycznego wskaźnika determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 (DZP) ✓ Obliczenie, zaprezentowanie i interpretacja podstawowych statystyk opisowych syntetycznego wskaźnika determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 (wartość średnia, odchylenie standardowe, mediana, wartości maksymalna i minimalna) ✓ Obliczenie, zaprezentowanie i interpretacja linii trendu syntetycznego wskaźnika determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 $DZP = \alpha_1 \text{ time} + \alpha_0$

Etap 7**Modele wpływu determinant na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021**

✓ Badanie wpływu determinant na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021:

1. Obliczenie, zaprezentowanie i interpretacja współczynników korelacji R Pearsona, R Spearmana, Gamma oraz Tau Kendalla
2. Estymacje KMNK

$$DZP = \alpha_0 \cdot time + \alpha_1 \cdot DZP + \varepsilon_i$$

$$ZP = \alpha_0 + \alpha_1 \cdot Df + \alpha_2 \cdot TiRW + \alpha_3 \cdot Mp + \alpha_4 \cdot Rp + \alpha_5 \cdot PSM + \alpha_6 \cdot \dot{S} + \varepsilon_i$$

✓ Ocena zależności między zrównoważoną przedsiębiorczością a zrównoważoną przedsiębiorczością z okresu wcześniejszego w Polsce w latach 2008-2021

1. Model VAR

$$ZP = \alpha_0 + \alpha_1 \cdot ZP_{(t-1)} + \varepsilon_i$$

Źródło: opracowanie własne.

Wskaźniki przedsiębiorczości ekonomicznej, społecznej i środowiskowej w Polsce w latach 2008-2021 opracowano w oparciu o trzydzieści dwa wskaźniki analityczne, spełniające kryteria statystyczne, merytoryczne i formalne. Podzielone zostały one na stymulanty oraz destymulanty.

Wskaźnik przedsiębiorczości ekonomicznej (ZPE) złożono ze stymulant, do których zaliczono: liczbę przedsiębiorstw, obrót brutto (mln euro), wartość produkcji (mln euro), wartość dodaną po kosztach czynników produkcji (mln euro), nadwyżkę operacyjną brutto (mln euro), łączne zakupy towarów i usług (mln euro), inwestycje brutto w dobra materialne (mln euro), nadwyżkę/obróć operacyjny brutto (%), udział nadwyżki operacyjnej brutto w wartości dodanej (%), stopę inwestycji (%) oraz destymulant: udział kosztów osobowych w produkcji (%), średnie koszty osobowe (tys. euro).

Biorąc pod uwagę wskaźnik przedsiębiorczości społecznej (ZPS), jako stymulanty uwzględniono: wynagrodzenie (mln euro), koszty ubezpieczeń społecznych (mln euro), liczbę pracowników, obrót na osobę zatrudnioną (tys. euro), pozorną wydajność pracy (tys. euro), wydajność pracy skorygowaną o płace (%), wartość dodaną brutto na jednego pracownika (tys. euro), tempo wzrostu zatrudnienia (%), pracujących w przeliczeniu na przedsiębiorstwo (liczba), inwestycje na osobę zatrudnioną (tys. euro), a do destymulant przyporządkowano: koszty personelu (mln euro), udział kosztów osobowych w całkowitych zakupach towarów i usług (%).

Wskaźnik przedsiębiorczości środowiskowej (ZPŚ) złożono tylko z destymulant: emisja dwutlenku węgla (tona), emisja metanu (tona), emisja podtlenku azotu (tona), emisja tlenków siarki (tona), emisja amoniaku (tona), emisja tlenku węgla (tona), emisja tlenków azotu (tona), wytwarzanie odpadów ogółem (tona).

Następnie przeprowadzono normalizację wskaźników w oparciu o wzory¹⁰⁶:

¹⁰⁶ Aivazian S. (2005). Synthetic Indicators of Quality of Life: Construction and Utilization for Social-Economic Management and Comparative Analysis. *Austrian Journal of Statistics*, 34(2).

– stymulanty:

$$\frac{y_{ij} - \min_i \{y_{ij}\}}{\max_i \{y_{ij}\} - \min_i \{y_{ij}\}}, z_{ij} \in [0; 1];$$

– destymulanty:

$$z_{ij} = \frac{\max_i \{y_{ij}\} - y_{ij}}{\max_i \{y_{ij}\} - \min_i \{y_{ij}\}}, z_{ij} \in [0; 1];$$

gdzie:

z_{ij} – wartość znormalizowana j-tej zmiennej w i-tym roku,

y_{ij} – wartość j-tej zmiennej w i-tym roku,

$\max_i \{y_{ij}\}$ – wartość maksymalna j-tej zmiennej w i-tym roku,

$\min_i \{y_{ij}\}$ – wartość minimalna j-tej zmiennej w i-tym roku.

Wskaźnik zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 (ZP) oraz jego filary (ZPE, ZPS, ZPŚ) wyznaczono w oparciu o jednakowy wpływ wszystkich zmiennych na zagregowane wartości wskaźników¹⁰⁷:

$$ZP_i = ZPE_i + ZPS_i + ZPŚ_i = \frac{\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n z_{ij}}{L}, (i = 1, 2, \dots, n),$$

gdzie:

ZP_i – wskaźnik zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w i roku,

ZPE_i – wskaźnik przedsiębiorczości ekonomicznej w Polsce w i roku,

ZPS_i – wskaźnik przedsiębiorczości społecznej w Polsce w i roku,

$ZPŚ_i$ – wskaźnik przedsiębiorczości środowiskowej w Polsce w i roku,

L – ludność w wieku produkcyjnym;

z_{ij} – znormalizowana wartość j-tej zmiennej w i-tym roku,

n – liczba metryk.

¹⁰⁷ Bury P., Dziekański P. (2012). *Porównanie wybranych elementów budżetów gmin województwa świętokrzyskiego*. [w:] P. Dziekański (red.), *Gospodarka lokalna drogą rozwoju regionu*. Wydawnictwo Stowarzyszenie Nauka, Edukacja, Rozwój, Ostrowiec Świętokrzyski, s. 13.

Wyboru determinant wpływających na wskaźnik zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 dokonano w oparciu o podejście zaproponowane przez Program wskaźników przedsiębiorczości OECD i Eurostatu (OECD-Eurostat Entrepreneurship Indicators Programme (EIP)). Ze względu na konieczność wprowadzenia determinant ekologicznych i społecznych wprowadzono pewne modyfikacje. Ponadto, praktyka gospodarcza i badania empiryczne wskazują, że czynniki takie jak stabilizacja makroekonomiczna (PSM), dostęp do finansowania (Df), tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy (TiRE), zdolności przedsiębiorcze (Zp), regulacje prawne (Rp) i wskaźnik środowiskowy (\acute{S}) są istotne dla gospodarki społecznej. Czynniki te są ważne dla przedsiębiorców, wpływają one na klimat biznesowy, poziom konkurencyjności i jakość prowadzonej działalności.

Syntetyczne wskaźniki odpowiadające determinantom zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021, opracowano w oparciu dwanaście wskaźników analitycznych, które podzielono na stymulanty i destymulanty.

Wskaźnik dostępu do finansowania (Df) utworzono ze stymulant: łatwość dostępu do kredytów, inwestycje venture capital, inwestycje aniołów biznesu.

Wskaźnik tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy (TiRW) również złożony został ze stymulant i zaliczono do nich: wydatki krajowe brutto na B+R, patenty – międzynarodowa współpraca w rozwoju technologii oraz indeks innowacji.

Wskaźnik możliwości przedsiębiorczych (Mp) opracowano w oparciu o wskaźniki analityczne: wykształcenie wyższe, samozatrudnienie oraz międzynarodową mobilność studentów (stymulanty).

Do wskaźnika rama prawne (Rp) zaklasyfikowano stymulanty t.j.: łatwości prowadzenia działalności gospodarczej i stawkę podatku dochodowego od osób prawnych

Wskaźnik środowiskowy (\acute{S}) złożony został z destymulanty: gazy cieplarniane.

Wskaźnik stabilizacji makroekonomicznej (PSM) wyliczono za pomocą modelu pięciokąta stabilizacji makroekonomicznej.

Wskaźnik determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 (DZP) wyznaczono w oparciu o wzór:

$$DZP = Df + TiRW + Mp + Rp + PSM + \acute{S};$$

gdzie:

DZP – wskaźnik determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021,

Df – wskaźnik dostępu do finansowania,

TiRW – wskaźnik tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy,

Mp – wskaźnik możliwości przedsiębiorczych,

Rp – wskaźnik ram prawnych,

PSM – stabilizacja makroekonomiczna, \acute{S} – wskaźnik środowiskowy.

Następnie wyznaczono współczynniki korelacji R Pearsona, R Spearmana, Gamma oraz Tau Kendalla. Współczynniki korelacji oszacowano pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 a wskaźnikami określającymi determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 (poszczególne determinanty oraz wskaźnik syntetyczny determinant). Interpretacji współczynników korelacji dokonano w oparciu o przedziały¹⁰⁸:

- $|r_{xy}| = 0$ – brak korelacji,
- $0 \leq |r_{xy}| < 0,3$ – korelacja słaba,
- $0,3 \leq |r_{xy}| < 0,5$ – korelacja przeciętna,
- $0,5 \leq |r_{xy}| < 0,7$ – korelacja wysoka,
- $0,7 \leq |r_{xy}| < 0,9$ – korelacja bardzo wysoka,
- $0,9 \leq |r_{xy}| < 1$ – korelacja prawie pełna.

Pod koniec badania wykonano estymacje za pomocą KMNK pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a syntetycznym wskaźnikiem determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 oraz wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikami poszczególnych determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. Dokonano również oceny zależności pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości z okresu wcześniejszego w Polsce w latach 2008-2021 za pomocą modelu VAR.

¹⁰⁸ Plich M. (2002). *Budowa i zastosowanie wielosektorowych modeli ekonomiczno-ekologicznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

4.2. Zrównoważona przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021 – wskaźniki analityczne

W tabelach 4.1. oraz 4.2. zaprezentowano wskaźniki analityczne odnoszące się do przedsiębiorczości ekonomicznej w Polsce w latach 2008-2021. Wskaźniki podzielone zostały na stymulanty oraz destymulanty. Do stymulant zaliczono: liczbę przedsiębiorstw, obrót brutto (mln euro), wartość produkcji (mln euro), wartość dodaną po kosztach czynników produkcji (mln euro), nadwyżkę operacyjną brutto (mln euro), łączne zakupy towarów i usług (mln euro), inwestycje brutto w dobra materialne (mln euro), nadwyżkę/obróć operacyjny brutto (%), udział nadwyżki operacyjnej brutto w wartości dodanej (%), stopę inwestycji (%), natomiast jako destymulanty zakwalifikowano: udział kosztów osobowych w produkcji (%), średnie koszty osobowe (tys. euro).

Tabela 4.1. Przedsiębiorczość ekonomiczna (Polska, 2008-2021) – wskaźniki analityczne

Przedsiębiorczość ekonomiczna						
Wskaźniki analityczne – stymulanty						
Lata	Liczba przedsiębiorstw	Obrót brutto – million euro	Wartość produkcji – million euro	Wartość dodana po kosztach czynników produkcji – million euro	Nadwyżka operacyjna brutto – million euro	Łączne zakupy towarów i usług – million euro
2008	1556438	834473,2	599511,8	184854,2	105059,6	651708,5
2009	1445455	674120,4	484853,4	149215,6	83359,6	556227,5
2010	1480097	777637,0	555145,8	166137,8	92444,2	607542,8
2011	1523418	836360,0	600780,1	177298,7	100915,9	675645,6
2012	1519904	846778,3	602705,2	171627,1	92839,2	671549,0
2013	1493431	852976,9	606730,7	172212,0	94214,9	684194,6
2014	1549326	880583,4	641631,6	181284,8	98381,8	690731,5
2015	1606559	921350,3	588208,2	187992,9	100352,7	709607,7

Przedsiębiorczość ekonomiczna						
Wskaźniki analityczne – stymulanty						
Lata	Liczba przedsiębiorstw	Obrót brutto – million euro	Wartość produkcji – million euro	Wartość dodana po kosztach czynników produkcji – million euro	Nadwyżka operacyjna brutto – million euro	Łączne zakupy towarów i usług – million euro
2016	1694912	920201,4	599241,3	193775,3	104089,9	704907,1
2017	1744285	1022068,5	666516,6	216442,0	115880,1	778080,3
2018	1960361	1124830,1	743471,0	247280,9	127822,5	892087,2
2019	2022248	1180723,7	777065,9	270482,7	140913,5	925377,3
2020	2066209	1147429,6	765003,8	274676,0	146056,7	881549,9
2021	2001653	1047658,9	758125,4	256893,1	144321,1	880654,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

Wskaźniki dobrano w oparciu o ich dostępność oraz porównywalność pod względem okresu badawczego, jak i wybranego kraju.

Tabela 4.2. Przedsiębiorczość ekonomiczna (Polska, 2008–2021) – wskaźniki analityczne cd.

Lata	Przedsiębiorczość ekonomiczna					
	Wskaźniki analityczne – stymulanty			Wskaźniki analityczne – destymulanty		
	Inwestycje brutto w dobra materialne – million euro	Nadwyżka/obróć operacyjny brutto – %	Udział nadwyżki operacyjnej brutto w wartości dodanej – %	Stopa inwestycji (inwestycja/wartość dodana według kosztów czynników) – %	Udział kosztów osobowych w produkcji – %	Średnie koszty osobowe (koszty osobowe na pracownika) – tys. euro
2008	44323,2	12,4	55,9	21,7	13,6	9,8
2009	32449,1	12,4	55,9	21,7	13,6	9,8
2010	34635,4	11,9	55,6	20,8	13,3	11,1
2011	37891,9	12,1	56,9	21,4	12,7	11,5
2012	35673,2	11,0	54,1	20,8	13,1	11,9
2013	36134,3	11,1	54,2	22,2	13,0	12,15
2014	42828,5	11,2	54,3	23,6	12,9	12,4
2015	47447,5	10,9	53,4	25,2	14,9	12,7
2016	42555,5	11,3	53,7	22,0	15,0	12,5
2017	45461,9	11,3	53,5	21,0	12,9	13,7
2018	56586,6	11,4	51,7	22,9	13,4	14,9
2019	62137,0	11,9	52,1	23,0	14,0	15,8
2020	55730,8	12,7	53,2	20,3	14,6	15,9
2021	54369,1	12,5	52,1	20,1	14,5	15,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

W tabelach 4.3. oraz 4.4. przedstawiono wskaźniki analityczne odnoszące się do przedsiębiorczości społecznej w Polsce w latach 2008-2021. Tak samo, jak wskaźniki przedsiębiorczości ekonomicznej, wskaźniki przedsiębiorczości społecznej podzielono na stymulanty oraz destymulanty. Jako stymulanty uwzględniono: wynagrodzenie (mln euro), koszty ubezpieczeń społecznych (mln euro), liczbę pracowników, obrót na osobę zatrudnioną (tys. euro), pozorną wydajność pracy (tys. euro), wydajność pracy skorygowaną o płace (%), wartość dodaną brutto na jednego pracownika (tys. euro), tempo wzrostu zatrudnienia (%), pracujących w przeliczeniu na przedsiębiorstwo (liczba), inwestycje na osobę zatrudnioną (tys. euro). Do destymulant przyporządkowano: koszty personelu (mln euro), udział kosztów osobowych w całkowitych zakupach towarów i usług (%).

Tabela 4.3. Przedsiębiorczość społeczna (Polska, 2008-2021) – wskaźniki analityczne

Przedsiębiorczość społeczna							
Wskaźniki analityczne – stymulanty							
Lata	Wynagrodzenie – million euro	Koszty ubezpieczeń społecznych – million euro	Liczba pracowników	Obrót na osobę zatrudnioną – tys. euro	Pozorna wydajność pracy (wartość dodana brutto na osobę zatrudnioną) – tys. euro	Wydajność pracy skorygowana o płace (pozorna wydajność pracy według średnich kosztów personelu) – %	
2008	66162,6	13632,1	6882191	80,1	17,7	181,4	
2009	54546,0	11310,1	6735302	80,1	17,7	181,4	
2010	61057,2	12636,4	6656108	92,9	19,8	179,2	
2011	63343,4	13039,4	6662360	99,8	21,1	184,5	
2012	64387,5	14400,4	6610043	101,7	20,6	172,9	
2013	65041,3	12955,7	6522474	103,2	21,1	173,5	
2014	69060,0	13842,9	6698408	104,6	21,5	174,1	
2015	73019,6	14620,6	6882019	106,5	21,7	170,6	
2016	74751,1	14934,3	7157271	102,1	21,5	171,6	
2017	83918,6	16643,3	7341648	110,7	23,4	171,1	
2018	99261,4	20197,1	8035391	114,5	25,2	169,3	
2019	107619,6	21949,6	8184258	117,7	27,0	170,3	
2020	107546,5	21072,8	8104575	114,8	27,5	173,1	
2021	107146,1	20458,1	8014364	114,2	27,4	173,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

Wskaźniki określone jako stymulanty, są zmiennymi, dla których im wyższa wartość, tym dany wskaźnik kwalifikuje się jako lepszy dla realizowanego badania (wysokie wartości miernika są pożądane), natomiast destymulanty, są to zmienne, dla których im niższa wartość, tym dany wskaźnik uznawany jest jako lepszy dla realizowanego badania (niskie wartości miernika są pożądane).

Tabela 4.4. Przedsiębiorczość społeczna (Polska, 2008-2021) – wskaźniki analityczne cd.

Lata	Przedsiębiorczość społeczna						
	Wskaźniki analityczne – stymulanty			Wskaźniki analityczne – destymulanty			
	Wartość dodana brutto na jednego pracownika – tys. euro	Tempo wzrostu zatrudnienia – %	Pracujący w przeliczeniu na przedsiębiorstwo – liczba	Inwestycja na osobę zatrudnioną – tys. euro	Koszty personelu – million euro	Udział kosztów osobowych w całkowitych zakupach towarów i usług – %	
2008	22,2	-3,4	5,8	3,9	79794,7	11,8	
2009	22,2	-3,4	5,8	3,9	65856,1	11,8	
2010	25,0	-0,5	5,7	4,1	73693,6	12,1	
2011	26,6	0,1	5,5	4,5	76382,8	11,3	
2012	26,0	-0,7	5,5	4,3	78787,9	11,7	
2013	26,5	0,9	5,4	4,7	80845,4	11,8	
2014	27,1	2,6	5,4	5,1	82902,9	12,0	
2015	27,3	2,8	5,4	5,5	87640,2	12,4	
2016	27,1	4,1	5,3	4,7	89685,4	12,7	
2017	29,5	2,5	5,3	4,9	100562,0	12,9	
2018	30,8	6,4	5,0	5,8	119458,5	13,4	
2019	33,0	2,1	5,0	6,2	129569,2	14,0	
2020	33,9	-0,4	4,8	5,6	128619,3	14,6	
2021	33,8	0,1	4,5	5,3	126364,1	14,5	

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

W tabelach 4.5. oraz 4.6. zaprezentowano wskaźniki analityczne odnoszące się do przedsiębiorczości środowiskowej w Polsce w latach 2008-2021. Wskaźniki przedsiębiorczości środowiskowej zaklasyfikowano do destymulant, są to emisja dwutlenku węgla (tona), emisja metanu (tona), emisja podtlenku azotu (tona), emisja tlenków siarki (tona), emisja amoniaku (tona), emisja tlenku węgla (tona), emisja tlenków azotu (tona), wytwarzanie odpadów ogółem (tona).

Tabela 4.5. Przedsiębiorczość środowiskowa (Polska, 2008-2021) – wskaźniki analityczne

Przedsiębiorczość środowiskowa				
Wskaźniki analityczne – destymulanty				
Lata	Emisja dwutlenku węgla – tona	Emisja metanu – tona	Emisja podtlenku azotu – tona	Emisja tlenków siarki – tona
2008	287 560 044	1 853 860,51	76 469,01	803 841,09
2009	273 194 050	1 805 647,47	65 858,15	665 092,41
2010	286 382 120	1 790 899,74	64 669,55	711 694,38
2011	290 900 771	1 760 332,40	65 864,16	687 661,05
2012	283 119 975	1 743 619,87	66 152,12	649 725,67
2013	279 432 195	1 757 963,26	66 469,79	616 978,85
2014	271 292 784	1 749 956,10	65 196,97	585 019,88
2015	274 552 781	1 774 863,41	62 522,24	562 763,92
2016	275 489 453	1 773 297,03	64 743,24	562 763,92
2017	301 699 215	1 812 003,14	76 937,09	413 139,66
2018	303 094 745	1 794 367,45	77 583,45	390 030,53
2019	290 481 854	1 712 478,70	73 859,66	337 976,67
2020	274 748 085	1 702 027,67	74 128,82	337 947,35
2021	274 748 025	1 702 657,47	74 364,45	337 547,98

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

Wyszczególnienie wskaźników przedsiębiorczości środowiskowej było trudne, w niniejszym opracowaniu w znacznej mierze zaliczono do nich mierniki odpowiadające za zanieczyszczenie atmosfery. W bazach danych widoczny jest niedobór wskaźników odpowiadających temu zagadnieniu.

Tabela 4.6. Przedsiębiorczość środowiskowa (Polska, 2008-2021) – wskaźniki analityczne cd.

Przedsiębiorczość środowiskowa				
Wskaźniki analityczne – destymulanty				
Lata	Emisja amoniaku – tona	Emisja tlenku węgla – tona	Emisja tlenków azotu – tona	Wytwarzanie odpadów ogółem – tona
2008	301 773	1 041 615,41	790 879,04	138 984 638,00
2009	287 818	984 007,76	780 972,06	148 823 297,50
2010	280 827	1 010 367,32	806 444,92	158 661 957,00
2011	281 253	982 383,10	790 978,77	160 522 458,00
2012	271 149	976 834,94	761 314,76	162 382 959,00
2013	270 591	943 613,09	721 465,46	170 781 429,00
2014	266 844	900 260,10	685 437,91	179 179 899,00
2015	264 756	905 905,30	676 417,04	180 592 788,00
2016	264 756	905 905,30	676 417,04	182 005 677,00
2017	588 647	784 978,97	542 272,39	181 473 641,00
2018	610 201	779 771,24	528 755,28	175 473 691,00
2019	586 396	748 218,40	508 758,22	176 348 964,00
2020	586 250	738 145,41	507 891,12	170 233 670,00
2021	567 249	738 984,24	507 968,36	169 365 478,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

Zaprezentowane wskaźniki analityczne poddano normalizacji następnie oszacowano wskaźniki syntetyczne odnoszące się do trzech filarów zrównoważonej przedsiębiorczości – ekonomicznego, społecznego i środowiskowego.

4.3. Zrównoważona przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021 – wskaźnik syntetyczny

W tabeli 4.7. przedstawiono syntetyczne wskaźniki odpowiadające filarom zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. Do filarów tych należą: przedsiębiorczość ekonomiczna, społeczna oraz środowiskowa. Wskaźniki przyjmują wartości od 0 do 1, przy czym wartości bliskie zeru oznaczają bardzo niski poziom filarów zrównoważonej przedsiębiorczości, a 1 to najwyższy z możliwych poziom filarów zrównoważonej przedsiębiorczości.

Tabela 4.7. Filary zrównoważonej przedsiębiorczości (Polska, 2008-2021) – wskaźniki syntetyczne

Filary zrównoważonej przedsiębiorczości			
Lata	Przedsiębiorczość ekonomiczna	Przedsiębiorczość społeczna	Przedsiębiorczość środowiskowa
2008	0,36	0,29	0,46
2009	0,21	0,26	0,67
2010	0,26	0,35	0,53
2011	0,36	0,40	0,57
2012	0,25	0,35	0,61
2013	0,29	0,37	0,62
2014	0,38	0,43	0,65
2015	0,37	0,45	0,63
2016	0,37	0,46	0,55
2017	0,49	0,53	0,41
2018	0,64	0,64	0,38

Filary zrównoważonej przedsiębiorczości			
Lata	Przedsiębiorczość ekonomiczna	Przedsiębiorczość społeczna	Przedsiębiorczość środowiskowa
2019	0,75	0,69	0,48
2020	0,73	0,64	0,51
2021	0,76	0,67	0,37

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

W tabeli 4.8. zaprezentowano podstawowe statystyki opisowe syntetycznych wskaźników odnoszących się do filarów zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. Do podstawowych statystyk opisowych uwzględniono wartość średnią, odchylenie standardowe, medianę, wartości maksymalna i minimalną. Biorąc pod uwagę pierwszy filar wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 – wskaźnik przedsiębiorczości ekonomicznej, jego wartość średnia wyniosła 0,44 (odchylenie standardowe 0,19; mediana 0,37), natomiast wartość maksymalna 0,76 (2021), a minimalna 0,21 (2009). Drugi filar wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w badanym okresie – wskaźnik przedsiębiorczości społecznej przyjął wartość średnią na poziomie 0,47 (odchylenie standardowe 0,14; mediana 0,44), natomiast wartość maksymalną 0,69 (2019), a minimalną 0,26 (2009). Ostatniego, trzeciego filaru wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 – wskaźnika przedsiębiorczości środowiskowej wartość średnia wyniosła 0,53 (odchylenie standardowe 0,10; mediana 0,54), natomiast wartość maksymalna 0,67 (2009), a minimalna 0,37 (2021).

Wnioskować można, że w badanym okresie wskaźniki filarów zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce przyjęły niskie wartości (mając na uwadze wartość średnią). Najwyższą średnią wartość odnotował wskaźnik przedsiębiorczości środowiskowej, natomiast najniższą wskaźnik przedsiębiorczości ekonomicznej. Wartość maksymalną zaobserwowano w 2021 roku (wskaźnik przedsiębiorczości ekonomicznej), a wartość minimalną w 2009 (również wskaźnik przedsiębiorczości ekonomicznej).

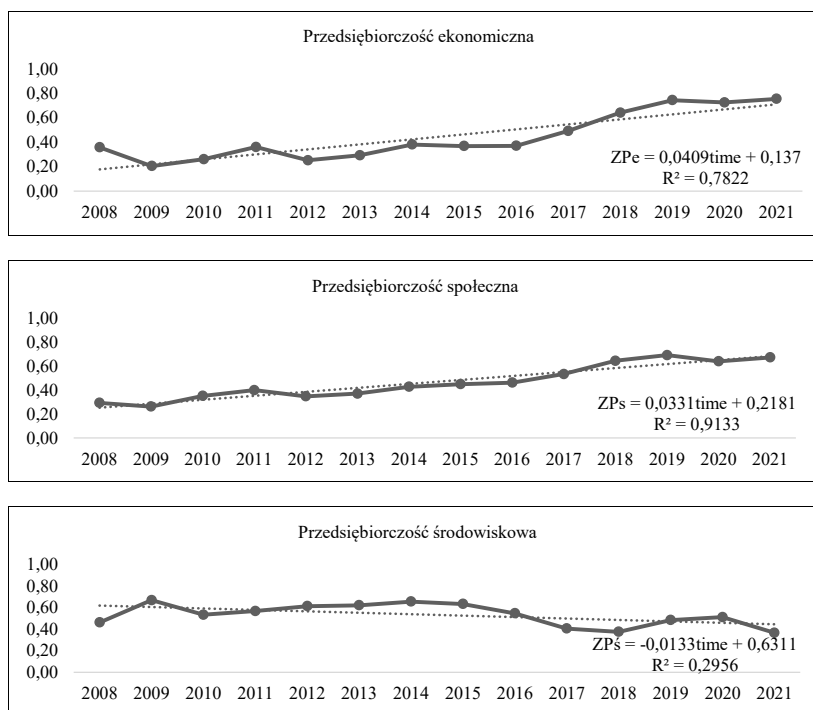
Tabela 4.8. Filary zrównoważonej przedsiębiorczości (Polska, 2008-2021) – podstawowe statystyki opisowe

Podstawowe statystyki opisowe					
Filary zrównoważonej przedsiębiorczości	Średnia	Odechylenie standardowe	Mediana	Wartość maksymalna	Wartość minimalna
Przedsiębiorczość ekonomiczna	0,44	0,19	0,37	0,76	0,21
Przedsiębiorczość społeczna	0,47	0,14	0,44	0,69	0,26
Przedsiębiorczość środowiskowa	0,53	0,10	0,54	0,67	0,37

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

Na wykresie 4.2. przedstawiono linie trendu syntetycznych wskaźników nawiązujących do filarów zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. W badanym okresie, wskaźniki przedsiębiorczości ekonomicznej i społecznej wykazały trend rosnący, co należy ocenić jako sytuację korzystną (wyższą dynamikę odnotował wskaźnik przedsiębiorczości ekonomicznej – $ZPe = 0,0409time + 0,137$; $R^2 = 0,7822$). Wnioskować można, że działania podjęte na rzecz przedsiębiorczości ekonomicznej oraz społecznej były skuteczne i efektywne. Wskaźnik przedsiębiorczości środowiskowej w Polsce w latach 2008-2021 przyjął trend ujemny ($ZPś = -0,0133time + 0,6311$; $R^2 = 0,2956$), co jest zjawiskiem negatywnym i może oznaczać, że w badanym okresie nie została poświęcona wystarczająca uwaga działalności proekologicznej.

Rysunek 4.2. Filary zrównoważonej przedsiębiorczości (Polska, 2008-2021) – linie trendu

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

W tabeli 4.9. zaprezentowano syntetyczny wskaźnik zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. Biorąc pod uwagę wyniki badania, wnioskować można, że wskaźnik zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 znajduje się na niskim lub średnim poziomie.

Tabela 4.9. Zrównoważona przedsiębiorczość (Polska, 2008-2021) – wskaźnik syntetyczny

Lata	Zrównoważona przedsiębiorczość
2008	0,37
2009	0,38
2010	0,38
2011	0,44
2012	0,40
2013	0,43
2014	0,49
2015	0,48
2016	0,46
2017	0,48
2018	0,55
2019	0,64
2020	0,63
2021	0,60

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

W tabeli 4.10. przedstawiono podstawowe statystyki opisowe syntetycznego wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. Średnia wartość wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości wyniosła 0,48 (odchylenie standardowe 0,09; mediana 0,47). Najwyższy poziom wskaźnika wyniósł 0,64 (2019), natomiast najniższy 0,37 (2008).

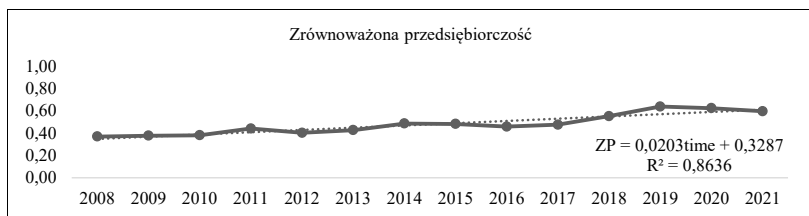
Tabela 4.10. Zrównoważona przedsiębiorczość (Polska, 2008-2021) – wskaźnik syntetyczny – podstawowe statystyki opisowe

Podstawowe statystyki opisowe					
Zrównoważona przedsiębiorczość	Średnia	Odczylenie standardowe	Mediana	Wartość maksymalna	Wartość minimalna
	0,48	0,09	0,47	0,64	0,37

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

Na wykresie 4.3. zaprezentowano linię trendu syntetycznego wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. W badanym okresie, wskaźnik zrównoważonej przedsiębiorczości wykazał trend rosnący, co oznacza, że wysiłki podejmowane w związku z zrównoważoną przedsiębiorczością w Polsce przyniosły pozytywny skutek.

Rysunek 4.3. Zrównoważona przedsiębiorczości (Polska, 2008-2021) – linia trendu

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

Wskazać należy, że trend rosnący wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 jest stosunkowo niski, a aspekty środowiskowe wymagają szczególnej uwagi i wdrożenia zdecydowanych działań.

4.4. Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 – wskaźniki analityczne

W tabeli 4.11. przedstawiono wskaźniki analityczne odnoszące się do dostępu do finansowania w Polsce w latach 2008-2021. Wyróżniono wskaźniki t.j.: łatwość dostępu do kredytów, inwestycje venture capital, inwestycje aniołów biznesu. Wskaźniki określono jako stymulanty.

Tabela 4.11. Dostęp do finansowania (Polska, 2008-2021) – wskaźniki analityczne

Dostęp do finansowania			
Wskaźniki analityczne – stymulanty			
Lata	Łatwość dostępu do kredytów	Inwestycje venture capital – USD, ceny bieżące	Inwestycje aniołów biznesu – million euro
2008	3,38	97,18	8,0
2009	3,06	1,61	8,5
2010	2,87	5,15	8,7
2011	2,72	39,53	8,6
2012	2,55	13,33	9,0
2013	2,50	21,71	9,2
2014	2,59	31,69	9,5
2015	2,59	33,85	12,3
2016	4,34	50,59	12,6
2017	4,27	55,27	14,5
2018	4,29	43,82	14,6
2019	4,30	111,45	15,1
2020	4,40	120,23	15,3
2021	4,30	120,10	15,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://tdata360.worldbank.org>, <https://stats.oecd.org/>, <https://www.eban.org/> (dostęp: 01.01.2024).

W tabeli 4.12. zaprezentowano wskaźniki analityczne dotyczące tworzenia i rozpowszechniania wiedzy w Polsce w latach 2008-2021. Do wskaźników tych zaliczono stymulanty: wydatki krajowe brutto na B+R, patenty – międzynarodowa współpraca w rozwoju technologii oraz indeks innowacji.

Tabela 4.12. Tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy (Polska, 2008-2021) – wskaźniki analityczne

Tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy			
Wskaźniki analityczne – stymulanty			
Lata	Wydatki krajowe brutto na B+R – % PKB	Patenty – międzynarodowa współpraca w rozwoju technologii	Indeks innowacji
2008	0,60	85	37,5
2009	0,66	84	37,7
2010	0,72	85	37,8
2011	0,75	86	38,0
2012	0,88	87	40,4
2013	0,88	86	40,1
2014	0,94	86	40,6
2015	1,00	89	40,2
2016	0,96	87	40,2
2017	1,03	85	42,0
2018	1,21	87	41,7
2019	1,32	87	41,3
2020	1,35	88	40,0
2021	1,34	87	39,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat>, <https://stats.oecd.org/>, <https://www.theglobaleconomy.com> (dostęp: 01.01.2024).

W tabeli 4.13. przedstawiono wskaźniki analityczne nawiązujące do możliwości przedsiębiorczych w Polsce w latach 2008-2021. Wszystkie wskaźniki zaklasyfikowano do stymulant. Wskazano: wykształcenie wyższe, samozatrudnienie oraz międzynarodową mobilność studentów.

Tabela 4.13. Możliwości przedsiębiorcze (Polska, 2008-2021) – wskaźniki analityczne

Możliwości przedsiębiorcze			
Wskaźniki analityczne – stymulanty			
Lata	Wykształcenie wyższe – %	Samozatrudnienie – tysiące	Międzynarodowa mobilność studentów – liczba
2008	29,7	2 949,6	27040
2009	32,8	2 956,9	27042
2010	34,8	2 931,2	27048
2011	36,5	2 955,9	27050
2012	39,1	2 922,0	27054
2013	40,5	2 866,8	27095
2014	42,1	2 880,4	33920
2015	43,4	2 924,6	43155
2016	44,6	2 909,2	53889
2017	45,7	2 909,4	62974
2018	45,7	2 933,5	53402
2019	46,6	2 926,6	53450
2020	46,8	2 934,1	53452
2021	46,7	2933,0	53455

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

W tabeli 4.14. zaprezentowano wskaźniki analityczne odnoszące się do ram prawnych w Polsce w latach 2008-2021. Zaliczono do nich: łatwości prowadzenia działalności gospodarczej i stawkę podatku dochodowego od osób prawnych. Wskaźniki zaklasyfikowano jako stymulanty.

Tabela 4.14. Ramy prawne (Polska, 2008-2021) – wskaźniki analityczne

Ramy prawne		
Wskaźniki analityczne – stymulanty		
Lata	Łatwości prowadzenia działalności gospodarczej	Stawka podatku dochodowego od osób prawnych
2008	60	19,0
2009	60	19,0
2010	62	19,0
2011	62	19,0
2012	48	19,0
2013	45	19,0
2014	28	19,0
2015	25	19,0
2016	24	19,0
2017	27	19,0
2018	33	19,0
2019	40	19,0
2020	41	19,0
2021	41	19,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://tradingeconomics.com>, <https://stats.oecd.org/> (dostęp: 01.01.2024).

W tabeli 4.15. przedstawiono wskaźnik stabilizacji makroekonomicznej w Polsce w latach 2008-2021. Wskaźnik stabilizacji makroekonomicznej złożony został z sumy wskaźników odnoszących się do czynników wewnętrznych oraz zewnętrznych.

Tabela 4.15. Stabilizacja makroekonomiczna (Polska, 2008-2021) – wskaźniki analityczne

Stabilizacja makroekonomiczna			
Lata	Czynniki wewnętrzne	Czynniki zewnętrzne	Stabilizacja makroekonomiczna
2008	0,30	0,07	0,37
2009	0,25	0,12	0,37
2010	0,25	0,10	0,35
2011	0,28	0,10	0,38
2012	0,27	0,13	0,40
2013	0,28	0,17	0,45
2014	0,32	0,16	0,48
2015	0,32	0,20	0,51
2016	0,32	0,20	0,52
2017	0,34	0,22	0,56
2018	0,34	0,23	0,57
2019	0,35	0,23	0,58
2020	0,36	0,22	0,58
2021	0,35	0,22	0,57

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

W tabeli 4.16. zaprezentowano wskaźnik środowiskowy w Polsce w latach 2008-2021. Wskaźnik środowiskowy odnosi się do emisji gazów cieplarnianych i zaklasyfikowany został jako destymulanta.

Tabela 4.16. Środowisko (Polska, 2008-2021) – wskaźnik analityczny

Środowisko	
Wskaźnik analityczny – destymulanta	
Lata	Gazy cieplarnianie
2008	360086619,5
2009	340474887,7
2010	353373998,4
2011	357278223,5
2012	347926953,8
2013	346075405,4
2014	338589190,1
2015	340984186,0
2016	352343161,3
2017	368592472,6
2018	367225078,4
2019	350689015,1
2020	334791152,0
2021	366408583,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://ec.europa.eu/eurostat> (dostęp: 01.01.2024).

Wyżej wymienione wskaźniki – dostęp do finansowania, tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy, możliwości przedsiębiorcze, ramy prawne, stabilizacja makroekonomiczna oraz środowisko na potrzeby niniejszej pracy zakwalifikowano jako składowe syntetycznego wskaźnika determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021.

4.5. Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 – wskaźnik syntetyczny

W tabeli 4.17. przedstawiono syntetyczne wskaźniki odpowiadające determinantom zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. Należą do nich: dostęp do finansowania, tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy, możliwości przedsiębiorcze, ramy prawne, stabilizacja makroekonomiczna oraz środowisko. Wskaźniki przyjmują wartości od 0 do 1 (wartości bliskie zeru oznaczają bardzo niski poziom miernika – niski stopień rozwoju determinant zrównoważonej przedsiębiorczości, natomiast wartości bliskie 1 określają możliwie najwyższy poziom wskaźnika – najwyższy stopień rozwoju determinant zrównoważonej przedsiębiorczości).

Tabela 4.17. Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości (Polska, 2008-2021) – wskaźniki syntetyczne

Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości						
Lata	Dostęp do finansowania	Tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy	Możliwości przedsiębiorcze	Ramy prawne	Stabilizacja makroekonomiczna	Środowisko
2008	0,42	0,07	0,31	0,47	0,37	0,66
2009	0,12	0,04	0,39	0,97	0,37	1,00
2010	0,11	0,14	0,34	1,00	0,35	0,76
2011	0,17	0,24	0,46	1,00	0,38	0,67
2012	0,09	0,54	0,39	0,82	0,40	0,82
2013	0,11	0,45	0,21	0,78	0,45	0,82
2014	0,17	0,51	0,36	0,55	0,48	0,90
2015	0,30	0,71	0,63	0,51	0,51	0,82
2016	0,67	0,56	0,70	0,50	0,52	0,55
2017	0,76	0,59	0,80	0,54	0,56	0,20
2018	0,73	0,78	0,80	0,62	0,57	0,18
2019	0,95	0,80	0,80	0,71	0,58	0,44
2020	1,00	0,79	0,83	0,72	0,58	0,67
2021	0,99	0,78	0,82	0,71	0,57	0,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://tcdata360.worldbank.org>, <https://stats.oecd.org/>, <https://www.eban.org/>, <https://ec.europa.eu/eurostat>, <https://www.theglobaleconomy.com>, <https://tradingeconomics.com> (dostęp: 01.01.2024).

W tabeli 4.18. zaprezentowano podstawowe statystyki opisowe syntetycznych wskaźników odnoszących się do determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. Podstawowe statystyki opisowe, które obliczono to: wartość średnia, odchylenie standardowe, mediana, wartość maksymalna i wartość minimalna. Biorąc pod uwagę pierwszą determinantę wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 wskaźnik dostępu do finansowania, jego wartość średnia wyniosła 0,47 (odchylenie standardowe 0,35; mediana 0,46), natomiast wartość maksymalna 1,00 (2020), a minimalna 0,09 (2012). Druga determinanta wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w badanym okresie – wskaźnik tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy przyjął wartość średnią na poziomie 0,50 (odchylenie standardowe 0,27; mediana 0,55), natomiast wartość maksymalną 0,80 (2019), a minimalną 0,04 (2009). Trzeciej determinanty wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 – wskaźnika możliwości przedsiębiorczych, wartość średnia wyniosła 0,56 (odchylenie standardowe 0,22; mediana 0,55), natomiast wartość maksymalna 0,83 (2020), a minimalna 0,21 (2013). Czwarta determinanta wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w badanym okresie – wskaźnik ramy prawne przyjął wartość średnią na poziomie 0,71 (odchylenie standardowe 0,18; mediana 0,71), natomiast wartość maksymalną 1,00 (2010, 2011), a minimalną 0,47 (2008). Piątej determinanty wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 – wskaźnika stabilizacji makroekonomicznej, wartość średnia wyniosła 0,48 (odchylenie standardowe 0,09; mediana 0,50), natomiast wartość maksymalna 0,58 (2019, 2020), a minimalna 0,35 (2010). Ostatniej, szóstej determinanty wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 – wskaźnika środowiskowego wartość średnia wyniosła 0,61 (odchylenie standardowe 0,29; mediana 0,67), natomiast wartość maksymalna 1,00 (2009), a minimalna 0,00 (2021).

Wnioskować można, że w badanym okresie wskaźniki determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce przyjęły zróżnicowane wartości na przeciętnym poziomie (mając na uwadze wartość średnią). Najwyższą średnią wartość odnotował wskaźnik ram prawnych, natomiast najniższą wskaźnik dostępu do finansowania. Wartość maksymalną zaobserwowano w latach 2009-2011 i 2020 roku (wskaźnik dostępu

do finansowania, wskaźnik ram prawnych i wskaźnik środowiskowy), a wartość minimalną w 2021 (wskaźnik środowiskowy).

Tabela 4.18. Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości (Polska, 2008-2021) – podstawowe statystyki opisowe

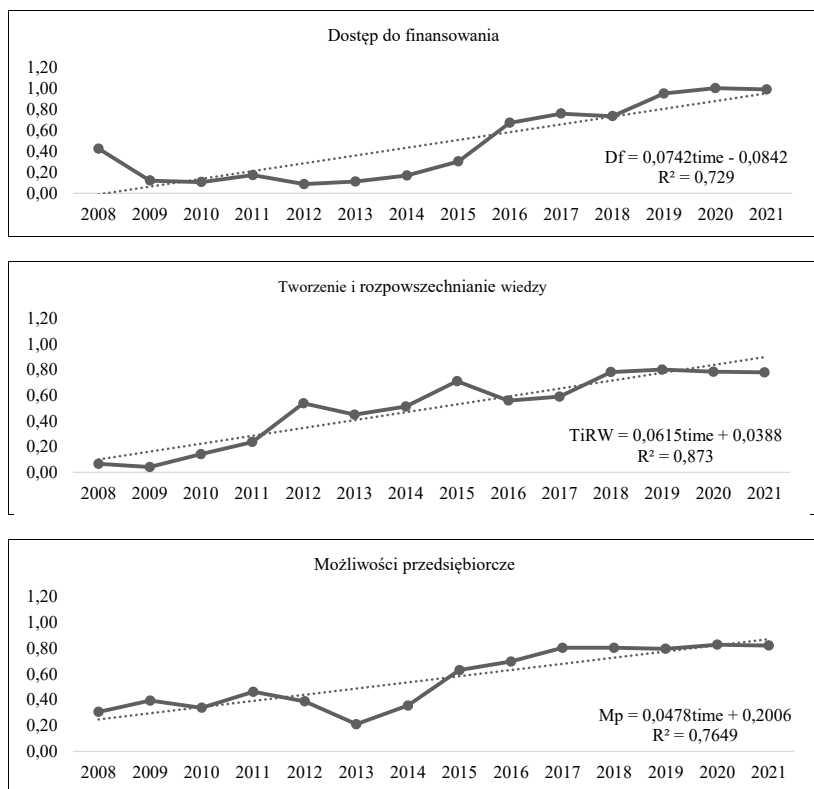
Podstawowe statystyki opisowe					
Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości	Średnia	Odchylenie standardowe	Mediana	Wartość maksymalna	Wartość minimalna
Dostęp do finansowania	0,47	0,35	0,36	1,00	0,09
Tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy	0,50	0,27	0,55	0,80	0,04
Możliwości przedsiębiorcze	0,56	0,22	0,55	0,83	0,21
Ramy prawne	0,71	0,18	0,71	1,00	0,47
Stabilizacja makroekonomiczna	0,48	0,09	0,50	0,58	0,35
Środowisko	0,61	0,29	0,67	1,00	0,00

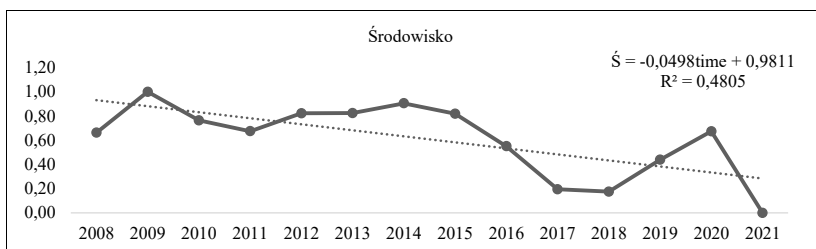
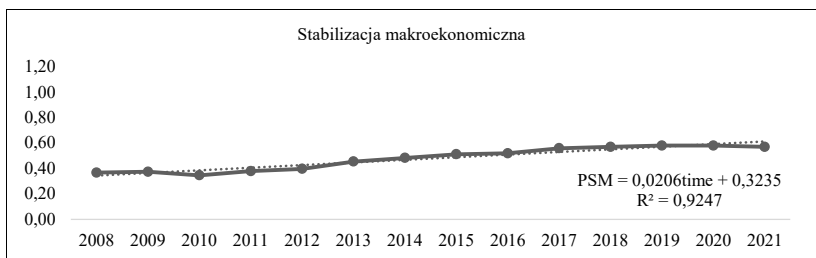
Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://tdata360.worldbank.org>, <https://stats.oecd.org/>, <https://www.eban.org/>, <https://ec.europa.eu/eurostat>, <https://www.theglobaleconomy.com>, <https://tradingeconomics.com> (dostęp: 01.01.2024).

Na wykresie 4.4. przedstawiono linie trendu syntetycznych wskaźników nawiązujących do determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. W badanym okresie, wskaźniki dostęp do finansowania, tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy, możliwości przedsiębiorcze oraz stabilizacja makroekonomiczna wykazały trend rosnący, co należy ocenić pozytywnie (najwyższą dynamikę odnotował

wskaźnik dostępu do finansowania – $Df = 0,0742\text{time} - 0,0842$; $R^2 = 0,729$). Wskaźniki ram prawnych i środowiskowy w Polsce w latach 2008-2021 przyjęły trend ujemny ($Rp = -0,0158\text{time} + 0,8264$; $R^2 = 0,1255$ oraz $\dot{S} = -0,0498\text{time} + 0,9811$; $R^2 = 0,4805$), co jest zjawiskiem negatywnym i może oznaczać, że w badanym okresie nie poświęcono wystarczającej uwagi łatwości prowadzenia działalności gospodarczej, stawce podatku dochodowego od osób prawnych, jak i działalności proekologicznej mającej na celu zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych.

Rysunek 4.4. Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości (Polska, 2008-2021) – linie trendu

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://tcdata360.worldbank.org>, <https://stats.oecd.org/>, <https://www.eban.org/>, <https://ec.europa.eu/eurostat>, <https://www.theglobaleconomy.com>, <https://tradingeconomics.com> (dostęp: 01.01.2024).

W tabeli 4.19. zaprezentowano syntetyczny wskaźnik determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. Biorąc pod uwagę wyniki badania, wnioskować można, że wskaźnik determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 znajduje się na średnim poziomie.

Tabela 4.19. Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości (Polska, 2008-2021) – wskaźnik syntetyczny

Lata	Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości
2008	0,33
2009	0,38
2010	0,39
2011	0,45
2012	0,45
2013	0,40
2014	0,42
2015	0,53
2016	0,59
2017	0,65
2018	0,70
2019	0,77
2020	0,78
2021	0,77

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://tcdata360.worldbank.org>, <https://stats.oecd.org/>, <https://www.eban.org/>, <https://ec.europa.eu/eurostat>, <https://www.theglobaleconomy.com>, <https://tradingeconomics.com> (dostęp: 01.01.2024).

W tabeli 4.20. przedstawiono podstawowe statystyki opisowe syntetycznego wskaźnika determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. Średnia wartość wskaźnika determinant zrównoważonej przedsiębiorczości wyniosła 0,54 (odchylenie standardowe 0,16; mediana 0,49). Najwyższy poziom wskaźnika wyniósł 0,78 (2020), natomiast najniższy 0,33 (2008).

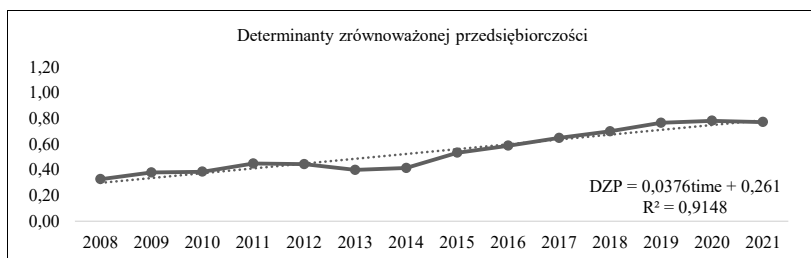
Tabela 4.20. Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości (Polska, 2008-2021) – wskaźnik syntetyczny – podstawowe statystyki opisowe

Podstawowe statystyki opisowe					
Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości	Średnia	Odchylenie standardowe	Mediana	Wartość maksymalna	Wartość minimalna
	0,54	0,16	0,49	0,78	0,33

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://tcdata360.worldbank.org>, <https://stats.oecd.org/>, <https://www.eban.org/>, <https://ec.europa.eu/eurostat>, <https://www.theglobaleconomy.com>, <https://tradingeconomics.com> (dostęp: 01.01.2024).

Na wykresie 4.5. zaprezentowano linię trendu syntetycznego wskaźnika determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. W badanym okresie, wskaźnik determinant zrównoważonej przedsiębiorczości wykazał trend rosnący, co oznacza, czynniki które w znaczący sposób wpływają na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce zostały efektywnie wdrożone oraz rozwijają się.

Rysunek 4.5. Determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości (Polska, 2008-2021) – wskaźnik syntetyczny – linia trendu

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://tcdata360.worldbank.org>, <https://stats.oecd.org/>, <https://www.eban.org/>, <https://ec.europa.eu/eurostat>, <https://www.theglobaleconomy.com>, <https://tradingeconomics.com> (dostęp: 01.01.2024).

Nadmienić należy, że trend rosnący wskaźnika determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 jest niski i powinno się zwrócić szczególną uwagę na aspekty prawne, jak i środowiskowe związane z zrównoważoną przedsiębiorczością.

4.6. Modele wpływu determinant na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021

4.6.1. Badanie wpływu determinant na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021 – wyniki korelacji oraz estymacji klasyczną metodą najmniejszych kwadratów (KMNK)

W tabeli 4.21. przedstawiono współczynniki korelacji R Pearsona, R Spearmana, Gamma oraz Tau Kendalla. Współczynniki korelacji oszacowano pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 a wskaźnikami określającymi determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 (poszczególne determinanty oraz wskaźnik syntetyczny determinant).

Biorąc pod uwagę korelacje pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a syntetycznym wskaźnikiem determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 wnioskować można, że istnieje istotna statystycznie, dodatnia, prawie pełna lub bardzo wysoka zależność (najwyższa – R Pearsona, najniższa – Gamma i Tau Kendalla).

Odnosząc się do korelacji pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a poszczególnymi wskaźnikami determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 wskazać należy, że istnieje istotna statystycznie, dodatnia, prawie pełna, bardzo wysoka lub wysoka zależność pomiędzy zmiennymi ($p < 0,05$). Brak istotności statystycznej odnotowano pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikiem ram prawnych w Polsce w latach 2008-2021. Najwyższy, dodatni poziom korelacji odnotowano pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikiem stabilizacji makroekonomicznej (korelacja R Spearmana). Najniższy dodatni poziom korelacji zaobserwowano między wskaźnikiem

zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikiem dostępu do finansowania (korelacja Gamma, korelacja Tau Kendalla).

Tabela 4.21. Współczynniki korelacji (Polska, 2008-2021, $p < 0,05$, $n = 14$)

Współczynnik korelacji	Zmienne					
	ZP					
	Df	TiRW	Mp	Rp	PSM	DZP
R Pearsona	0,840	0,861	0,816	-0,242	0,889	0,927
R Spearmana	0,745	0,921	0,771	-0,198	0,932	0,899
Gamma	0,560	0,802	0,604	-0,044	0,798	0,780
Tau Kendalla	0,560	0,802	0,604	-0,044	0,789	0,780

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://tcdata360.worldbank.org>, <https://stats.oecd.org/>, <https://www.eban.org/>, <https://ec.europa.eu/eurostat>, <https://www.theglobaleconomy.com>, <https://tradingeconomics.com> (dostęp: 01.01.2024).

W tabeli 4.22. zaprezentowano wyniki estymacji KMNK pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a syntetycznym wskaźnikiem determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. Wyniki estymacji spełniają warunki estymacji KMNK. Wskazać należy, że istnieje istotny statystycznie, dodatni wpływ pomiędzy zmiennymi. Wartość współczynnika determinacji wyniosła 0,860, równanie regresji wyjaśnia zmienność zmiennej objaśnianej w 86 % (oznacza to, że model stosunkowo dobrze wyjaśnia wahania zmiennej objaśnianej).

Tabela 4.22. Estymacja KMNK (Polska, 2008-2021, $p < 0,05$, $n = 14$)

Zmienna objaśniana	Zmienna objaśniająca	Współczynnik	Błąd standardowy	Wartość p	R ²
ZP	Const	0,202	0,034	6,76e-05 ***	0,860
	DZP	0,514	0,060	1,83e-06 ***	

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://tcdata360.worldbank.org>, <https://stats.oecd.org/>, <https://www.eban.org/>, <https://ec.europa.eu/eurostat>, <https://www.theglobaleconomy.com>, <https://tradingeconomics.com> (dostęp: 01.01.2024).

W tabeli 4.23. przedstawiono wyniki estymacji KMNK pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikami poszczególnych determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. Wyniki estymacji spełniają warunki estymacji KMNK. Wskazać należy, że istnieje istotny statystycznie, dodatni wpływ pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikami dostępu do finansowania, tworzenia i rozpowszechniania wiedzy i ram prawnych. Pomiedzy zmiennymi odnotowano zróżnicowaną siłę wpływu, największą zaobserwowano między wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikiem tworzenia i rozpowszechniania wiedzy w Polsce w latach 2008-2021, a najmniejszą między wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikiem ram prawnych w Polsce w latach 2008-2021. Wartość współczynnika determinacji wyniosła 0,896, równanie regresji wyjaśnia zmienność zmiennej objaśnianej w 90% (oznacza to, że model dobrze wyjaśnia wahania zmiennej objaśnianej).

Tabela 4.23. Estymacja KMNK (Polska, 2008-2021, $p < 0,05$, $n = 14$)

Zmienna objaśniana	Zmienna objaśniająca	Współczynnik	Błąd standardowy	Wartość p	R ²
ZP	Const	0,239	0,052	0,001 ***	0,896
	Df	0,130	0,036	0,005 ***	
	TiRW	0,200	0,048	0,002 ***	
	Rp	0,114	0,056	0,069 *	

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://tdata360.worldbank.org>, <https://stats.oecd.org/>, <https://www.eban.org/>, <https://ec.europa.eu/eurostat>, <https://www.theglobaleconomy.com>, <https://tradingeconomics.com> (dostęp: 01.01.2024).

Wyniki badania wskazują, że istnieje istotny statystycznie, dodatni wpływ pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a syntetycznym wskaźnikiem determinant zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. Co więcej, biorąc pod uwagę poszczególne determinanty zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021, zaobserwowano istotny statystycznie, dodatni wpływ pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikami dostępu do finansowania, tworzenia i rozpowszechniania wiedzy i ram prawnych w Polsce w latach 2008-2021.

4.6.2. Ocena zależności między zrównoważoną przedsiębiorczością a zrównoważoną przedsiębiorczością z okresu wcześniejszego w Polsce w latach 2008-2021 – model VAR

W tabeli 4.24. przedstawiono wyniki oszacowania modelu VAR. Oceny zależności dokonano pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości z okresu wcześniejszego w Polsce w latach 2008-2021. Do analizy przyjęto jedno opóźnienie zmiennej objaśniającej. Dobór długości opóźnienia jest zgodny z wynikami kryterium informacyjnego Akaikego, Schwartza-Bayesiana i Hannana-Quinna. Według tych kryteriów największą informacją charakteryzują się modele z jedną długością opóźnienia. Oszacowanie modelu VAR wykazało istotny statystycznie, dodatni wpływ pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości z okresu wcześniejszego w Polsce w latach 2008-2021.

Tabela 4.24. Estymacja VAR (Polska, 2008-2021, $p < 0,05$, $n = 14$)

Zmienna objaśniana	Zmienna objaśniająca	Współczynnik	Błąd standardowy	Wartość p	R ²
ZP	Const	0,065	0,066	0,3477	0,794
	ZP _(t-1)	0,899	0,138	<0,0001	
<p>System VAR (model wektorowej autoregresji), rząd opóźnienia 1 Estymacja KMNK dla obserwacji 2009-2021 (T = 13) Logarytm wiarygodności = 23,776024 Wyznacznik macierzy kowariancji = 0,0015098771 AIC = -3,3502 BIC = -3,2632 HQC = -3,3680 Test Portmanteau: LB(3) = 3,88341, df = 2 [0,1435]</p>					

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://tcdata360.worldbank.org>, <https://stats.oecd.org/>, <https://www.eban.org/>, <https://ec.europa.eu/eurostat>, <https://www.theglobaleconomy.com>, <https://tradingeconomics.com> (dostęp: 01.01.2024).

Wartość współczynnika determinacji wyniosła 0,794, równanie regresji wyjaśnia zmienność zmiennej objaśnianej w 79% (oznacza to, że model stosunkowo dobrze wyjaśnia wahania zmiennej objaśnianej).

Zakończenie

Zrównoważona przedsiębiorczość dotyczy prowadzenia działalności gospodarczej, w sposób który uwzględnia maksymalizację zysku przy jednoczesnym podejmowaniu działań ukierunkowanych na rozwój społeczny i środowiskowy. Może być ona definiowana jako wszechstronna koncepcja zakładająca występowanie wzajemnych relacji zachodzących między przedsiębiorstwem a rynkiem, społeczeństwem i środowiskiem. Zrównoważona przedsiębiorczość ma wpływ na kształtowanie postaw społecznych, rozwój społeczno-gospodarczy i ekologiczny.

Głównym celem badania była ocena wpływu wybranych determinant na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021. W związku z tak postawionym celem przyjęto hipotezę główną oraz cztery hipotezy pomocnicze.

Hipotezę główną, o treści: „Siłę oraz kierunek wpływu poszczególnych determinant na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021 cechuje zróżnicowanie”, nie można bezpośrednio uznać za potwierdzoną. Do badania zaklasyfikowano sześć wskaźników odpowiadających poszczególnym determinantom zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021. Wyniki badania wskazały, że istotny statystycznie wpływ mają trzy determinanty – wskaźnik dostępu do finansowania, wskaźnik tworzenia i rozpowszechniania wiedzy oraz wskaźnik ram prawnych w Polsce w latach 2008-2021. Kierunek wpływu ziemnych objaśniających na zmienną objaśnianą jest dodatni, natomiast siłę wpływu cechuje zróżnicowanie (największą siłę zaobserwowano między wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikiem tworzenia i rozpowszechniania wiedzy w Polsce w latach 2008-2021, a najmniejszą między wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikiem ram prawnych w Polsce w latach 2008-2021).

Pierwszą hipotezę pomocniczą – „Trend zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 jest dodatni” należy uznać za potwierdzoną. Biorąc pod uwagę linię trendu syntetycznego wskaźnika zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 – charakteryzuje go trend dodatni. Wnioskować można, że wysiłki po-

dejmowane w związku z zrównoważoną przedsiębiorczością w Polsce w latach 2008-2021 przyniosły pozytywny skutek.

Odnosząc się do wskaźników nawiązujących do filarów zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021 wskaźniki przedsiębiorczości ekonomicznej i społecznej wykazały trend rosnący, co należy ocenić jako sytuację korzystną, działania podjęte na rzecz przedsiębiorczości ekonomicznej oraz społecznej były skuteczne i efektywne. Wskaźnik przedsiębiorczości środowiskowej w Polsce w latach 2008-2021 przyjął trend ujemny, co jest zjawiskiem negatywnym i może oznaczać, że w badanym okresie nie została poświęcona wystarczająca uwaga działalności proekologicznej. Stąd drugą hipotezę pomocniczą: „Wskaźnik środowiskowy w Polsce w latach 2008-2021 cechuje trend ujemny” również należy uznać za potwierdzoną.

Trzecią hipotezę pomocniczą: „Syntetyczny wskaźnik determinant ma istotny statystycznie, dodatni wpływ na wskaźnik zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021” należy uznać za potwierdzoną. Nawiązując do wyników estymacji KMNK, syntetyczny wskaźnik determinant ma istotny statystycznie, dodatni wpływ na wskaźnik zrównoważonej przedsiębiorczości w Polsce w latach 2008-2021.

Ostatnią, czwartą hipotezę pomocniczą: „Wszystkie wybrane determinanty mają wpływ na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021”, nie można uznać za potwierdzoną. Mając na uwadze wyniki badania, wnioskować można, że nie wszystkie wybrane determinanty mają wpływ na zrównoważoną przedsiębiorczość w Polsce w latach 2008-2021. Wskazać należy, że istnieje istotny statystycznie, dodatni wpływ pomiędzy wskaźnikiem zrównoważonej przedsiębiorczości a wskaźnikami dostępu do finansowania, tworzenia i rozpowszechniania wiedzy i ram prawnych w Polsce w latach 2008-2021.

Niniejsza monografia stanowi uzupełnienie literatury przedmiotu przeglądem definicji zrównoważonej przedsiębiorczości, opracowaniem wskaźnika pomiaru zrównoważonej przedsiębiorczości oraz wskazaniem determinant wpływających na jej rozwój. Wyniki badania pozwalają na sformułowanie ważnych implikacji teoretycznych i empirycznych.

Przeprowadzone analizy wskazują potencjalne kierunki przyszłych badań nad zrównoważoną przedsiębiorczością. Praca stanowi wstęp

do dalszych badań nad przedsiębiorczością zrównoważoną oraz punkt wyjścia do analizy poszukiwań kluczowych wewnętrznych i zewnętrznych determinant jej rozwoju w krajach Unii Europejskiej.

Bibliografia

- Adams R., Jeanrenaud S., Bessant J., Overy P., Denyer D. (2012). *Innovating for Sustainability. A Systematic Review of the Body of Knowledge*. Network for Business Sustainability, Ontario.
- Altkorn J. (red.). (1995). *Podstawy marketingu*. Instytut Marketingu, Kraków.
- Amankwah J., Sesen H. (2021). On the Relation between Green Entrepreneurship Intention and Behavior. *Sustainability*, 13(13):7474.
- Amiruddin M. H., Sumarwati S., Suib S. N., Ibrahim A. C., Jalil A. A. (2020). Determining The Factors Influencing Indigenous Youth Become A Successful Entrepreneurs. 23(June), 6–12.
- Anderson A.R. (1998). Journal of Organizational Change Management. Bradford, 11, 2.
- Anderson B. B., Dees J.G. (2002). *Developing Viable Earned Income Strategie*. [w:] J.G. Dees, J. Emerson, P. Economy. *Strategic Tools for Social Entrepreneurs: Enhancing the Performance of Your Enterprising Nonprofit*. John Wiley & Sons, Inc., New York.
- Androniceanu A., Kinnunen J., Georgescu I. (2021). Circular economy as a strategic option to promote sustainable economic growth and effective human development. *Journal of International Studies*, 14(1).
- Antoncic B., Hisrich R.D. (2001). Intrapreneurship: construct refinement and cross-cultural validation. *Journal of Business Venturing*, 16, 5.
- Apostu S.A., Mukli L., Panait M., Gigauri I., Hysa E. (2022). Economic Growth through the Lenses of Education, Entrepreneurship, and Innovation. *Administrative Sciences*, 12(3):74.
- Audretsch D. B., Moog P. (2022). Democracy and Entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 46(2).
- Audretsch D.B., Kuratko D.F., Link A.N. (2015). Making sense of the elusive paradigm of entrepreneurship. *Small Business Economics*, 45, 4.
- Augustyńczyk J. (2020). *Przedsiębiorczość w wybranych teoriach ekonomicznych*. [w:] E. Gruszewska (red.). *Współczesne problemy ekonomiczne w badaniach młodych naukowców. T.4, Teoria i praktyka*. Białystok.
- Bae H., Smardon R. S. (2011). *Indicators of Sustainable Business Practices*. [in:] (Ed.), *Environmental Management in Practice*. IntechOpen.
- Bajdor P. (2022). *Zrównoważona przedsiębiorczość. Analiza i model*. Wydawnictwo Politechnika Częstochowska, Częstochowa.
- Bajdor P., Pawełoszek I., Fidlerova H. (2021). Analysis and Assessment of Sustainable Entrepreneurship Practices in Polish Small and Medium Enterprises. *Sustainability*, 13(7):3595.

- Baran B. (2017). Współczesne wyzwania ekologiczne – w kierunku homo oecologicus?. *Optimum Studia Ekonomiczne*, 6 (90).
- Baresel-Bofinger A.C., Ketikidis P.H., Koh S.L., Cullen J. (2011). Role of ‘green knowledge’ in the environmental transformation of the supply chain: The case of Greek manufacturing. *Int. J. Knowl.-Based Dev.*, 2.
- Barot H. (2015). Entrepreneurship – A Key to Success. *The International Journal of Business and Management*, 3, 1.
- Ben Amara D., Chen H. (2022). Driving factors for eco-innovation orientation: meeting sustainable growth in Tunisian agribusiness. *Int Entrep Manag J*, 18).
- Bergset L. (2015). The Rationality and Irrationality of Financing Green Start-Ups. *Adm. Sci.*, 5.
- Biggeri M., Colucci D., Doni N., Valori V. (2022). Sustainable Entrepreneurship: Good Deeds, Business, Social and Environmental Responsibility in a Market Experiment. *Sustainability*, 14(6):3577.
- Bischoff K., Volkmann Ch. K. (2018). Stakeholder support for sustainable entrepreneurship – a framework of sustainable entrepreneurial ecosystems. *International Journal of Entrepreneurial Venturing*, 10, 2.
- Bocken N., Boons F., Baldassarre B. (2019). Sustainable business model experimentation by understanding ecologies of business models. *Journal of Cleaner Production*, 208.
- Bocken N., Strupeit L., Whalen K., Nußholz J. (2019). A Review and Evaluation of Circular Business Model Innovation Tools. *Sustainability*, 11(8):2210.
- Bojarski W. (1988). *Koncepcja badań nad zharmonizowanym rozwojem społeczno-gospodarczym z poszanowaniem dóbr przyrody*. [w:] Filozoficzne postawy ekorozwoju. Problemy rozwoju społeczno-gospodarczego z poszanowaniem dóbr przyrody. Biuletyn Komitetu Ochrony Środowiska PAN, Ossolineum, 11.
- Chell E., Nicolopoulou K., Karatas-Ozkan M. (2010). Social entrepreneurship and enterprise: International and innovation perspectives. *Entrepreneurship & Regional Development*, 22 (6).
- Chitrao P., Bhoyar P.K., Divekar R. (2023). Bee Basket Pvt. Ltd—An Example of Green Entrepreneurship for a Sustainable Social System. In: Kaiser, M.S., Xie, J., Rathore, V.S. (eds) *Information and Communication Technology for Competitive Strategies (ICTCS 2021)*. Lecture Notes in Networks and Systems, 401. Springer, Singapore.
- Chmieliński P. (2006). *Wspieranie przedsiębiorczości w działalności gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*. [w:] M. Strużycki (red.). *Przedsiębiorczość w teorii i praktyce*. Wydawnictwo SGH, Warszawa.

- Ciszek M. (2020). „Ekologizm” jako nowy nurt polityczny. Implikacje filozoficzno-etyczne. *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 8, 2.
- Cohen B., Winn M.I. (2007). Market imperfections, opportunity and sustainable entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 22 (1).
- Collins J., Norman H. (2018). Indigenous entrepreneurship and indigenous employment in Australia. *Journal of Australian Political Economy*, (82).
- Cooper A. (2003). *Entrepreneurship: The Past, the Present, the Future*. [In:] Z. J. Acs, D.B. Audretsch (eds) *Handbook of Entrepreneurship Research*. International Handbook Series on Entrepreneurship, 1. Springer, Boston, MA.
- Cope J. (2005). Toward a dynamic learning perspective of entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29, 4.
- Cuervo Á., Ribeiro D., Roig S. (2007). *Entrepreneurship: Concepts, Theory and Perspective. Introduction*. [In:] A. Cuervo, D. Ribeiro, S. Roig, (eds). Entrepreneurship. Springer, Berlin, Heidelberg.
- Davies I.A., Chambers L. (2018). Integrating hybridity and business model theory in sustainable entrepreneurship. *Journal of Cleaner Production*, 177.
- Davies, I.A., Chambers, L. (2018). Integrating hybridity and business model theory in sustainable entrepreneurship. *Journal of Cleaner Production*, 177.
- Deakins D., Whittam G. (2000). *Business Start-up: Theory, Practice and Policy*. [w:] S. Carter, D. Jones-Evans. *Enterprise and Small Business. Principles, Practice and Policy*. Harlow: Financial Times.
- Dean T.J., McMullen J.S. (2007). Toward a theory of sustainable entrepreneurship: reducing environmental degradation through entrepreneurial action. *J. Bus. Ventur.*, 21 (1).
- Diandra D., Azmy A. (2020). Understanding Definition of Entrepreneurship. *International Journal of Management, Accounting and Economics*, 7(5).
- Dias G.F. (2015). *Ecoperception: A Didactic Summary of Social and Environmental Challenges*, Gaia Publishing House, São Paulo, Brazil, 2.
- Drucker P. (2014). *Innovation and Entrepreneurship*, Routledge.
- Duliniec E. (2013). Ujęcia teoretyczne wczesnej i szybkiej internacjonalizacji przedsiębiorstw. *Gospodarka Narodowa*, 21(1-2).
- Dyllick T., Hockerts K. (2002). Beyond the Business Case for Corporate Sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 11.
- Elkington J. (1998). *Cannibals with Forks. The Triple Bottom Line of the 21st Century*, Capstone Publishing, Oxford.
- Endris E., Kassegn A. (2022). The role of micro, small and medium enterprises (MSMEs) to the sustainable development of sub-Saharan Africa and its challenges: a systematic review of evidence from Ethiopia. *J Innov Entrep* 11, 20.

- Fan Y., Wu S., Lu Y., Zhao Y. (2019). Study on the effect of the environmental protection industry and investment for the national economy, An input-output perspective. *J. Clean. Prod.*, 227.
- Farinelli F., Bottini M., Akkoyunlu S., Aerni P. (2011). Green entrepreneurship: The missing link towards a greener economy. *ATDF J.*, 8.
- Fichter K., Tiemann I. (2020). Impacts of promoting sustainable entrepreneurship in generic business plan competitions. *Journal of Cleaner Production*, 267, 122076.
- Fichter K., Tiemann I. (2020). Impacts of promoting sustainable entrepreneurship in generic business plan competitions. *Journal of Cleaner Production*, 267, 122076.
- Fussler C., James P. (1996). *Driving eco-innovation: a breakthrough discipline for innovation and sustainability*. Financial Times/Prentice Hall.
- Geissdoerfer M., Vladimirova D., Evans S. (2018). Sustainable business model innovation: A review. *Journal of Cleaner Production*, 198.
- Glinka B. (2007). *Kulturowe uwarunkowania przedsiębiorczości w Polsce*. Wydawnictwo PWE, Warszawa.
- Glinka B. (2015). Przedsiębiorczość i kultura. *Zarządzanie w kulturze*, 16, 1.
- Gobena A. E., Kant S. (2022). Assessing the Effect of Endogenous Culture, Local Resources, Eco-Friendly Environment and Modern Strategy Development on Entrepreneurial Development. *Journal of Entrepreneurship, Management, and Innovation*, 4(1).
- Gregori P., Holzmann P. (2020). Digital sustainable entrepreneurship: A business model perspective on embedding digital technologies for social and environmental value creation. *Journal of Cleaner Production*, 272, 122817.
- Griffin R.W. (1996). *Podstawy zarządzania organizacjami*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Grillitsch M., Hansen T. (2019). Green industry development in different types of regions. *European Planning Studies*, 27.
- Groot K., Pinkse J. (2015). Sustainable entrepreneurship and corporate political activity: Overcoming market barriers in the clean energy sector. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 39(3).
- Grudzewski W.M., Hejduk I.K., Sankowska A., Wańtuchowicz M. (2010). *Sustainability w biznesie czyli przedsiębiorstwo przyszłości, zmiany paradygmatów i koncepcji zarządzania*. Wydawnictwo Poltext, Warszawa.
- Grudzewski W.M., Hejduk I.K., Sankowska A., Wańtuchowicz M. (2010). *Sustainability w biznesie, czyli przedsiębiorstwo przyszłości – zmiany paradygmatów i koncepcji zarządzania*. Wydawnictwo Poltext, Warszawa.
- Grzenkiewicz N., Kowalczyk J., Kusak A., Podgórski Z., Ambroziak M. (2008). *Podstawy funkcjonowania przedsiębiorstw*. Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

- Gu W., Wang J. (2022). Research on index construction of sustainable entrepreneurship and its impact on economic growth. *Journal of Business Research*, 142.
- Haber L. H. (1996). Działania przedsiębiorcze w biznesie. *Przedsiębiorczość i Rynek*, 1.
- Haldar S. (2019). Green entrepreneurship in the renewable energy sector – a case study of Gujarat. *Journal of Science and Technology Policy Management*, 10, 1.
- Hameed I., Irfan Z. (2019). Entrepreneurship education: a review of challenges, characteristics and opportunities. *Entrep Educ*, 2.
- Hameed K., Arshed N., Grant K.A. et al. (2022). Forces of Dynamic Capability and Incidence of Entrepreneurship: A Macroeconomic Policy Intervention Approach. *J Knowl Econ*.
- Hart S. (1995). A natural-resource-based view of the firm. *Academy of Management Review*, 20 (4).
- Hart S.L., Milstein M.B. (1999). Global sustainability and the creative destruction of industries. *Sloan Management Review*, 41 (1).
- Hendrickson L. U., Tuttle D. (1997). Dynamic management of the environment at enterprises: a qualitative Analysis. *Journal of Organizational Change Management*, 10, 4.
- Hendricson L. U., Tuttle D. B. (1997). Dynamic Management of the Environmental Enterprise: a Qualitative Analysis. *Journal of Organizational Change Management*, 10, 4.
- Heyes G., Sharmina M., Mendoza J.M.F., Gallego-Schmid A., Azapagic A. (2018). Developing and implementing circular economy business models in service-oriented technology companies. *J. Clean. Prod.*, 177.
- Hilson G., Murcka B. (2000). Sustainable development in the mining industry: clarifying the corporate perspective. *Resources Policy*, 26.
- Hockerts K., Wüstenhagen R. (2010). Greening Goliaths versus emerging Davids — Theorizing about the role of incumbents and new entrants in sustainable entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 25, 5.
- Hull B. (2015). Paradygmat ekologiczny a idea zrównoważonego rozwoju. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, XI.
- Isaak R. (2005). *The making of the ecopreneur*. [in:] M. Schaper (ed.) *Making ecopreneurs, developing sustainable entrepreneurship*. Corporate Social Responsibility. London.
- Jabłońska M., Burzyńska D. (2016). Zależność między przedsiębiorczością a rozwojem gospodarczym. Przykład regionów przygranicznych Polski Wschodniej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin-Polonia*, L, 4 Sectio H.

- Janowski A. (1998). *Słownik ekonomiczny*. Wydawnictwo Instytutu GSMiE, Kraków.
- Jastrzębska-Smolaga H. (2000). *W kierunku trwałej konsumpcji. Dylematy, zagrożenia, szanse*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Johnson M.P., Hörisch J. (2021). Reinforcing or counterproductive behaviors for sustainable entrepreneurship? The influence of causation and effectuation on sustainability orientation. *Business Strategy and the Environment*, 31, 3.
- Kałowski A., Wysocki J. (2017). *Start-up a uwarunkowania sukcesu. Wymiar teoretyczno-praktyczny*. Oficyna Wydawnicza SGH. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
- Kielczewski D. (2008). *Konsumpcja a perspektywy zrównoważonego rozwoju*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Kielczewski D. (2009). *Rozwój zrównoważony w skali regionalnej. Środowisko przyrodnicze – czynnik czy bariera rozwoju?*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Kielczewski D. (2010). *Zrównoważony rozwój – istota, interpretacje, związek ze społeczeństwem wiedzy*, [w:] B. Poskrobko (red.), *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Materiały do studiowania*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok.
- Klich J. (2007). *Przedsiębiorczość w reformowaniu systemu ochrony zdrowia w Polsce. Niedoceniane interakcje*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Klonowska-Matynia M., Palinkiewicz J. (2013). Przedsiębiorczość w teorii ekonomicznej. *Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej*, 17.
- Kłos L. (2005). *Ekorozwój jako podstawa aplikacyjna założeń polityki ekologicznej*. [w:] D. Kopycińska. (red.). *Teoretyczne aspekty gospodarowania*. Wydawnictwo Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Kołodziejcki J. (1995). *Kształtowanie polityki przestrzennej państwa w procesie transformacji systemowej. Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju POLSKA 2000 PLUS, Hipoteza*, 1, Warszawa.
- Konys A. (2019). Towards Sustainable Entrepreneurship Holistic Construct. *Sustainability*, 11, 6749.
- Kopyciński P. (2019). Przedsiębiorczość a innowacyjność : rozumienie i delimitacja pojęć. [w:] T. Rachwał (red.). *Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych : obszary : przedsiębiorczość jako kompetencja kluczowa, kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych w edukacji, doświadczenia międzynarodowe w zakresie kształtowania kompetencji przedsiębiorczych*. Wydawnictwo FRSE, Warszawa.

- Kordel P. (2014). Przedsiębiorczość technologiczna jako mechanizm rozwoju strategicznego organizacji. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 356.
- Korol J., Kusideł E., Szczuciński P. (2016). *Przedsiębiorczość, produktywność i konkurencyjność regionów Polski*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Kotler Ph., Lee N. (2005). Worth repeating. *Social Marketing Quarterly*, 11, ¾.
- Kowalska M., Misztal A. (2019). *Ekologiczny rozwój przedsiębiorstwa*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Koźmiński A.K. (2004). *Zarządzanie w warunkach niepewności*. PWN, Warszawa.
- Kruszewski T., Kruszewski Z. (2005). *Wybrane uwarunkowania przedsiębiorczości polskiej w warunkach Unii Europejskiej*. [w:] Z.P. Kruszewski, A. Kansy (red.). *Przedsiębiorczość polska w warunkach Unii Europejskiej*, red, Towarzystwo Naukowe Płockie, Płock.
- Kuratko D. F., Hodgetts R. M. (2008). *Entrepreneurship in the Millennium. New Delhi*. Akash Press, India: South Western.
- Kurczewska A. (2013). *Przedsiębiorczość*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Kurczewska A. (2014). Przedsiębiorczość i ekonomia – separacja czy integracja?, *E-mentor*, 2 (54).
- Kurek J., Brandli L.L., Leite Frandoloso M.A., Lange Salvia A., Mazutti J. (2023). Sustainable Business Models Innovation and Design Thinking: A Bibliometric Analysis and Systematic Review of Literature. *Sustainability*, 15(2):988.
- Lackeus M. (2018). What is value? –A framework for analyzing and facilitating entrepreneurial value creation. *Uniped*, 41, 1.
- Lober D.J. (1998). Pollution prevention as corporate entrepreneurship. *J. Organ. Chang. Manag.*, 11.
- MacDonald J. P. (2005). Strategic sustainable development using the ISO 14001 Standard. *Journal of Cleaner Production*, 13.
- Majewski E. (2008). *Trwały rozwój i trwałe rolnictwo: teoria a praktyka gospodarstw rolniczych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Makiela Z. J. (2018). *Przedsiębiorczość i innowacyjność – wprowadzenie*. [w:] Z. J. Makiela, M. M. Stuss (red.). *Przedsiębiorczość i zarządzanie innowacjami. Wiedza, technologia, konkurencja, przedsiębiorstwo*. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa.
- Makki A.A., Alidrisi H., Iqbal A., Al-Sasi B.O. (2020). Barriers to Green Entrepreneurship: An ISM-Based Investigation. *J. Risk Financial Manag*, 13, 249.

- Mansouri S., Momtaz, P.P. (2022). Financing sustainable entrepreneurship: ESG measurement, valuation, and performance. *Journal of Business Venturing*, 37, 6.
- Maroušek J., Maroušková A., Zoubek T., Bartoš P. (2021). Economic impacts of soil fertility degradation by traces of iron from drinking water treatment. *Environ. Dev. Sustain.*, 24.
- Matusiak K.B. (2006). *Rozwój systemów wsparcia przedsiębiorczości – przesłanki, praktyka i instytucje*. Łódź: Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji PIB, Łódź.
- Mazur-Wierzbička E. (2007). *Wpływ zachowań proekologicznych na konkurencyjność przedsiębiorstw*. [w:] T. Bernat (red.). *Przedsiębiorstwo i państwo – wybrane problemy konkurencyjności*. Print Group Daniel Krzanowski, Szczecin.
- Mazzanti M. (2018). Eco-innovation and sustainability, dynamic trends, geography and policies. *Journal of Environmental Planning and Management*, 61,11.
- McKenzie B., Ugbah S.D., Smothers N. (2007). Who is an entrepreneur? is it still the wrong question?. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 13, 1.
- Milarczyk A. (2008). *Fenomen przedsiębiorczości społecznej*. [w:] M. Kostera (red.). *Nowe kierunki w zarządzaniu*. Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne Spółka z o.o., Warszawa.
- Miształ A. (2016). *Wpływ unijnej polityki regionalnej na zrównoważony rozwój euroregionów zachodniego pogramicza Polski*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Miształ A. (2018). *Funkcjonowanie e-biznesu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Miształ A. (2019). Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw a stopień rozwoju społeczno-gospodarczego. *Studia i Prace. Kolegium Zarządzania i Finansów*, 174.
- Miształ A. (2022). Instrumenty ekonomiczne a zrównoważony rozwój przedsiębiorstw energetycznych w Polsce. *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, 16.
- Miształ A. (2023). Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw, CSR i ESG w dobie kryzysu makroekonomicznego i geopolitycznego. *Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie*, 2.
- Miształ A., Kowalska M. (2020). Determinants of Sustainable Development of Industrial Enterprises in Poland in the Period from 2010 to 2019 – a Statistical Evaluation. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 1 (64).
- Nawaz F. (2021). *Environment, Climate Change and Green Entrepreneurship. A Journey Towards Sustainable Development*. Nova Science Publisher.

- Nikolaou E., Ierapetritis D., Tsagarakis K. (2011). An evaluation of the prospects of green entrepreneurship development using a SWOT analysis. *Int. J. Sustain. Dev. World Ecol.*, 18.
- Nosratabadi S., Mosavi A., Shamshirband S., Kazimieras Zavadskas E., Raktotonirainy A., Chau KW. (2019). Sustainable Business Models: A Review. *Sustainability*, 11(6):1663.
- Nowicki S. (2003). *Problemy ekorozwoju Polski*. Akademia Polonijna, Częstochowa.
- OECD. (2011). *Measuring Green Entrepreneurship*. Entrepreneurship at a Glance.
- Ofierska M. (2020). *Przedsiębiorczość społeczna w praktyce*. Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej w Nidzicy, Nidzica.
- Orobia L.A., Tusiime I., Mwisigwa R., Ssekiziyivu B. (2020). Entrepreneurial framework conditions and business sustainability among the youth and women entrepreneurs. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 14, 1.
- Ożelienė D. (2017). *A review of enterprise sustainable development models: Critical appraisal, scientific proceedings*, International Scientific conference "High technologies. Business. Society.
- Pacheco, D.F., Dean, T.J., Payne, D.S. (2010). Escaping the green prison: Entrepreneurship and the creation of opportunities for sustainable development. *Journal of Business Venturing*, 25, 5.
- Pacut A. (2020). Przedsiębiorczość społeczna- ujęcie procesowe. *Przedsiębiorczość-Edukacja*, 16(2).
- Parente R., El Tarabishy A., Botti A., Vesci M., Feola R. (2020). Humane entrepreneurship, Some steps in the development of a measurement scale. *Journal of Small Business Management*.
- Parker S.C. (2011). Intrapreneurship or entrepreneurship?. *Journal of Business Venturing*, 26, 1.
- Payne D. M., Raiborn C. A. (2001). Sustainable Development: The Ethics Support the Economics. *Journal of Business Ethics*, 32, 2.
- Pearce D. (1988). Economics, Equity and Sustainable Development. *Futures*, 20, 6.
- Peterson R. (1988). Understanding and Encouraging Entrepreneurship Internationally. *Journal of Small Business Management*, 26(2).
- Phan P.H., Wright M., Ucbasaran D., Tan W.L. (2009). Corporate entrepreneurship: current research and future directions. *Journal of Business Venturing*, 24, 3.
- Piecuch T. (2013). *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*. Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.

- Pieloch-Babiarz A., Misztal A., Kowalska M. (2021). An impact of macro-economic stabilization on the sustainable development of manufacturing enterprises: the case of Central and Eastern European Countries. *Environ Dev Sustain*, 23.
- Pimenowa O., Pimenov S., Fyliuk H., Sitnicki M.W., Kolosha V., Kurinskyi D. (2023). Sustainable Business Model of Modern Enterprises in Conditions of Uncertainty and Turbulence. *Sustainability*, 15(3):2654.
- Piontek B. (2010). Współczesne uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego (ujęcie systematyczne). *Problemy Ekorozwoju*, 2.
- Piontek B., Piontek F., Piontek W. (1997). *Ekorozwój i narzędzia jego realizacji*. Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok.
- Porter M.E., Kramer M.R. (2002). The competitive advantage of corporate philanthropy. *Harv Bus Rev*, 80(12).
- Poskrobko B. (1997). Teoretyczne aspekty ekorozwoju. *Ekonomia i Środowisko*, (10).
- Prince S., Chapman S., Cassey P. (2021). The definition of entrepreneurship: is it less complex than we think?. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 27, 9.
- Ratajczak Z. (red.). (2012). *Przedsiębiorczość. Źródła i uwarunkowania psychologiczne*. Difin, Warszawa; Middermann L.H., Kratzer J., Perner S. (2020). The Impact of Environmental Risk Exposure on the Determinants of Sustainable Entrepreneurship. *Sustainability*, 12, 1534.
- Reynolds P.D. (2005). Understanding business creation: Serendipity and scope in two decades of business creation studies. *Small Business Economics*, 24.
- Robinson C., Cloutier S., Eakin H. (2017). Examining the business case and models for sustainable multifunctional edible landscaping enterprises in the phoenix metro area. *Sustainability*, 9, 2307.
- Rodríguez-García M., Guijarro-García M., Carrilero-Castillo A. (2019). An Overview of Ecopreneurship, Eco-Innovation, and the Ecological Sector. *Sustainability*, 11(10), 2909.
- Roomi M.A., Saiz-Alvarez J.M., Coduras A. (2021). Measuring Sustainable Entrepreneurship and Eco-Innovation: A Methodological Proposal for the Global Entrepreneurship Monitor (GEM). *Sustainability*, 13, 4056.
- Roomi M.A., Saiz-Alvarez J.M., Coduras A. (2021). Measuring Sustainable Entrepreneurship and Eco-Innovation: A Methodological Proposal for the Global Entrepreneurship Monitor (GEM). *Sustainability*, 13, 4056.
- Rudawska E. (2013). Marketing zrównoważony- nowe oblicze kapitalizmu?. *Ekonomia*, 3(24).
- Rutkowska M., Sulich A., Pakulska J. (2018). Green Entrepreneurship in Chosen EU Countries. In Staničková, M., L. Melecký, E. Kovářová and

- K. Dvoroková (eds.). Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava.
- Safin K., Cebrowska T. (2008). *Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław.
- Schaltegger S.; Wagner M. (2011). Sustainable entrepreneurship and sustainability innovation: Categories and interactions. *Bus. Strategy Environ.*, 20.
- Sekula A. (2002). *Wpływ ekologicznej polityki lokalnej na działalność przedsiębiorstw*. [w:] A. Turbielewicz (red.). *Współczesne problemy zarządzania przedsiębiorstwem*. Politechnika Gdańska, Gdańsk.
- Shafer S. M., H. Jeff Smith H.J, Linder J.C. (2005). The power of business models. *Business Horizons*, 48.
- Shane S. (2000). Prior knowledge and the discovery of entrepreneurial opportunities. *Organization Science*, 11, 4.
- Shepherd D. A., Patzelt H. (2011). The New Field of Sustainable Entrepreneurship: Studying Entrepreneurial Action Linking “What is to be Sustained” with “What is to be Developed.” *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35(1).
- Siemiński J. L. (2001). *Koncepcja „sustainable development” – rozwoju zrównoważonego i trwałego obszarów wiejskich w Polsce (szanse i możliwości)*. Materiały konferencyjne, Puławy.
- Siuta-Tokarska B. (2022). Istota przedsiębiorczości i jej funkcje. Ujęcie personalistyczne w świetle holizmu. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 70 (2),
- Soleymani A., Farani A.Y., Karimi S., Azadi H., Nadiri H., Scheffran J. (2021). Identifying sustainable rural entrepreneurship indicators in the Iranian context. *Journal of Cleaner Production*, 290, 125186.
- Speckemeier L., Tsvirikos D. (2022). Green Entrepreneurship: Should Legislators Invest in the Formation of Sustainable Hubs? *Sustainability*, 14(12):7152.
- Staniewski M. W., Awruk K. (2019). Entrepreneurial success and achievement motivation – A preliminary report on a validation study of the questionnaire of entrepreneurial success. *Journal of Business Research*, 101.
- Stos D. (2005). *Podstawowe zasady przedsiębiorczości*. [w:] Z.P. Kruszewski, A. Kansy (red.). *Przedsiębiorczość polska w warunkach Unii Europejskiej*. Towarzystwo Naukowe Płockie, Płock.
- Stróżycki M. (2002). *Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem*. Wydawnictwo Difin S.A., Warszawa.
- Stubbs W., Cocklin C. (2008). Conceptualizing a “Sustainability Business Model”. *Organization & Environment*, 21(2).

- Svenson G., Wood G., Callaghan M. (2010). A corporate model of sustainable business practices: An ethical perspective. *Journal of World Business*, 45.
- Szarucki M., Ericsson B., Larsson P. (2007). Motywy przedsiębiorczości w Polsce i w Szwecji. *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*, 10.
- Taticchi P., Demartini M. (2021). *Corporate Sustainability in Practice: A Guide for Strategy Development and Implementation (Management for Professionals)* 1st ed. 2021 Edition, Springer.
- Wach K. (2015). Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego: przegląd literatury. *Przedsiębiorczość–Edukacja*, 11.
- Walczak W. (2012). Czynniki i uwarunkowania wpływające na decyzje w zarządzaniu organizacją. *E-mentor*, 3.
- Walley E.E., Taylor D.W. (2002). Opportunists, champions, mavericks? A typology of green entrepreneurs. *Greener Manag Int, Theme Issue Environ Entrepreneurship* 38.
- Wang Y.-B., Ho C.-W. (2017). No Money? No Problem! The Value of Sustainability: Social Capital Drives the Relationship among Customer Identification and Citizenship Behavior in Sharing Economy. *Sustainability*, 9, 1400.
- Welter F., Baker T., Audretsch D.B., Gartner W.B. (2017). Everyday entrepreneurship—a call for entrepreneurship research to embrace entrepreneurial diversity. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 41, 3.
- Wiatrak A.P. (2003). *Pojęcie przedsiębiorczości, jej cele i rodzaje*. [w:] K. Jaremczuk. *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości- szanse i zagrożenia*. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg.
- Wilkinson A. et al. (2001). The sustainability debate. *International Journal of Operations & Production Management*, 21, 12.
- Witek-Crabb A. (2005). *Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw – więcej niż ekorozwój*, [w:] H. Brdulak, T. Gołębiowski, *Trans '05 Wspólna Europa, Zrównoważony rozwój przedsiębiorstwa a relacje z interesariuszami*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
- Wyrzykowska B. (2011). Przedsiębiorczość społeczna i jej rozwój w Polsce. *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 13, 2.
- Wyrzykowska B. (2012). Przedsiębiorczość intelektualna jako kompetencja współczesnego menedżera. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 100.
- Xu G., Hou G., Zhang J. (2022). Digital Sustainable Entrepreneurship: A Digital Capability Perspective through Digital Innovation Orientation for Social and Environmental Value Creation. *Sustainability*, 14, 11222.
- Xu G., Hou G., Zhang J. (2022). Digital Sustainable Entrepreneurship: A Digital Capability Perspective through Digital Innovation Orientation for Social and Environmental Value Creation. *Sustainability*, 14, 11222.

- Zajkowska M. (2015). Marketing zrównoważony- od tradycyjnego do innowacyjnego nurtu zarządzania marketingowego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu*, 41, 2.
- Zajkowska M. (2015). Marketing zrównoważony- od tradycyjnego do innowacyjnego nurtu zarządzania marketingowego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu*, 41, 2.
- Zameer H., Wang Y., Humaira Y. (2020). Reinforcing green competitive advantage through green production, creativity and green brand image, Implications for cleaner production in China. *Journal of Cleaner Production*, 247.
- Zaremba-Warne S. (2016). Marketing zrównoważony vs niezrównoważona konsumpcja. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 255.
- Zhao M., Liu J., Shu C. (2021). Pursuing sustainable development through green entrepreneurship: An institutional perspective. *Bus. Strategy Environ*, 30.
- Zioło K. (2014). Przedsiębiorczość społeczna: kluczowe czynniki rozwoju. *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, 37/2.
- Ziółkowska M. (2017). *Zrównoważony rozwój a odpowiedzialne zarządzanie zasobami marketingowymi w małych i średnich przedsiębiorstwach*. [w:] Skowronek-Mielczarek A. *Odpowiedzialne zarządzanie w małych i średnich przedsiębiorstwach*. Oficyna Wydawnicza SGH. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
- Zulkifli S.N.A., Zaidi N.F.Z., Padlee S.F., Sukri N.K.A. (2022). Eco-Innovation Capabilities and Sustainable Business Performance during the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 14(13):7525.
- Zuzek D. K., Mickiewicz B. (2014). Aktywność przedsiębiorstw w kontekście wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w Województwie Małopolskim. *Optimum. Studia Ekonomiczne*, 1(67).

ISBN 978-83-68006-20-9

DOI 10.48226/978-83-68006-20-9